

T.C. BAŞBAKANLIK • DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

DOKUZUNCU 2007
KALKINMA 2013
PLANI

GIDA SANAYİİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2007

T.C. BAŞBAKANLIK • DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

YAYIN NO: DPT: 2720 - ÖİK: 673

DOKUZUNCU 2007
KALKINMA 2013
PLANI

GIDA SANAYİİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2007

ISBN 978 - 975 – 19 –4027-8 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 750 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir

ÖNSÖZ

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Türkiye Büyük Millet Meclisinde 28 Haziran 2006 tarihinde kabul edilmiştir.

Plan, küreselleşmenin her alanda etkili olduğu, bireyler, kurumlar ve uluslar için fırsat ve risklerin arttığı bir dönemde Türkiye'nin kalkınma çabalarını bütüncül bir çerçeveye kavuşturan temel bir strateji dokümanıdır.

Toplumun tamamını ilgilendiren kalkınma planları, gerek hazırlık gerekse uygulama aşamasında, ilgili tüm kesimlerin katkısını ve sahiplenmesini gerektirmektedir.

Kalkınma planlaması alanında ülkemizin katılımcı ve demokratik bir planlama deneyimi bulunmaktadır. Özel İhtisas Komisyonları, bu deneyim içinde kurumsallaşmış bir katılımcılık mekanizması olarak ön plana çıkmaktadır. Kamu, özel kesim, üniversite ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımı ile oluşturulan Özel İhtisas Komisyonları, 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Plan hazırlıklarında da son derece önemli bir işlev görmüştür. Bu bağlamda, 5 Temmuz 2005 tarihinde 2005/18 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle başlatılan çalışmalar çerçevesinde geniş bir konu yelpazesini kapsayacak biçimde toplam 57 Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuş, alt komisyonlarla birlikte bu sayı 66'ya ulaşmıştır. Bu komisyonlarda toplam 2252 katılımcı görev yapmıştır. Komisyonların oluşturulmasında ise ülkemizin kalkınma gündemini yakından ilgilendiren temel konular belirleyici olmuştur.

Özel İhtisas Komisyonlarında yapılan tartışmalar ve üretilen fikirler, planların hazırlanmasına ışık tutmakta ve plan metnine yansıtılmaktadır. Ayrıca, bu kapsamda ortaya çıkan raporlar birer referans dokümanı olarak, çeşitli alt ölçekli planlama, politika geliştirme ve araştırma ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Bu anlamda, Özel İhtisas Komisyonu raporları sadece plana katkıda bulunmamakta, müstakil olarak da basılan ve çeşitli kesimlerin istifadesine sunulan birer kaynak niteliği taşımaktadır.

Sahip oldukları birikimi katılımcı bir ortamda toplumun genel yararı için özveriyle paylaşan Komisyon üyelerinin, ülkemizin kalkınma sürecine önemli katkılar verdikleri inancıyla, emeği geçen herkese Teşkilatım adına şükranlarımı sunar, Özel İhtisas Komisyonu raporlarının ve raporların ışığında hazırlanan Dokuzuncu Planın ülkemiz için hayırlı olmasını temenni ederim.

Dr. Ahmet TIKTIK
Müsteşar

GIDA SANAYİİ ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU

Başkan

Petek Ataman TMMOB Gıda Mühendisleri Odası

Raportörler

Dr. Erdoğan Güneş Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
İlknur Menlik Gıda Dernekleri Federasyonu

Koordinatör ve Moderatörler

Taylan Kıymaz DPT Tarım Dairesi
Osman Zemheri DPT Tarım Dairesi

Katılımcılar

İsim

Kurumu

Ömer Taşçı	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Dr. Meftune Emiroğlu	TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası
M.Kemal Akman	Beyaz Et Sanayicileri Derneği (BESD-BİR)
Dr. Mehmet Yurdal Şahin	Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Gn.Md.
Turgay TURNA	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Edip Tahincioğlu	Şekerli Mamül Sanayicileri Derneği (ŞEMAD)
Hasan Alkan	Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Ergin Ekebaş	TÜİK
Ergin Erzurumlu	Makarna Sanayicileri Derneği
Prof. Dr. A. Kadir Halkman	Ankara Üniv. Ziraat Fak. Gıda Mühendisliği Bölümü
Cansu Gürpınar	Şeker Kurumu
Sera Baysal	Nişasta ve Glikoz Üreticileri Derneği (NÜD)
Necdet Buzbaş	Gıda Dernekleri Federasyonu
İrfan Demiryol	Gıda Dernekleri Federasyonu
Atilla Yılmaz	Pankobirlik
Taşkın Tuğlular	Mutfak Ürünleri ve Margarin San. Der. (MÜMSAD)
Ümit Güvenç	Salça İhracatçıları ve İmalatçıları Derneği (SİİD)
Simten Erkuş	T. Süt, Et, Gıda Sanayicileri ve Üreticileri Bir. (SETBİR)
Prof. Dr. Necla Aran	İstanbul Teknik Üniversitesi Gıda Müh. Bölümü
Doç Dr. Turgut Cabaroğlu	Çukurova Üniv. Ziraat Fak. Gıda Müh. Böl.
Adnan Çavuş	Gıda Güvenliği Derneği
Doç.Dr. Sibel Karakaya	Ege Üniv. Müh. Fakültesi Gıda Müh. Bölümü
İlker Tanık	Un Sanayicileri Derneği (USD)

İsim	Kurumu
Hikmet Güreş	Meyve Suyu Endüstrisi Derneği (MEYED)
Doç. Dr. Hami Alpas	ODTÜ Gıda Müh. Bölümü
Prof. Dr. Hamit Köksal	Hacettepe Üniversitesi Gıda Müh. Bölümü Başkanlığı
Halil Apaydın	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - KKGM
Dr. Yıldırım İçöz	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı - TEAE
Selim ÖNDEŞ	KOSGEB
Mehmet G. Bahar	TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi
Çağatay Özden	İGEME
Süleyman Canıdemir	Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracat Gn. Md.
Belkıs Gürsel	Dış Ticaret Müsteşarlığı İthalat Gn. Md.
Dr. İ. Hakkı Erdoğan	Türkiye Yem Sanayicileri Birliği
Emre Kul	Susam, Tahin, Helva ve Reçel Üreticileri Der. (SUTHER)
Edip H. Aktaş	Un Sanayicileri Federasyonu
Prof. Dr. Suzan YALÇIN	Selçuk Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
KUTULAR DİZİNİ	vii
YÖNETİCİ ÖZETİ	viii
1. GİRİŞ	1
2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR	3
2.1. Mevcut Durum	3
2.1.1. Kuruluş Sayısı, Mevcut Kapasite ve Kullanımı	3
2.1.2. Üretim	6
2.1.3. Dış Ticaret	9
2.1.4. Yurtiçi Talep	15
2.1.5. Fiyatlar	18
2.1.6. İstihdam	20
2.1.7. Mevcut Teşvik Tedbirlerinin Değerlendirilmesi	21
2.1.7.1. Genel Teşvik Sistemi ve Uygulamaları	21
2.1.7.2. Teşvik Belgeli Yatırımlara Sağlanacak Destek Unsurları	21
2.1.7.3. Genel Teşvik Sistemi İle İlgili Uygulama Bilgileri	22
2.1.7.4. KOBİ Teşvik Sistemi ve Uygulamaları	24
2.1.7.5. Yabancı Sermayeli Firmalara Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Dağılımı	26
2.1.8. Sektörün Rekabet Gücü	26
2.1.9. Diğer Sektörler ve Yan Sanayii ile İlişkiler	28
2.1.10. Mevcut Durumun Değerlendirilmesi	35
2.2. Sektörün Dünyadaki ve AB Ülkelerindeki Durumu	36
2.3. GZTF (Güçlü, Zayıf, Tehditler, Fırsatlar) Analizi	38
2.3.1. Gıda Sanayiinin Güçlü Yönleri	38
2.3.2. Gıda Sanayiinin Zayıf Yönleri	39
2.3.3. Gıda Sanayii için Tehditler	40
2.3.4. Gıda Sanayiinin Önündeki Fırsatlar	40
3. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİNDE (2007-2013) SEKTÖRDE BEKLENEN GELİŞMELER	42
3.1. Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyonları	42
3.2. Yatırım Tahminleri ve Ekleneyecek Yeni kapasiteler	43
3.2.1. Muhtemel Yatırım Alanları ve Yerleri	45
3.3. Teknolojide, Ar-Ge Faaliyetlerinde, İstihdam Piyasasında, Girdi Piyasalarında, Çevre Uygulamalarında v.b. Muhtemel Gelişmeler ve Sektörün Rekabet Gücüne Etkileri	47
3.4. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi ile İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler	51
3.5. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri	52
4. AB'YE KATILIM SÜRECİNİN SEKTÖRE ETKİLERİ	56
5. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLEN STRATEJİ, AMAÇ, POLİTİKA, ÖNCELİK VE TEDBİRLER	74
5.1. Temel Sektörel Vizyon	74
5.2. Temel Strateji, Amaç ve Politikalar	74
5.2.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Amaç ve Politikalar	74

	Sayfa No:
5.2.2. Diğer Amaç ve Politikalar	75
5.3. Amaç ve Politikaları Gerçekleştirmeye Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki- Kurumsal Düzenlemeler	78
5.3.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler	78
5.3.1.1. Gıda Üretim-Tüketim Zincirinde Sivil İnisiyatifin Bilinçlendirilmesi ve Güçlendirilmesi	78
5.3.1.2. Ucuz Hammadde Temini Yanında Kayıt Dışılık ve Haksız Rekabetin Önlenmesi Açısından Vergi Düzenlemelerine Gidilmesi	79
5.3.1.3. İşletmelerin Üretim Girdileri Maliyetlerinin Düşürülmesi ve İşletme Bazında AB'ye Uyumun Sağlanması	80
5.3.1.4. Gıda Sanayii Firmalarının Uluslararası Alanda Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Sahip Olması	81
5.3.1.5. Bitkisel ve Hayvansal Hammaddenin Uluslararası Fiyatlar ve Kalite Standartlarında Sürdürülebilir Şekilde Temini	82
5.3.1.6. Gıda Alanında Paydaşların Bütçeden Ar-Ge Çalışmaları Payının Artırılması, Sanayiinin Bilim, Teknoloji ve Ar-Ge'ye Dayalı Gelişim Kültürünün Geliştirilmesinin Sağlanması	83
5.3.1.7. Üretimden Tüketime Gıda Denetiminin Etkinleştirilmesi, Üretici ve Tüketici Haklarını Koruyarak Gıda Güvenliğinin Sağlanması	84
5.3.2. Teşvik Sistemine İlişkin Tedbirler ve Öneriler	85
5.3.3. Diğer Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki -Kurumsal Düzenlemeler	87
6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	88
6.1. Temel Amaç ve Politikalar ile Öncelik ve Tedbirlerin Gelişme Eksenleri Bazında Tasnifi (Matriks Şeklinde)	88
6.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı Açısından Temel Yansımalar	90
6.2.1. Gıda Sanayiinin İşletme Yapısını İlgilendiren ve İşletme İçinden Gelen Sorunlar ve Öneriler	90
6.2.2. Gıda Sanayiinde İşletme Dışından Kaynaklanan Sorunlar ve Öneriler	91
7. YARARLANILAN KAYNAKLAR	93

TABLolar DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 2.1. Gıda Sanayiinde İşletme Sayısının Alt Sektörlere Dağılımı (%)	4
Tablo 2.2. Gıda Sanayii İşletmelerinde Kapasite ve Kapasite Kullanım Oranları(%)	5
Tablo 2.3. Gıda Sanayiinde Üretim Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)	7
Tablo 2.4. Gıda Sanayiinde Üretim Miktarı (1000 Ton)	8
Tablo 2.5. Gıda Sanayiinde İthalat Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)	10
Tablo 2.6. Gıda Sanayiinde İthalat Miktarı (1000 Ton)	11
Tablo 2.7. Gıda Sanayiinde İhracat Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)	13
Tablo 2.8. Gıda Sanayiinde İhracat Miktarı (1000 Ton)	14
Tablo 2.9. Gıda Sanayiinde Yurtiçi Talep (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)	16
Tablo 2.10. Gıda Sanayiinde Yurtiçi Talep (1000 Ton)	17
Tablo 2.11. Sektörler ve Gıda Sanayiinde Fiyat Artışlarının Gelişimi (TL) (TEFE 1994=100)	18
Tablo 2.12. Çeşitli Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Gelişmeler (TL)	19
Tablo 2.13. Gıda Sanayiinde Faaliyet Kollarına Göre İşyeri Sayısı ve Ortalama Çalışan Sayısı	20
Tablo 2.14. Türkiye’de Gıda ve İçki Konusunda Verilen Teşvik Belgelerinin Dağılımı	23
Tablo 2.15. Gıda ve İçki Alanında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	23
Tablo 2.16. Türkiye’de Gıda-İçki Konusunda Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Genel Olarak Verilen Teşvik Belgelerine Oransal Dağılımı(%)	24
Tablo 2.17. Gıda-İçki Konusunda Düzenlenen KOBİ Teşvik Belgeleri Kapsamında Öngörülen KOBİ Kredilerinin Dağılımı (YTL)	25
Tablo 2.18. Yabancı Sermayeli Firmaların Gıda Sektöründeki Teşvik Belgelerinin Dağılımı	26
Tablo 2.19. Gıda Sanayiinde Rekabet Gücü Değerleri	27
Tablo 3.1. Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyon Değerleri (Bin YTL) (1998 Yılı Fiyatlarıyla)	42
Tablo 3.2. Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyon Değerleri (Milyon ABD Doları)	43

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AOÇ	: Ankara Orman Çiftliği
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
ÇED	: Çevre Etki Değerlendirme
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBK	: Et ve Balık Kurumu
FOB	: Free On Board
GAP	: Good Agricultural Practice (İyi Tarımsal Uygulamalar)
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HACCP	: Hazard Analysis and Critical Control Points (Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları)
HM	: Hazine Müsteşarlığı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NBŞ	: Nişasta Bazlı Şeker
OTP	: Ortak Tarım Politikası
SEK	: Süt Endüstrisi Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu (önceki ismiyle DİE)
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
VİSAD	: Veteriner İlaçları Sanayicileri Derneği

KUTULAR DİZİNİ

	Sayfa No:
Kutu-1: Hammadde İthalatının Yoğun Olduğu Gıda Sanayii Dalı: Bitkisel Yağ Sanayi	9
Kutu-2: Rekabet Gücü Göstergelerinin Hesaplanması	27
Kutu-3: Sözleşmeli Üretim Modeli	29
Kutu-4: Pancar Şekeri Sanayii	30
Kutu-5: Nişasta Bazlı Şeker Sanayii	30
Kutu-6: Çay Sanayii	34
Kutu-7: Gıda Katkı Maddeleri ve İşlem Yardımcıları	51
Kutu-8: AB Sürecinin Süt ve Et Sektörüne Yansımaları	58
Kutu-9: AB Sürecinde Sektörel Güçlendirme Çalışmaları: Çay Sanayii	60
Kutu-10: Dünyada Salça Sektörü ve Türkiye'nin Rekabet Gücü	63
Kutu-11: Tüketimi Yaygın Bir Gıda Maddesi: Türkiye'nin Ketçap-Sos Üretimi ve Rekabet Potansiyeli	69
Kutu-12: AB'de Şeker Reformunun Yansımaları	71
Kutu-13: Dünya Ticaret Örgütü Uygulamaları	77

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye’de artan nüfusun yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi, tarımsal üretimin uygun şekilde değerlendirilmesine bağlı olup, bu da gıda sanayiinin yapısının sağlıklı şekilde geliştiği ve sorunlarının çözüldüğü bir ortamda mümkün olacaktır. Geniş bir yelpazeye sahip olan gıda sanayii, alt dalları açısından birbirinden farklı özellikler taşıyan sektörleri barındırmaktadır. Bu sektörlerin bazılarının üretim faaliyetlerinde iç pazar önemli iken, bazıları iç piyasa yanında dış rekabet/pazarlar açısından önem taşımaktadır. Gıda sanayiinde çoğu alt sektör hammaddeyi ülke içi kaynaklardan sağlayabilirken, az sayıda da olsa kimi alt sektörler hammadde açısından dışa bağımlılık göstermektedir.

Türkiye’de gıda alanında üretim yapan işyeri sayısı farklı kaynaklarda 25-40 bin arasında değişmekte olup yaklaşık 260 bin kişi bu sektörde çalışmaktadır. Genelde küçük ve orta ölçekli işletme yapısı ile faaliyetlerine devam eden gıda işletmelerinin çoğunluğunu özel sektör kuruluşları oluşturmaktadır. İşletmelerde ortalama yıllık kapasite kullanım oranı %65-75 arasındadır. Gıda sanayii üretim değeri içinde tahıl ve nişasta mamulleri sanayii en yüksek değeri almaktadır. Bunu süt ve et mamulleri sanayii izlemektedir. Türkiye’de gıda sanayii ithalat değeri en yüksek olarak bitkisel yağ, mezbaha ürünleri ve tahıl-nişasta ürünlerinde gerçekleşirken, en düşük olarak su ürünleri ile meyve-sebze ve yem sanayiinde olmuştur.

Türkiye’de geniş ürün yelpazesi nedeniyle, gıda sektörünün bazı alanlarında önemli ihracat değerleri ortaya çıkmıştır. Üretilen domates salçasının yaklaşık %50-60’ı, dondurulmuş meyve ve sebzenin %90’ı, konservenin %70-80’i, meyve suyunun %15-20’si ihraç edilmektedir. Ayrıca, un ve unlu mamuller (makarna, bisküvi v.b.) üretiminde önemli ihraç olanakları bulunmaktadır. Uygun ekosistemi ile Türkiye, organik tarım uygulanmasının sunduğu olanaklar çerçevesinde kuru üzüm, incir, kayısı başta olmak üzere otuza yakın ekolojik ürünü ihraç edebilecek potansiyele sahiptir.

Gıda sanayii ürünleri yurt içi tüketimine yönelik olarak da gelişme göstermiştir. Özellikle artan nüfusun gıda gereksinimi gidermek amacıyla faaliyetleri artan gıda firmalarının iç pazara yönelmeleri ve bu pazarda farklı ürün gruplarıyla tutunma çalışmaları, gelecekteki faaliyetleri için önemlidir. Bu süreçte toplumun tüketim harcamaları içinde gıdaya ayırdıkları pay, sanayinin üretimini şekillendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Toplumların gelir düzeyinin, beslenme alışkanlıklarının ve sosyo-demografik yapısının gıda tüketimini şekillendirdiği bilinmektedir. Gıda sanayii talep artışının 2006-2013 döneminde

sabit fiyatlarla yıllık ortalama %2,8 olacağı, üretim için bu rakamın %3,1 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Gıda sanayii toplam ihracat rakamlarında ise 7 yıllık dönemde %3,8 ve ithalatında %3,5 artış olması beklenmektedir.

Gıda sanayiinde gelişimin genel eğilimi yıldan yıla azalan oranda artış olarak ortaya çıkmaktadır. Uzun vadeli eğilim olarak gıda sanayiinde büyümenin daha yavaş oranlarda artışla gerçekleşmesinin nedenleri, nüfus artış hızındaki yavaşlama ve tarım sektöründeki büyümenin doğal şartlara ve orta-uzun vadeli verim artışlarına bağlılığı olarak değerlendirilebilir. Bunlara ek olarak, kimi ürünlerimizin gerek dış pazarlarda rekabet şansının düşük oluşu, gerek iç pazarda karşılaştığı ithalat baskısı, gıda sanayiinde büyümenin önünde önemli engel olarak görülmektedir. AB'ye uyumla birlikte malların serbest dolaşıma girmesi ve Dünya Ticaret Örgütü yükümlülüklerinin yerine getirilmesini takiben söz konusu ithalat baskısının daha belirgin olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de gıda alanında 1999-2005 yılları arasında gıda-içki konusunda verilen yatırım teşvik belgelerinin genel yatırım teşvik belgelerine oranı ortalama olarak %9,0'dır. Gıda ve içki alanındaki yabancı sermaye yatırımı 1995 yılında yaklaşık 192,5 milyon ABD Doları, 2000 yılında 23,4 milyon ABD Doları, 2002 yılında ise 269,8 milyon ABD Dolarıdır.

Gıda sanayinin en önemli ilişkisi, yeterli ve kaliteli hammadde kaynağı olan tarım sektörüyledir. Aynı zamanda, temel sorun Türkiye'de tarımın sanayiye istenen kalite ve miktarda sürdürülebilir şekilde hammadde üretemeyişidir. Yapılan bir değerlendirmeye göre, ülkemizde tarımsal ürünlerin ortalama %30'u sanayide değerlendirilirken, bu oran gelişmiş ülkelerde %60-80 arasında değişmektedir.

Tarımsal hammadde fiyatlarının dünya fiyatları düzeyinin üzerinde olması sanayici için sorundur. Ancak, bu duruma tarımsal üretimde maliyet yüksekliği, düşük verimli üretim yanında özellikle girdi fiyatlarının yüksekliği ve devlet destek ve teşvik uygulamalarının yeterli olmamasının neden olduğu unutulmamalıdır. Gıda sanayiinin tarım dışında, mal ve hizmet aldığı ulaşım (karayolu, demiryolu taşıması), enerji (elektrik, gaz, su), ambalaj, makine ve ekipman ile haberleşme, bankacılık ve sigortacılık sektörleriyle sıkı işbirliği ve iletişimi bulunmaktadır. Ayrıca, son yıllarda sanayinin perakende, lojistik ve ambalaj sektörleriyle de ilişkisi artmaktadır.

Türkiye'de AB ile müzakere sürecinde, gıda sanayiinin güçlü Avrupa rekabetine karşı hazırlanması gerekmektedir. Bu durum karşısında gıda sektörünün, yeni koşullara uyum sağlayarak uluslararası pazarda varlığını koruyabilmesi ve rekabette üstünlüğe ulaşması,

Avrupa standartlarında üretim, ambalajlama, depolama, dağıtım ve kalite kontrolü yapmasına bağlıdır. Günümüzde KOBİ'lerin araştırma geliştirme faaliyetlerinin yetersizliği, ürün ve kalite geliştirme, pazarlama ve verimlilikten kaynaklanan sorunları, bu alanda önemli yapısal çalışmalarla giderilmeye çalışılmaktadır.

Gıda bilimi ve teknolojisi alanında ülkemiz gıda sanayiinin teknolojik yeteneğini yükseltmek ve ihracata yönelik rekabet gücünü artırmak gerekmektedir. KOBİ'lere yönelik Ar-Ge hizmeti sunulması, rekabette olumlu ortam yaratacaktır. Buna yönelik olarak Ar-Ge çalışmaları yürütülmekte, gıdalarda kalite kontrol analizleri konusunda ilerlemeler sağlanmaktadır. Danışmanlık ve eğitim hizmetleri konusunda yetişmiş kurum, kişi ve kuruluşlar artış göstermektedir. Sanayi kesimi ekonomik olanaklar ölçüsünde yetersiz de olsa dünyanın önde gelen araştırma kuruluşları ile dünyadaki gelişmeler ve yenilikleri izlemektedir. Özellikle AB ile uyum sürecinde bu durum önem taşımaktadır. Özel İhtisas Komisyonunun ilk toplantısında moderatörler aracılığıyla düzenlenen çalıştayda AB'ye katılım sürecinde Türk gıda sanayiinde sektörün gelişmesi ve rekabetinde ele alınması gerekli başlıca konular şu şekilde ortaya konulmuştur:

- Gıda üretim-tüketim zincirinde sivil inisiyatifin güçlendirilmesi,
- Ucuz hammadde temini yanında kayıt dışılık ve haksız rekabetin önlenmesi açısından vergi düzenlemelerine gidilmesi,
- İşletmelerin üretim girdileri maliyetlerinin düşürülmesi, böylece dış pazarlarda rekabet edebilirliğin sağlanması ve teknik ve hijyenik koşullar açısından işletme bazında AB'ye uyumun gerçekleştirilmesi,
- Bitkisel ve hayvansal hammaddenin uluslararası fiyatlar, sağlık ve kalite standartlarında sürdürülebilir şekilde temini,
- Gıda alanında paydaşların bütçeden Ar-Ge çalışmaları payının artırılması,
- Sanayinin bilim, teknoloji ve Ar-Ge'ye dayalı faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Üretimden tüketime gıda denetiminin etkinleştirilmesi, üretici ve tüketici haklarını koruyarak gıda güvenliğinin sağlanması.

1. GİRİŞ

Türkiye’de artan nüfusun yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmesi, tarımsal üretimin uygun şekilde değerlendirilmesine bağlıdır. Tarımsal üretimin artan oranda sanayide değerlendirilerek tüketiciye sunulması için gıda sanayiinin yapısının sağlıklı şekilde geliştiği ve sorunlarının çözüldüğü bir ortamın varlığı önemli görülmektedir. Ülkemizde sanayileşme yolunda atılan adımların başlangıcında, gıda sanayii işletmeleri önemli yer almıştır. Ayrıca, Türkiye’de sanayileşme hareketinin ivme kazanmasını sağlayan gıda sanayii, kalkınma planları ve yıllık programlardaki hedefler doğrultusunda gelişme göstermiş, kamu kimliğinden zaman içerisinde sıyrılarak özel kesim ağırlıklı bir yapı haline gelmiş, verimlilik ve karlılığın önem kazandığı bir ortamda ekonominin önemli bir sektörü olmuştur.

Gıda sanayii alt sektörleri itibariyle birbirinden farklı özellikler taşıyan ürün ve üretim çeşitlerini içermektedir. Gıda sanayii alt sektörleri, hammaddeyi çoğunlukla ülke içi kaynaklardan sağlayabilirken, az sayıda da olsa kimi alt sektörler hammadde açısından dışa bağımlılık göstermektedir. Sektörler bazında farklı özellikler taşıyan Türk gıda sanayiini tek bir yapı biçiminde incelemenin zorlukları bulunmaktadır.

Bu raporda, gıda sanayiinin bir bütün olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Ancak, alt sektörlerinin birbirlerinden farklılığı, ilgili konuları incelerken alt dallara ilişkin örnekler vermeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle alt sektörlerden örneklerle sanayiinin yapısı daha çarpıcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, metin içinde kutucuklarla konunun daha iyi analizine yardımcı olacak hatırlatmalar ve bilgiler sunulmuştur. Sektöre ilişkin örnekler, raporun hazırlanması sırasında katkı sağlayan bilim adamı, sanayici, bürokrat ve kurum temsilcilerinin görüşleri ve gönderdikleri çalışmalar ile güncel konuları içermektedir. Bu arada sanayiye ilişkin veri ve rakamlar arasındaki kimi farklılıklar ve değişik istatistiksel veriler, bir yandan sınıflamadaki değişimler, bir yandan da sanayide önemli oranda yer alan kayıt dışılığın sonucudur.

Gıda; tütün ve sadece ilaç olarak kullanılanlar hariç olmak üzere, içkiler ve sakızlar ile hazırlama ve işleme gereği kullanılan maddeler dahil, insanlar tarafından yenilen ve/veya içilen ham, yarı mamul veya mamul her türlü maddeyi ifade etmektedir. Gıda sanayii ise, gıda maddelerinin hammaddeden başlayarak; depolama, tasnif, işleme, değerlendirme, dayanıklı hale getirme, ambalajlama işlerinden bir veya birkaçının yapıldığı ve gıda maddeleri satış yerlerine gönderilmek üzere depolandığı tesisler ile bu tesislerin tamamlayıcısı sayılacak yerlerin tamamını kapsamaktadır.

Avrupa Birliği ve Codex Alimentarius Komisyonu ile bire bir uyumlu olan bu tanımlar incelendiğinde; halen DPT tarafından kullanılan Birleşmiş Milletler Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması revize-3 (International Standard Industrial Classification-ISIC rev.3) sınıflamalarına göre farklı sektörler içinde incelenmekte olan çay, meşrubat, alkollü içkiler, gıda katkı maddeleri gibi ürünler gıda tanımı kapsamındadır ve gıda sanayiinin ilgi alanı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle raporun çeşitli noktalarında, bütünü yakalamak adına bu sektörlerden rakamlara da yer verilmiştir. İhtisas Komisyonumuzun önerisi, bir sonraki kalkınma planının hazırlanmasında anılan ürünlerin tümüyle gıda sanayiinin altında incelenmesidir.

Bu raporda gıda maddelerini gıda güvenliği ve kalitesi yönünden olduğu kadar fiyatlarıyla da etkilediğinden yem sektörüne de yer ayrılmıştır. Diğer taraftan, Avrupa Birliği tarafından Şubat 2002 tarihinde yayımlanan ve halen yürürlükte olan 178/2002 sayılı Yönetmelik ülke gıda yasalarında içerilmesi gereken hususları belirlerken gıda ve yeme ilişkin hükümleri aynı mevzuat içerisinde inceleyerek hükme bağlamaktadır. DPT'nin kullandığı ISIC rev.3 sınıflamasına göre, yem sanayii gıda sanayii sektörü içinde izlenmektedir.

Diğer taraftan, çay sanayii ISIC rev.3 kapsamında tarım sektörü içinde kabul edildiğinden istatistiklerde gıda sanayii sektörü içerisinde izlenmemekle birlikte, konunun bölgesel ve ülkesel önemi dikkate alınarak bu çalışmada incelenmesi önemli görülmüştür.

2. MEVCUT DURUM VE SORUNLAR

2.1. Mevcut Durum

2.1.1. Kuruluş Sayısı, Mevcut Kapasite ve Kullanımı

Çeşitli kayıt ve kaynaklara göre gıda alanında faaliyet gösteren işyeri sayısı farklılık göstermektedir. Ancak, gıda sanayii, tarıma dayalı bir sanayi dalı olarak Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. DPT verilerine göre imalat sanayii içinde gıda sanayii, üretim değeri olarak %18-20'lik paya sahiptir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre 1994-2000 yılları arasında gıda sanayii işyeri sayısı 22.243'den 27.543'e artış göstermiştir. Bu sayı DİE (yeni adıyla TÜİK) geçici sanayi sayımı sonuçlarında 30 bini aşkın olarak verilmiştir. Hatta bazı kayıtlara göre 40 bini bulan işyeri sayısı, sektörden ayrılımlarla 30-35 bin aralığına tekrar düşmüştür.

Gıda sanayiinde yerli sermaye ile faaliyette bulunan işletmeler kadar, yabancı sermaye ile birlikte ya da tamamı yabancı sermayeli işletmelere rastlamak mümkündür. Özellikle, ülke ekonomisindeki iyileşme ve güven ortamı, yabancı sermayeli gıda yatırımcılarının ülkemizde faaliyetlerini cazip kılmaktadır.

Türkiye'de gıda sanayiinde alt sektörler açısından sayısal dağılıma bakıldığında; sanayinin %65'ini un ve unlu mamuller, %11'ini süt ve süt mamulleri %12'sini meyve-sebze işleme, %3,5'ini bitkisel yağ ve margarin, %3'ünü şekerli mamuller, %1'ini et mamulleri ve %4,5'luk kısmını tasnif dışı gıdalar, alkolsüz içecekler, su ürünleri sanayiinin oluşturduğu görülecektir (Tablo 2.1). Un ve unlu mamuller, süt ve mamulleri, meyve-sebze işleme gibi alt sektörlerdeki oranların yüksek olması, halkın tüketim alışkanlıklarının yanı sıra gelişmiş teknoloji uygulamayan (değirmen, mandıra, zeytin salamura işleme v.b.) işletmelerin sayısal fazlalığından da kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.1: Gıda Sanayiinde İşletme Sayısının Alt Sektörlere Dağılımı (%)

Gıda Sanayii Alt Dalları	1994	1996	1998	2000
Et ve Et Ürünleri	2,06	1,83	1,76	1,07
Süt ve Süt Ürünleri	14,58	13,68	14,12	11,06
Meyve ve Sebze İşleme	13,94	14,33	9,78	11,42
Su Ürünleri	0,14	0,11	0,16	0,20
Un ve Unlu Ürünler	57,60	59,27	62,67	65,44
Bitkisel Yağ ve Margarin	3,98	3,66	3,71	3,40
Şeker ve Şekerli Ürünler	3,56	3,26	3,62	3,15
Tasnif Dışı Ürünler	4,14	3,86	4,18	4,25
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00
Toplam (İşletme Sayısı: Adet)	22.243	23.654	23.951	27.543

Kaynak: TKB, 2002.

Genelde küçük ve orta ölçekli işletmeler olarak faaliyetlerine devam eden gıda işletmeleri, mülkiyet yapısı açısından daha çok özel sektör kuruluşları niteliğindedir. Özellikle et, süt, yem gibi sanayilerde yaşanan özelleştirme ile günümüzde şeker ve çay hariç tamamıyla sektörde özel kesimin hakim olduğu söylenebilir. Kamu sektöründen özel sektöre doğru yapılanmanın, karlılık ve verimliliği artırması, tüketiciye güvenli ve uygun fiyatlı ürünlerin sunumu ve üretim faaliyetinde etkinliğin yükseltilecek ekonomiyeye canlılık getirmesi beklenmektedir.

Ülkemizde gıda sanayiinde yıllık ortalama kapasite kullanım oranı (KKO) 2004 yılı TÜİK verilerine göre %71'dir. Yıllar itibariyle değişiklik göstermekle birlikte genel eğilim olarak KKO %70'ler civarındadır.

Komisyon çalışmalarından elde edilen veriler ayrıca tablo 2.2'de sunulmuştur. İşletme sayılarının fazla olduğu et ve süt işleme, un ve bitkisel yağlar gibi sektörlerde kapasite kullanımını %50'nin altında kalmaktadır. Kapasite kullanımının düşük olmasında, mevsimsel dalgalanmalara bağlı kullanım dışı kalan kapasiteler, ihracata yönelik gelişme politikası paralelinde yeni, ancak uzun vadeli ve istikrarlı olmayan ihracat pazarlarına yönelmesi, alt sektörlerin önemli bir kısmında, işlenen ürün miktarının yıllara göre değişiklik göstermesi ve bazı alt sektörlerde uygun hammadde teminindeki güçlükler etkili olmaktadır.

Tablo 2.2:Gıda Sanayi İşletmelerinde Kapasite ve Kapasite Kullanım Oranları (%)

Gıda Sanayi Alt Dalları	Kapasite (Bin Ton/yıl)	Kapasite Kullanım Oranı (%)
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ		
Kırmızı Et Büyükbaş (BB)	1.370	20
Kırmızı Et Küçükbaş (KB)	690	15
Kümes Hayvanları Eti	1.500	70
SÜT VE SÜT MAMULLERİ SANAYİİ		
İşlenmiş İçme Sütü	2.215	15
Beyaz Peynir	1.108	25
Kaşar Peyniri	327	25
SU ÜRÜNLERİ MAMULLERİ SANAYİİ		
İşlenmiş Balık ve Kabuklu Ürünler	95	60
TAHİL VE NIŞASTA MAMULLERİ		
Buğday Unu ve İrmik	30.000	36
Makarna v.b.	1.040	50
Bisküvi	750	75
Nişasta bazlı şekerler	990	40
MEYVE VE SEBZE İŞLEME SANAYİİ		
Dondurulmuş Meyve Sebze	210	60
Meyve-sebze Konserveleri	434	70
Domates Salçası	683	50
Reçel, Marmelat	97	70
BİTKİSEL YAĞ VE MAMULLERİ		
Zeytinyağı	300	15-70
Bitkisel Ham Yağlar (kıрма kap.)	4.800	36
Margarin	910	60
ŞEKER VE ŞEKERLİ MAM. SANAYİİ		
Şeker	3.148	62
Sakız	200	40
Şekerleme, Çikolata ve Çik. Mam.	350	70
YEM SANAYİİ		
Karma Yem	11.230	45

Kaynak: TKB, Sanayici Görüşleri, DPT Sektörel 8. Plan Raporları.

2.1.2. Üretim

Türkiye’de gıda sanayiine ait üretim değerlerinin gelişimi ve yıllık artış değerleri tablo 2.3’te verilmiştir. Buna göre 1999-2005 yılları arasında gıda sanayii üretim değeri itibariyle reel olarak %24 (yıllık ortalama %3,6) oranında artmıştır. Bu artış, %95 ile su ürünleri sanayii ve %47 ile süt ve mamulleri sanayiinde en yüksek oranlarda gerçekleşirken, en düşük %4 ile bitkisel yağ ve %14 ile şeker, şekerli mamuller ve diğer sanayilerde gerçekleşmiştir.

Gıda sanayii üretim değeri içinde tahıl ve nişasta mamulleri sanayii en yüksek değeri almaktadır. Bunu süt ve et mamulleri sanayii izlemektedir.

Gıda sanayii üretim değerinin yıllık artışlar itibariyle değişimine bakıldığında; 2001 yılında toplamda reel bir azalış söz konusu olmuştur. Bu yılki değişim dışında Türkiye gıda sanayii üretim değerindeki eğilim, artış yönündedir. Alt dallar itibariyle değişime bakıldığında; zeytindeki periyodisitenin zeytinyağı üretimine yansımaları nedeniyle bitkisel yağ sanayiinde bir yıl artış onu takip eden yıl ise azalma söz konusudur. Sanayi alt dalları içinde 2000-2005 yılları arasında üretim değerinde en yüksek artış, yem sanayiinde görülmektedir. Son yıllarda ise su ürünleri sanayii üretim değeri artmaktadır.

Sanayinin ürün bazında üretim miktarındaki değişim tablo 2.4’te verilmiştir. Gıda ürünleri içerisinde kümes hayvan eti, beyaz peynir, işlenmiş balık ürünleri, makarna, nişasta bazlı şekerler, salamurlar, zeytin, zeytinyağı, bitkisel ham yağlar, yağlı tohum küspeleri, ve karma yem üretim değerindeki artışlar dikkati çekmektedir.

Tablo 2.3: Gıda Sanayiinde Üretim Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)

M A L L A R	Yıllar							Yıllık Artış(%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005(t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	943.586	1.004.686	787.390	892.514	905.137	1.078.098	1.153.330	6,5	-21,6	13,4	1,4	19,1	7,0
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	809.465	906.593	914.537	964.232	1.040.291	1.107.771	1.187.067	12,0	0,9	5,4	7,9	6,5	7,2
SU ÜRÜNLERİ MAMUL. SANAYİİ	64.613	67.375	91.415	97.880	106.080	109.090	126.040	4,3	35,7	7,1	8,4	2,8	15,5
TAHİL VE NIŞASTA MAM. SAN.	2.551.238	2.592.462	2.640.893	2.687.430	2.788.291	2.885.010	2.992.304	1,6	1,9	1,8	3,8	3,5	3,7
MEYVE SEBZE İŞLEME SAN.	510.970	534.339	574.553	592.590	652.907	691.075	716.669	4,6	7,5	3,1	10,2	5,8	3,7
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	491.124	392.201	435.174	386.876	475.402	439.899	510.518	-20,1	11,0	-11,1	22,9	-7,5	16,1
ŞEKER, ŞEKERLİ M. SAN. VE DİĞ.	752.247	870.334	711.915	825.965	787.553	859.685	859.950	15,7	-18,2	16,0	-4,7	9,2	0,0
YEM SANAYİİ	284.695	314.273	243.890	244.361	275.968	325.501	377.392	10,4	-22,4	0,2	12,9	17,9	15,9
T O P L A M	6.407.937	6.682.262	6.399.766	6.691.849	7.031.629	7.496.129	7.923.269	4,3	-4,2	4,6	5,1	6,6	5,7

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005

Tablo 2.4:Gıda Sanayiinde Üretim Miktarı (1000 Ton)

Ürünler	Yıllar							Yıllık Artış (%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kırmızı Et BB	274	300	222	266	221	267	270	9,5	-26,0	19,6	-16,8	20,8	1,1
Kırmızı Et KB	84	83	39	54	47	52	55	-1,2	-52,9	37,3	-13,0	11,3	5,8
Kümes Hayvanları Eti	662	702	633	665	804	983	1.100	6,1	-9,8	5,1	20,9	22,3	11,9
İşlenmiş İçme Sütü	345	370	365	415	457	485	510	7,2	-1,4	13,7	10,1	6,1	5,2
Yoğurt	810	870	890	910	940	975	1.010	7,4	2,3	2,2	3,3	3,7	3,6
Beyaz Peynir	204	220	224	230	240	250	265	7,8	1,8	2,7	4,3	4,2	6,0
Tereyağı	126	133	132	134	143	150	158	5,2	-0,4	1,5	6,7	4,9	5,3
İşlenmiş Balık Ürün.	37	39	50	53	57	61	70	4,3	29,5	6,0	7,5	7,0	14,8
Pirinç	214	221	272	223	234	309	331	3,3	23,1	-18,0	4,9	32,1	7,1
Buğday Unu ve İrmik	10.450	10.710	10.670	10.870	11.450	11.800	12.500	2,5	-0,4	1,9	5,3	3,1	5,9
Bulgur	938	947	965	978	992	1.010	1.025	1,0	1,9	1,3	1,4	1,8	1,5
Kepek	2.508	2.570	2.561	2.609	2.748	2.832	3.000	2,5	-0,4	1,9	5,3	3,1	5,9
Makarna	371	373	388	414	438	512	550	0,5	4,0	6,7	5,8	16,9	7,4
Ekmek	9.825	9.940	10.140	10.250	10.370	10.490	10.650	1,2	2,0	1,1	1,2	1,2	1,5
Bisküvi	425	420	456	475	530	550	580	-1,2	8,6	4,2	11,6	3,8	5,5
Nişasta	58	64	62	66	75	91	98	10,3	-3,1	6,5	13,6	21,3	7,7
Nişasta Bazlı Şekerler	306	356	438	394	366	433	365	16,3	23,0	-10,0	-7,1	18,3	-15,7
Meyve-Sebze Konserveleri	210	220	242	230	235	320	310	4,8	10,0	-5,0	2,2	36,2	-3,1
Dondurulmuş Meyve Sebze	95	100	98	105	125	170	150	5,3	-2,0	7,1	19,0	36,0	-11,8
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	255	214	265	226	231	250	242	-16,1	23,8	-14,7	2,2	8,2	-3,2
Domates Salçası	305	260	240	265	320	260	265	-14,6	-7,7	10,4	20,8	-18,8	1,9
Meyve Su-Konsantre	315	305	315	320	350	355	370	-3,2	3,3	1,6	9,4	1,4	4,2
Salamura Zeytin	225	125	200	160	200	150	220	-44,4	60,0	-20,0	25,0	-25,0	46,7
Meyve-Sebze Konserveleri	190	220	242	230	235	320	310	15,8	10,0	-5,0	2,2	36,2	-3,1
Kurutulmuş Sebze	7	7	9	10	13	16	20	0,0	28,6	11,1	25,0	24,0	29,0
Kuru Kayısı ve Zerdali	60	85	68	90	70	95	80	41,7	-20,0	32,4	-22,2	35,7	-15,8
Fındık Mamulleri	62	62	64	75	86	92	100	0,0	3,2	16,4	15,4	7,0	8,7
Zeytinyağı	210	54	215	75	140	80	145	-74,3	298,1	-65,1	86,7	-42,9	81,3
Prina	420	108	430	150	280	160	290	-74,3	298,1	-65,1	86,7	-42,9	81,3
Bitkisel Ham yağlar	825	851	688	709	864	874	972	3,2	-19,2	3,0	21,9	1,2	11,2
Margarin	562	500	491	506	544	542	565	-11,0	-1,8	3,1	7,5	-0,4	4,2
Yağlı Tohum Küspeleri	1.287	1.308	1.023	1.368	1.610	1.559	1.744	1,6	-21,8	33,7	17,7	-3,2	11,9
Şeker	1.989	2535	1652	2.157	1.762	1.940	2080	27,5	-34,8	30,6	-18,3	10,1	6,7
Melas	744	763	544	690	529	565	650	2,6	-28,7	26,8	-23,3	6,8	1,1
Yaş Küspe	5.706	6350	4116	5243	4286	4269	5000	11,3	-35,2	27,4	-18,3	-0,4	1,2
Şekerlemeler	134	138	142	147	156	175	180	3,0	2,9	3,5	6,1	12,2	2,9
Çikolata ve Kakaolu Mam.	108	118	123	131	157	173	182	9,3	4,2	6,5	19,8	10,2	5,2
Karma Yem	6.035	6.662	5.170	5.180	5.850	6.900	8.000	10,4	-22,4	0,2	12,9	17,9	15,9

(t): Tahmin

Not: Şeker ve NBS için 1 Eylül-31 Ağustos pazarlama yılı üretim miktarlarıdır.

Kaynak: DPT 2005 ve Sektör Temsilcileri Raporları.

2.1.3. Dış Ticaret

Tüm sanayi dallarında olduğu gibi, gıda sanayii için de önemli olan üretilen ürünün pazarlanmasıdır. Gıda sanayi ürünleri iç tüketimde kullanılmakla birlikte, ihracat da önem taşımaktadır. Ancak sanayinin büyüme ve gelişiminin sağlanmasında üretimin dış pazarlarda daha fazla değerlendirilmesi önemlidir.

a. İthalat

Türkiye’de gıda sanayii ithalat değerindeki değişim ve bu değişimin yıllara göre yansımaları tablo 2.5’te görülmektedir.

1999-2005 yılları arasında gıda sanayiinde ithalat değeri reel ortalama olarak %62 (yıllık ortalama %8,3) oranında artış göstermiştir. İthalat değeri 2000 yılında bir önceki yıla göre %37,6 oranında artarken, bu artış sonraki yıllarda azalmıştır. İthalat değeri en yüksek olarak bitkisel yağ, mezbaha ürünleri ve tahıl-nişasta ürünlerinde gerçekleşirken, en düşük olarak su ürünleri ile meyve-sebze ve yem sanayiinde olmuştur.

KUTU-1: HAMMADDE İTHALATININ YOĞUN OLDUĞU GIDA SANAYİİ DALI: BİTKİSEL YAĞ SANAYİ

Bitkisel yağ sanayii, 4 milyon ton kırma, 1,5 milyon ton rafine 910 bin ton margarin kapasitesi ile 1,5 milyar ABD Dolarlık hacme sahip bir sektördür. Ancak sektör hammadde yetersizliği nedeniyle istenilen seviyelere gelememiştir.

Ülkemizde yıllık 750.000 ton likit, 450.000 ton margarin, 150.000 ton ihracat ve diğer kullanım olmak üzere toplam 1.350.000 ton bitkisel yağ tüketilmektedir. Buna karşılık Türkiye üretimi, 600.000 ton ayçiçeği üretiminden elde edilen 240.000 ton ayçiçeği yağı, 1.300.000 ton pamuk çekirdeğinden elde edilen 175.000 ton pamuk yağı olmak üzere toplam 415.000 ton bitkisel yağdır. Bu hesaplama ülkemizin yıllık bitkisel yağ açığı yaklaşık 1.000.000 ton ham yağ veya karşılığı yağlı tohumdur. Her yıl yağlı tohum ve ürünleri ithalatı için ödenen rakam 1 milyar ABD Dolarının üzerindedir.

Tablo 2.5: Gıda Sanayiinde İthalat Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)

M A L L A R	Yıllar							Yıllık Artış(%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	79.188	154.406	143.510	160.612	151.478	131.516	118.159	95,0	-7,1	11,9	-5,7	-13,2	-10,2
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	15.715	9.658	5.240	8.116	11.919	13.846	13.775	-38,5	-45,7	54,9	46,9	16,2	-0,5
SU ÜRÜNLERİ MAMUL. SANAYİİ	1.903	1.612	815	819	1.580	2.265	2.044	-15,3	-49,4	0,5	92,9	43,3	-9,8
TAHİL VE NIŞASTA MAM. SAN.	20.976	40.531	41.512	52.716	71.795	72.411	81.910	93,2	2,4	27,0	36,2	0,9	13,1
MEYVE SEBZE İŞLEME SAN.	6.998	7.572	6.178	7.484	7.100	8.917	11.500	8,2	-18,4	21,1	-5,1	25,6	29,0
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	138.993	158.663	129.806	128.255	155.575	175.923	191.022	14,2	-18,2	-1,2	21,3	13,1	8,6
ŞEKER, ŞEKERLİ M. SAN. VE DİĞ.	21.750	23.746	23.604	28.793	28.366	34.552	38.417	9,2	-0,6	22,0	-1,5	21,8	11,2
YEM SANAYİİ	4.338	2.639	5.615	8.254	8.684	10.810	11.660	-39,2	112,8	47,0	5,2	24,5	7,9
T O P L A M	289.861	398.826	356.281	395.048	436.497	450.238	468.487	37,6	-10,7	10,9	10,5	3,1	4,1

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005

Bu arada gıda ürünleri itibariyle ithalat miktarındaki değişimlere bakıldığında, belirtilen dönemde don yağı, ham deri küçükbaş (KB), pirinç, buğday kepeği, melas, bitkisel yağ ve yağlı tohum küspelerinin önde geldiği görülmektedir (Tablo 2.6). Gıda sanayii ithalat artışında, özellikle ham madde ya da ara madde niteliğinde olan, ham deri, don yağı, melas ve yağlı tohum küspeleri ithalatının gıda sanayii toplam ithalatı içinde önemli bir yeri olduğu izlenmektedir.

Tablo 2.6: Gıda Sanayiinde İthalat Miktarı (1000 Ton)

Ürünler	Yıllar							Yıllık Artış (%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Donyağı	117,9	136,6	95,0	131,6	138,6	111,1	140,0	15,9	-30,5	38,5	5,3	-19,8	26,0
Ham deri BB	21,7	26,1	19,1	36,1	48,2	44,2	33,0	20,2	-26,8	89,0	33,5	-8,3	-25,3
Ham deri KB	62,7	117,8	129,8	178,5	157,1	138,5	121,0	87,9	10,2	37,5	-12,0	-11,8	-12,6
Süttozu	9,2	7,1	2,1	5,0	11,9	11,9	11,0	-22,7	-70,4	138,1	138,0	-0,3	-7,3
Tereyağı	5,7	3,9	1,6	3,3	5,2	4,3	3,8	-32,0	-59,0	106,3	57,6	-18,3	-10,6
Peynirler	3,0	5,6	3,7	4,4	3,3	4,7	5,0	86,7	-33,9	18,9	-25,0	42,4	6,4
İşlenmiş Balık Ürün.	37,1	41,0	10,6	21,4	46,0	52,3	55,0	10,4	-74,1	101,9	115,0	13,7	5,2
Balık Unu	58,8	30,7	36,3	14,6	19,9	50,3	35,0	-47,8	18,2	-59,8	36,3	152,8	-30,4
Pirinç	139,7	146,7	138,0	135,6	224,1	130,4	140,0	5,0	-5,9	-1,7	65,3	-41,8	7,4
Buğday Kepeği	102,7	175,7	32,6	180,9	321,1	657,6	750,0	71,1	-81,4	454,9	77,5	104,8	14,1
Nişasta	6,9	7,5	6,8	19,1	18,7	15,9	16,0	8,7	-9,3	180,9	-2,1	-15,2	0,9
Nişasta Bazlı Şekerler	11,5	9,9	14,0	25,9	54,8	35,0	47,0	-13,9	41,4	85,0	111,6	-36,1	-9,4
Bitkisel Yağlar	581,6	633,0	583,6	568,6	711,3	710,0	730,0	8,8	-7,8	-2,6	25,1	-0,2	2,8
Yağlı Tohum Küspeleri	662,1	845,3	439,2	472,9	525,0	896,0	1.100,0	27,7	-48,0	7,7	11,0	70,7	22,8
Melas	0,2	10,2	6,0	86,4	111,4	167,0	200,0	5.000,0	-41,2	1.340,0	28,9	49,9	19,8
Çikolata ve Kakaolu Mam.	5,5	4,9	5,7	6,3	5,8	8,5	10,0	-11,2	16,3	10,5	-7,9	46,6	17,6
Kakao Tozu	1,0	6,3	4,4	6,4	6,6	9,0	9,5	559,0	-30,2	45,5	3,1	36,4	5,6
Karma Yem	10,9	8,6	18,3	26,9	28,3	35,2	38,0	-20,8	112,8	47,0	5,2	24,5	7,9

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005 ve Sektör Temsilcileri Raporları.

a. İhracat

Türkiye geniş ürün yelpazesi nedeniyle, gıda sektörünün bazı alanlarında önemli ihracat değerleri ortaya çıkarmıştır. Üretilen domates salçasının yaklaşık %50-60'ı, dondurulmuş meyve ve sebzenin %90'ı, konservenin %70-80'i, meyve suyunun %15-20'si ihraç edilmektedir. Ayrıca, un ve unlu mamuller (makarna, bisküvi v.b.) üretiminde önemli ihraç olanakları bulunmaktadır. Uygun ekosistemi ile Türkiye, organik tarım uygulanmasının sunduğu kuru üzüm, incir, kayısı olmak üzere üretilen 30'a yakın organik ürünü ihraç edebilecek potansiyele sahiptir. 1999-2005 yılları arasında gıda sanayii ihracat değerleri tablo 2.7'de verilmiştir.

Buna göre gıda ihracat değerinin en yüksek olduğu gıda sanayii, meyve ve sebze işleme sanayiidir. Ancak son yıllarda tahıl ve nişasta mamulleri sanayii ile şeker ve şekerli mamuller sanayiinde de önemli ihracat değer artışları dikkati çekmektedir. 1999-2005 yılları arasında gıda sanayiinde ihracat değeri sürekli artarak reel olarak %65 (yıllık ortalama %8,7) oranında büyümüştür. Son yıllarda tahıl ve nişasta mamulleri sanayiinde bu artış diğer sanayilere göre yüksek gerçekleşmiştir. Özellikle, sanayide 2002 yılında azalan reel ihracat değeri, 2003 yılı sonrasında tekrar artış göstermiştir.

Tablo 2.7: Gıda Sanayiinde İhracat Değeri (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)

M A L L A R	Yıllar							Yıllık Artış(%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	16.503	22.227	23.482	25.279	28.570	28.659	33.100	34,7	5,6	7,7	13,0	0,3	15,5
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	4.262	5.400	6.794	9.066	10.864	12.901	16.381	26,7	25,8	33,4	19,8	18,7	27,0
SU ÜRÜNLERİ MAMUL. SANAYİİ	2.311	2.818	1.585	1.985	2.351	2.485	2.203	21,9	-43,7	25,2	18,4	5,7	-11,4
TAHİL VE NIŞASTA MAM. SAN.	48.570	64.286	61.320	76.940	119.351	143.662	189.754	32,4	-4,6	25,5	55,1	20,4	32,1
MEYVE SEBZE İŞLEME SAN.	269.833	279.905	312.770	328.025	333.465	388.797	382.165	3,7	11,7	4,9	1,7	16,6	-1,7
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	71.923	51.802	75.473	48.257	79.792	67.464	79.690	-28,0	45,7	-36,1	65,3	-15,5	18,1
ŞEKER, ŞEKERLİ M. SAN. VE DİĞ.	117.232	122.317	147.982	88.554	129.206	171.786	177.311	4,3	21,0	-40,2	45,9	33,0	3,2
YEM SANAYİİ	2.377	4.378	177	322	274	322	241	84,2	-96,0	81,8	-15,0	17,6	-25,0
T O P L A M	533.011	553.134	629.584	578.428	703.873	816.075	880.845	3,8	13,8	-8,1	21,7	15,9	7,9

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005

Çeşitli gıda ürünleri ihracat miktarındaki değişimlere bakıldığında; buğday unu, makarna, bisküvi, dondurulmuş ve konserve edilmiş meyve ve sebze ürünleri, çekirdeksiz kuru üzüm, çikolata ve kakaolu ürünlerin önemli olduğu tablo 2.8'den görülecektir.

Tablo 2.8: Gıda Sanayiinde İhracat Miktarı (1000 Ton)

Ürünler	Yıllar							Yıllık Artış (%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kümes Hayvanları Eti ve Sakatları	9,9	10,5	19,4	19,7	25,9	29,2	50,0	6,1	84,8	1,5	31,5	12,7	71,2
Ham deri KB	6,8	15,5	14,7	14,7	14,1	10,8	7,3	128,6	-5,5	0,3	-4,1	-23,4	-32,4
Süt ve Krema	0,3	0,3	0,5	0,9	2,1	3,0	3,2	-23,8	92,3	80,0	127,8	46,3	6,7
Kaşar Peyniri	0,1	0,2	0,3	0,5	0,6	0,9	1,0	134,7	39,1	56,3	10,0	63,6	11,1
Beyaz Peynir	0,3	0,2	0,4	1,0	0,7	1,4	1,7	-35,1	100,0	150,0	-30,0	100,0	21,4
Diğer Peynirler	4,3	4,3	4,0	6,0	7,5	9,4	11,0	0,1	-6,3	50,0	25,0	25,3	17,0
Dondurma	1,6	1,6	3,2	3,5	3,8	2,8	5,0	0,0	100,0	9,4	8,6	-26,3	78,6
İşlenmiş Balık Ürün	21,3	25,7	14,5	17,8	20,8	22,3	20,0	20,9	-43,6	22,8	16,9	7,2	-10,3
Buğday Unu	219,8	358,1	171,8	253,0	593,3	786,0	1.250,0	62,9	-52,0	47,3	134,5	32,5	59,0
İrmik	7,5	13,1	10,2	18,0	13,0	21,0	25,0	75,6	-22,1	76,5	-27,8	61,5	19,0
Bulgur	14,0	5,1	18,4	19,9	30,5	35,7	38,0	-63,6	260,8	8,2	53,3	17,0	6,4
Makarna v.b.	24,0	25,8	34,3	49,1	69,1	125,1	170,0	7,7	32,7	43,1	40,7	81,0	35,9
Bisküvi	75,5	61,1	92,4	113,5	150,5	147,7	160,0	-19,1	51,2	22,8	32,6	-1,9	8,3
Nişasta	6,8	10,9	3,5	1,9	1,8	3,3	3,0	60,7	-67,9	-45,7	-5,3	83,3	-9,1
Nişasta Bazlı Şekerler	16,8	20,0	17,3	27,5	41,0	43,4	48,0	19,1	-13,5	58,9	49,1	5,9	-20,1
Dondurulmuş Meyve Sebze	56,5	58,5	70,0	75,9	89,7	125,5	110,0	3,6	19,7	8,4	18,2	39,9	-12,4
Salamura Zeytin	20,3	21,2	36,7	41,5	44,0	55,3	47,0	4,6	73,1	13,1	6,0	25,7	-15,0
Kurutulmuş Sebze	4,3	4,6	6,6	9,4	11,2	11,3	13,0	7,3	43,5	42,4	19,1	0,9	15,0
Kuru Kayısı ve Zerdali	55,4	70,0	85,4	69,5	73,0	81,3	70,0	26,4	22,0	-18,6	5,0	11,4	-13,9
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	188,8	201,5	225,7	287,9	196,0	211,9	240,0	6,7	12,0	27,6	-31,9	8,1	13,3
Domates Salçası	171,8	172,7	123,3	124,1	149,8	183,4	175,0	0,5	-28,6	0,6	20,7	22,4	-4,6
İncir Ezmesi	4,3	5,3	7,4	4,9	7,5	4,9	8,0	22,5	39,6	-33,8	53,1	-34,7	63,3
Meyve Sebze Konserveleri	180,3	177,6	208,3	192,2	195,2	298,7	270,0	-1,5	17,3	-7,7	1,6	53,0	-9,6
Meyve Su-Konsantre	72,6	47,5	71,3	54,8	84,8	79,6	72,0	-34,6	50,1	-23,1	54,7	-6,1	-9,5
Reçel Marmelat v.b.	2,1	3,3	12,0	6,1	8,5	6,7	6,5	54,6	263,6	-49,2	39,3	-21,2	-3,0
Fındık Mamulleri	52,4	56,2	58,1	67,8	77,0	79,9	85,0	7,2	3,4	16,7	13,6	3,8	6,4
Zeytinyağı	97,8	14,9	94,5	25,4	75,2	49,5	70,0	-84,8	534,2	-73,1	196,1	-34,2	41,4
Rafine Bitkisel Yağlar	16,8	88,3	50,9	61,6	98,1	98,7	95,0	426,0	-42,4	21,0	59,3	0,6	-3,7
Margarin	90,8	73,9	71,6	61,0	67,0	59,3	75,0	-18,6	-3,1	-14,8	9,8	-11,5	26,5
Yağlı Tohum Küspeleri	11,4	13,0	39,4	37,3	47,1	34,5	45,0	14,5	203,1	-5,3	26,3	-26,8	30,4
Şeker	508,9	578,5	894,5	90,8	191,9	120,8	0	13,7	54,6	-89,9	11,3	-37,1	-100,0
Melas	142,5	78,3	43,3	0,0	0,0	0,0	0,0	24,2	17,7	-100,0	-55,0	-44,4	100,0
Çiklet	40,5	27,1	27,7	25,8	28,4	30,4	31,0	-33,1	2,2	-6,9	10,1	7,0	2,0
Şekerlemeler	13,6	12,9	11,8	15,7	21,5	36,8	40,0	-4,9	-8,5	33,1	36,9	71,2	8,7
Çikolata ve Kakaolu Mam.	30,3	31,7	35,8	41,2	61,6	71,2	72,0	4,5	12,9	15,1	49,5	15,6	1,1
Karma Yem	14,8	27,2	1,1	2,0	1,7	2,0	1,5	84,2	-96,0	81,8	-15,0	17,6	-25,0

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005 ve Sektör Temsilcileri Raporları.

2.1.4. Yurtiçi Talep

Gıda sanayii ürünleri yurt içi tüketimine yönelik olarak gelişme göstermiştir. Özellikle artan nüfusun gıda gereksinimini karşılamak amacıyla faaliyetleri artan gıda firmalarının iç pazara yönelmeleri ve bu pazarda farklı ürün gruplarıyla tutunma çalışmaları, gelecek faaliyetleri için önemlidir. Bu süreçte toplumun tüketim harcamaları içinde gıdaya ayırdıkları pay, sanayinin üretimini şekillendirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Genel olarak Türkiye’de son yıllarda tüketim harcamaları içinde konut kirasına yapılan harcamaların gıda harcamalarına paralel gittiği, hatta geçtiği, TÜİK’in hane halkı tüketim harcamaları anketinden çıkarılan önemli bir sonuç olarak dikkati çekmektedir. Toplumların gelir düzeyinin, beslenme alışkanlıklarının ve sosyo-demografik yapısının gıda tüketimini şekillendirdiği bilinmektedir. Genel olarak gelir düzeyi artışı ile toplumların temel ihtiyaç ürünlerinden lüks tüketim mallarına kaydıkları ve toplam gelirleri içinde gıdaya daha az pay ayırdıkları bilinmektedir. Bu genel yapı göz önüne alındığında ve gıda tüketiminin alt sektörlere göre dağılımına bakıldığında, Türkiye’de et, süt ve tahıl-nişasta ürünleri sanayiinin 1999-2005 yılları arasında en yüksek tüketim değerine sahip oldukları Tablo 2.9’da görülecektir. Belirtilen yıllarda gıda tüketim değeri sürekli artış göstermiş ve reel olarak ortalama %21 (yıllık ortalama %3,3) oranına ulaşmıştır. En yüksek reel artış %83 ile su ürünleri sanayiinde ve %44 ile süt ve mamulleri sanayiinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de 2001 yılı haricinde tüketim değerleri sürekli artış göstermiştir. İç tüketimde miktar olarak en fazla değeri buğday unu ve irmik, ekmek, şeker, yağ küspe, bitkisel ham yağ, yağlı tohum küspeleri, kümes hayvan eti ve işlenmiş süt ürünleri almaktadır (Tablo 2.10). Bunlar içerisinde Türkiye gıda sanayiinde yıllar itibari ile şeker tüketiminde nüfus artışına paralel bir artış gözlenmemektedir. Bunun da ana nedenleri, kaçak şeker girişi ve şeker alternatiflerinin kullanımında artış olarak sayılabilir. Pancar şekeri talebinin daralması sonucu, ülke açısından stratejik bir ürün olarak kabul edilen şekerin en önemli ham maddesinin ekim alanının daraldığı ve bunun yansıması olarak sosyo-ekonomik sorunların doğabileceği dikkate alınmalıdır.

Tablo 2.9: Gıda Sanayiinde Yurtiçi Talep (Milyar TL, 1998 Yılı Fiyatlarıyla)

M A L L A R	Yıllar							Yıllık Artış(%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
MEZBAHA ÜRÜNLERİ SANAYİİ	1.035.418	1.148.236	1.060.220	1.093.847	1.094.528	1.247.829	1.298.878	10,9	-7,7	3,2	0,1	14,0	4,1
SÜT VE MAMULLERİ SANAYİİ	828.462	922.989	919.668	972.146	1.054.476	1.120.120	1.194.612	11,4	-0,4	5,7	8,5	6,2	6,7
SU ÜRÜNLERİ MAMUL. SANAYİİ	104.230	98.818	91.505	104.409	149.295	169.010	191.150	-5,2	-7,4	14,1	43,0	13,2	13,1
TAHİL VE NİŞASTA MAM. SAN.	2.524.644	2.553.479	2.603.222	2.634.185	2.690.800	2.753.727	2.811.480	1,1	1,9	1,2	2,1	2,3	2,1
MEYVE SEBZE İŞLEME SAN.	213.017	227.062	224.906	239.967	254.236	273.038	290.249	6,6	-0,9	6,7	5,9	7,4	6,3
BİTKİSEL YAĞ SANAYİİ	485.974	480.343	418.539	466.100	526.787	533.484	587.668	-1,2	-12,9	11,4	13,0	1,3	10,2
ŞEKER, ŞEKERLİ M. SAN. VE DİĞ.	716.852	725.637	743.115	677.033	698.397	733.557	759.671	1,2	2,4	-8,9	3,2	5,0	3,6
YEM SANAYİİ	284.511	313.396	244.701	245.536	277.223	327.068	379.114	10,2	-21,9	0,3	12,9	18,0	15,9
T O P L A M	6.193.108	6.469.960	6.305.875	6.433.224	6.745.743	7.157.833	7.512.823	4,5	-2,5	2,0	4,9	6,1	5,0

(t):Tahmin

Kaynak: DPT 2005

Tablo 2.10.: Gıda Sanayiinde Yurtiçi Talep (1000 Ton)

Ürünler	Yıllar							Yıllık Artış (%)					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (t)	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Kırmızı Et BB	274	300	277	265	221	267	270	9,5	-7,7	-4,2	-16,8	20,9	1,1
Kırmızı Et KB	83	82	72	54	47	52	55	-0,8	-12,5	-25,1	-13,0	11,3	5,8
Kümes Hayvanları Eti	659	700	633	659	796	972	1.075	6,2	-9,6	4,2	20,7	22,2	10,6
İşlenmiş İçme Sütü	345	370	365	415	457	485	510	7,2	-1,4	13,7	10,1	6,1	5,2
Yoğurt	810	870	890	910	940	975	1.009	7,4	2,3	2,3	3,3	3,7	3,5
Beyaz Peynir	204	220	224	229	239	249	263	7,9	1,7	2,4	4,5	3,9	5,9
Tereyağı	132	136	133	137	148	154	162	3,5	-2,1	2,8	8,0	4,1	4,9
İşlenmiş Balık Ürün.	53	54	46	57	82	91	105	2,0	-14,5	22,8	45,2	10,7	15,4
Balık Unu	64	35	58	38	45	65	55	-46,1	68,4	-34,4	17,3	45,9	-15,7
Pirinç	442	400	467	400	425	440	470	-9,5	16,8	-14,3	6,3	3,5	6,8
Buğday Unu ve İrmik	10.223	10.339	10.488	10.599	10.844	10.993	11.225	1,1	1,4	1,1	2,3	1,4	2,1
Bulgur	924	942	947	958	962	974	987	1,9	0,5	1,2	0,4	1,3	1,3
Kepek	2.611	2.746	2.593	2.790	3.069	3.490	3.750	5,2	-5,6	7,6	10,0	13,7	7,5
Makarna	347	348	354	365	369	386	410	0,3	1,7	3,1	1,1	4,6	6,2
Ekmek	9.819	9.936	10.140	10.249	10.369	10.489	10.649	1,2	2,1	1,1	1,2	1,2	1,5
Bisküvi	350	359	364	362	380	402	420	2,7	1,3	-0,6	5,0	6,0	4,4
Nişasta	58	61	65	83	92	104	111	4,3	7,8	27,4	10,5	12,7	7,2
Nişasta Bazlı Şekerler	150	166	190	392	374	433	364	10,5	14,4	106,4	-4,5	15,7	-15,9
Domates Salçası	102	108	110	114	118	122	127	5,9	1,9	3,6	3,5	3,4	4,1
Meyve Su-Konsantre	243	255	245	255	265	280	300	4,9	-3,9	4,1	3,9	5,7	7,1
Salamura Zeytin	140	152	145	153	157	161	165	8,6	-4,6	5,5	2,6	2,5	2,5
Zeytinyağı	92	68	67	70	72	73	75	-26,1	-1,5	4,5	2,9	1,4	2,7
Prina	300	107	250	145	280	159	288	-64,5	134,7	-42,0	93,1	-43,3	81,4
Bitkisel Ham yağlar	1.094	1.165	1.054	1.165	1.334	1.257	1.390	6,5	-9,5	10,5	14,5	-5,8	10,6
Margarin	470	426	420	445	477	483	490	-9,3	-1,5	6,0	7,2	1,2	1,5
Yağlı Tohum Küspeleri	1.938	2.140	1.423	1.804	2.088	2.421	2.799	10,5	-33,5	26,7	15,8	15,9	15,6
Şeker	1.678	1.670	1.795	1.640	1.725	1.742	1.750	-0,5	7,4	-8,6	5,2	0,9	0,0
Melas	683	871	632	887	770	886	884	27,5	-27,5	40,4	-13,2	15,0	-0,1
Yaş Küspe	5.866	7.387	5.045	6.387	5.251	5.729	5.458	25,9	-31,7	26,6	-17,8	9,1	-4,7
Şekerlemeler	123	128	132	133	136	140	142	3,9	3,1	1,1	1,8	3,0	1,5
Çikolata ve Kakaolu Mamuller	81	91	93	96	101	110	120	13,2	1,9	3,4	5,3	9,0	8,8
Karma Yem	6.031	6.643	5.187	5.205	5.877	6.933	8.037	10,2	-21,9	0,3	12,9	18,0	15,9

(t): Tahmin

Kaynak: DPT 2005 ve Sektör Temsilcileri Raporları.

2.1.5. Fiyatlar

Türkiye’de genel fiyat düzeyindeki değişimler ve bu değişimlerin sektörler, gıda sanayiinin içinde bulunduğu gıda sanayii ve gıda sanayiine hammadde veren tarım sektörü ile karşılaştırmalı durumu 2000-2004 yılları itibariyle Tablo 2.11’den izlenebilir.

Genel olarak gıda sanayii ürün fiyatları genel indeks değerlerine yakın gerçekleşmiştir. Ancak, gıda sanayiine hammadde veren tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar, 2000 – 2004 yılları arasında 2001 yılı hariç gıda ürünleri fiyat artışlarının sürekli üzerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.11:Sektörler ve Gıda Sanayiinde Fiyat Artışlarının Gelişimi (TL, TEFE 1994=100)

Yıllar	GENEL İNDEKS	Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	İmalat Sanayii	Gıda ve İçecek
2000	2.370	2.647	2.278	2.406
2001	3.830	3.766	3.796	3.772
2002	5.750	5.891	5.631	5.708
2003	7.219	7.889	6.972	7.148
2004	8.020	8.959	7.740	8.015
Yıllık Artışlar (%)				
2001	61,6	42,3	66,7	56,8
2002	50,1	56,4	48,3	51,3
2003	25,6	33,9	23,8	25,2
2004	11,1	13,6	11,0	12,1

Kaynak: TÜİK.

Çeşitli gıda ürünlerinin fiyatlarındaki değişimler ve yıllara yansımaları ortalama olarak Tablo 2.12’de verilmiştir. Genel olarak gıda ve içecek ürünleri fiyatları artış eğilimindedirler. Düşük oranlarda olmakla beraber özellikle son yılda kümes hayvan eti, çekirdeksiz kuru üzüm, bulgur ve malt gibi ürünlerin fiyatlarında azalma görülmüştür.

Tablo 2.12: Çeşitli Gıda Ürünleri Fiyatlarındaki Gelişmeler (TL)

Gıda ve İçki Ürünleri	Yıllar					Yıllık Artışlar			
	2000	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
Sığır ve Dana Eti	2.813.511	3.539.038	5.174.978	8.139.333	8.592.065	25,8	46,2	57,3	5,6
Koyun Eti	2.688.920	3.292.527	5.486.736	8.192.599	8.634.168	22,4	66,6	49,3	5,4
Kümes Hayvanı Etleri	997.883	1.600.809	2.430.240	2.683.567	2.524.977	60,4	51,8	10,4	-5,9
Pastırma	7.168.625	9.865.604	14.770.877	21.055.257	22.576.985	37,6	49,7	42,5	7,2
Sucuk	5.379.884	7.559.496	10.985.059	15.270.419	17.524.929	40,5	45,3	39,0	14,8
Salam	3.520.862	5.657.173	8.424.376	11.344.124	12.761.897	60,7	48,9	34,7	12,5
Sosis	4.747.182	7.336.290	9.152.539	11.674.967	12.583.886	54,5	24,8	27,6	7,8
Dondurulmuş Balık	2.595.244	4.064.278	6.235.081	8.139.342	10.075.762	56,6	53,4	30,5	23,8
Balık Konservesi	4.637.622	8.141.575	11.227.965	13.097.075	13.230.170	75,6	37,9	16,6	1,0
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	559.373	668.172	1.154.591	1.415.155	1.400.088	19,5	72,8	22,6	-1,1
Kuru İncir	1.187.644	1.887.560	3.167.752	3.634.530	3.277.449	58,9	67,8	14,7	-9,8
Meyve Suyu	458.254	699.448	957.450	1.096.654	1.279.375	52,6	36,9	14,5	16,7
Marmelat ve Reçel	1.109.494	1.936.891	3.253.616	4.207.057	4.821.357	74,6	68,0	29,3	14,6
Dondurulmuş meyve	1.622.800	1.458.333	2.135.417	3.866.667	4.472.250	-10,1	46,4	81,1	15,7
Salça	586.639	989.467	1.596.996	1.870.619	2.214.695	68,7	61,4	17,1	18,4
Dondurulmuş Sebze	790.157	923.911	1.391.402	1.530.062	1.687.558	16,9	50,6	10,0	10,3
Sebze Konservesi	448.020	728.523	1.074.374	1.285.023	1.617.232	62,6	47,5	19,6	25,9
Salamura Zeytin	1.010.683	1.202.485	1.933.692	2.830.287	3.708.174	19,0	60,8	46,4	31,0
Margarin	908.903	1.571.071	2.210.637	2.355.402	2.370.315	72,9	40,7	6,5	0,6
Ayçiçeği Yağı	722.461	1.329.385	2.126.963	2.284.475	2.295.264	84,0	60,0	7,4	0,5
Zeytinyağı	2.269.719	3.084.091	5.334.034	5.644.290	6.089.571	35,9	73,0	5,8	7,9
Mısırözü Yağı	985.321	1.642.611	2.755.970	3.317.212	3.460.111	66,7	67,8	20,4	4,3
Süt	348.110	505.390	795.986	962.285	1.115.606	45,2	57,5	20,9	15,9
Beyaz Peynir	1.393.346	1.919.274	2.740.872	3.963.686	4.553.773	37,7	42,8	44,6	14,9
Kaşar Peynir	4.158.334	6.082.289	7.906.374	9.584.572	10.993.127	46,3	30,0	21,2	14,7
Tereyağı	4.122.043	5.506.217	6.806.708	7.309.602	8.213.672	33,6	23,6	7,4	12,4
Dondurma	1.188.824	1.538.572	2.392.199	3.578.254	3.879.157	29,4	55,5	49,6	8,4
Yoğurt	714.626	1.032.501	1.506.595	1.577.061	1.830.353	44,5	45,9	4,7	16,1
Buğday Unu	150.991	280.708	445.344	570.362	583.973	85,9	58,7	28,1	2,4
Pirinç	503.312	757.544	1.052.025	1.199.939	1.207.842	50,5	38,9	14,1	0,7
Bulgur	365.409	637.535	1.037.339	1.307.064	1.270.320	74,5	62,7	26,0	-2,8
Mısır Nişastası	234.136	368.479	599.272	750.512	802.123	57,4	62,6	25,2	6,9
B.Baş ve K.Baş Yemi	107.317	159.316	242.504	282.491	352.399	48,5	52,2	16,5	24,7
Kümes hayvanı Yemi	172.076	307.296	417.662	465.645	532.554	78,6	35,9	11,5	14,4
Ekmek	230.742	405.553	606.912	753.616	813.740	75,8	49,7	24,2	8,0
Bisküvi	845.923	1.156.370	1.911.259	2.605.100	2.786.513	36,7	65,3	36,3	7,0
Şeker	348.353	604.034	1.018.180	1.357.220	1.488.591	73,4	68,5	33,2	9,7
Lokum	1.052.217	1.874.780	3.620.306	4.473.416	4.794.675	78,2	93,1	23,6	7,2
Helva	1.488.077	2.535.143	3.566.314	4.163.266	4.537.438	70,4	40,7	16,7	9,0
Çikolata	2.527.482	4.300.797	6.149.954	7.750.446	8.762.260	70,2	43,0	26,0	13,1
Makarna	348.065	522.191	833.196	1.005.043	1.138.731	50,0	59,6	20,6	13,3
Çay	3.048.493	3.653.288	5.146.667	6.534.672	7.483.814	19,8	40,9	27,0	14,5
Fındık Ürünleri	2.850.038	4.292.713	7.061.290	8.120.811	8.413.945	50,6	64,5	15,0	3,6

Not: Fiyatlar, ürünlerin raf+KDV fiyatlarıdır. Şeker için KDV hariç ortalama fabrika satış fiyatı verilmiştir.

Kaynak: TÜİK.

2.1.6. İstihdam

TÜİK Sanayi Sayımı geçici sonuçları baz alınarak sektörde yer alan işyerinin ve çalışanların sayısal dağılımı Tablo 2.13'te verilmiştir. Sektörde işyeri sayısının ve istihdamın yoğun olduğu sektör, ekmek, taze fırın ürünleri ve kek imalatının yapıldığı alanlardır.

Tablo 2.13:Gıda Sanayiinde Faaliyet Kollarına Göre İşyeri Sayısı ve Ortalama Çalışan Sayısı

Faaliyet Kolları	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı	İşyeri İçindeki Oranı	Çalışanlar İçindeki Oranı
Et imalatı ve saklanması	224	4.094	0,73	1,65
Kümes hayvanları etlerinin imalatı ve saklanması	71	3.643	0,23	1,47
Et ve kümes hayvanları ürünlerinin imalatı	141	1.888	0,46	0,76
Balık ve balık ürünlerinin işlenmesi ve saklanması	70	2.324	0,23	0,94
Patatesin işlenmesi ve saklanması	35	2.172	0,11	0,88
Sebze ve meyve suyu imalatı	116	2.526	0,38	1,02
Başka yerde sınıflandırılmamış sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	1.192	19.623	3,89	7,92
Ham, sıvı ve katı yağların imalatı	425	5.178	1,39	2,09
Rafine sıvı ve katı yağların imalatı	432	7.383	1,41	2,98
Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı	20	1.430	0,07	0,58
Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı	1.154	12.718	3,77	5,13
Dondurma imalatı	396	1.202	1,29	0,49
Öğütülmüş tahıl ürünleri imalatı	4.446	19.842	14,51	8,01
Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı	17	820	0,06	0,33
Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı	632	6.035	2,06	2,44
Ev hayvanları için hazır yem imalatı	7	61	0,02	0,02
Ekmek, taze fırın ürünleri ve kek imalatı	17.157	78.121	55,98	31,53
Peksimet, bisküvi imalatı, dayanaklı pastane ürünleri ve kek imalatı	2.506	18.512	8,18	7,47
Şeker imalatı	226	16.605	0,74	6,70
Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı	822	14.950	2,68	6,03
Makarna, şehriye, kuskus ve benzer unlu mamullerin imalatı	30	1.824	0,10	0,74
Kahve ve çayın işlenmesi	217	21.906	0,71	8,84
Baharat, soslar, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı	137	1.286	0,45	0,52
Hazır, homojenize gıda maddeleri ile diyet yiyecekleri imalatı	32	663	0,10	0,27
Başka yerde sınıflandırılmamış diğer gıda maddeleri imalatı	144	2.963	0,47	1,20
TOPLAM	30.649	247.769	100,00	100,00

Kaynak: TÜİK 2002.

2.1.7. Mevcut Teşvik Tedbirlerinin Değerlendirilmesi

Yatırımları teşvik sistemi, gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkelerde devletin ekonomik amaçlarını gerçekleştirmede kullandığı en önemli araçlardan birisidir. Teşvik tedbirlerinin etkili ve amacına uygun olması, devletin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasında büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Ülkemizde yatırım projelerine yönelik uygulanan destek sistemleri Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülmektedir. İlgili Yasa, karar, tebliğ ve genelgeler eliyle yürütülen ekonomik ve sosyal istikrarı hedef alan “Yatırımlarda Devlet Yardımları” iki konu başlığı altında toplanmaktadır: Bunlar;

- Ülkemizde yapılması tasarlanan tüm sabit yatırım projelerinin verimliliğinin artırılması yatırım maliyetinin düşürülmesi amacıyla ülke bazında uygulanan “Genel Teşvik Sistemi”,
- Küçük ve Orta Boy işletmelere Yönelik olarak uygulanan “KOBİ Teşvik Sistemi” dir.

2.1.7.1.Genel Teşvik Sistemi ve Uygulamaları

Türkiye’de yatırımların teşviki, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar doğrultusunda, hazırlanan mevzuat ile yürütülmektedir. Teşvik mevzuatı ile bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam yaratmak, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanmak ve uluslararası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların uluslararası yükümlülüklerimize aykırılık oluşturmayacak şekilde teşviki, yönlendirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla hazırlanan 10.06.2002 tarih ve 2002/4376 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar 09.07.2002 tarih ve 24810 sayılı Resmi Gazetede, Bu Karara istinaden düzenlenen 2002/1 sayılı Tebliğ ise 30.07.2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girerek uygulanmaktadır.

2.1.7.2. Teşvik Belgeli Yatırımlara Sağlanacak Destek Unsurları

Hazine Müsteşarlığı tarafından teşvik belgeli yatırımlara sağlanacak destek unsurları şunlardır:

- i. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası,
- ii. Katma Değer Vergisi İstisnası,
- iii. Bütçeden Kredi Tahsisi.

i. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası

Teşvik belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat ithalatı, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu'ndan istisnadır.

ii. Katma Değer Vergisi İstisnası

25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinin değişik (d) bendi gereğince, teşvik belgesini haiz yatırımcılara teşvik belgesi kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri Katma Değer Vergisinden istisnadır. Aynı hüküm teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemlerinde de uygulanır.

iii. Bütçe Kaynaklarında Kredi Tahsisi

Bütçeden;

- a. Araştırma-geliştirme yatırımları,
- b. Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımlar,
- c. Çevre korumaya yönelik yatırımlar,
- d. Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu veya TÜBİTAK tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar,
- e. Bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar,
- f. Organize Sanayi Bölgelerine taşınacak yatırımlar
- g. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde yapılacak tarımsal sanayi, imalat sanayi ve madencilik yatırımları için yatırım ve/veya işletme kredisi, için belirtilen esaslar çerçevesinde kredi tahsisi yapılabilmektedir.

2.1.7.3. Genel Teşvik Sistemi İle İlgili Uygulama Bilgileri

1999-2005 yılları arasında tüm sektörlerde 22.423 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu belgeler kapsamında toplam 105,8 katrilyon TL'lık sabit yatırım yapılması ve söz konusu yatırımlarda 1.090.015 kişiye istihdam öngörülmüştür.

1999-2005 yılları arasında gıda-içki konusunda 1.732 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu belgeler kapsamında toplam 3,9 katrilyon Liralık sabit yatırım ve bu yatırımlar kapsamında 74.200 adet istihdam sağlanması öngörülmüştür (Tablo 2.14).

Tablo 2.14 : Türkiye’de Gıda ve İçki Konusunda Verilen Teşvik Belgelerinin Dağılımı

Yıllar	Adet	Toplam Yatırım (Milyon TL)	İstihdam
1999	267	222.158.306	13.419
2000	377	514.343.303	14.830
2001	168	242.227.889	6.307
2002	223	564.449.372	10.865
2003	206	736.070.130	8.392
2004	288	1.178.045.396	14.678
2005 (6 aylık)	203	457.291.559	5.709
TOPLAM	1.732	3.914.585.955	74.200

Kaynak: HM, 2005.

Gıda sektörüne 1999-2005 yılları arasında düzenlenen teşvik belgelerinin bölgelere göre dağılımı Tablo 2.15’te gösterilmiştir. Türkiye’de gıda-içki konusunda verilen belgelerin bölgesel dağılımı incelendiğinde, toplam 1.732 adet teşvik belgesinin 410 adedi Marmara Bölgesine, 277 adedi İç Anadolu Bölgesine, 407 adedi Ege Bölgesine, 194 adedi Akdeniz Bölgesine, 169 adedi Karadeniz Bölgesine, 144 adedi Doğu Anadolu Bölgesine, 131 adedi Güneydoğu Anadolu Bölgesine verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 2.15: Gıda ve İçki Alanında Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (Adet)

Bölgeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (6 aylık)	Toplam
Marmara	60	103	34	69	46	59	39	410
İç Anadolu	43	57	35	28	27	50	37	277
Ege	66	97	33	54	49	62	46	407
Akdeniz	27	38	10	27	33	38	21	194
Karadeniz	22	30	23	16	19	33	26	169
Doğu Anadolu	30	20	17	16	11	31	19	144
G. Doğu Anadolu	19	32	16	13	21	15	15	131
TOPLAM	267	377	168	223	206	288	203	1.732

Kaynak: HM, 2005.

1999-2005 tarihleri arasında gıda sektöründe düzenlenen teşvik belgelerinin aynı tarihlerde genel olarak düzenlenen teşvik belgelerine oranı ise Tablo 2.16’da gösterilmiştir.

Tablo 2.16: Türkiye’de Gıda-İçki Konusunda Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Genel Olarak Verilen Teşvik Belgelerine Oransal Dağılımı (%)

Yıllar	Gıda ve İçki Alanındaki Yatırım Teşvik belgeleri (Adet) (1)	Genel Olarak Verilen Yatırım Teşvik Belgeleri (Adet) (2)	Oran (1/2) (%)
1999	267	2.968	9,00
2000	377	3.521	10,71
2001	168	2.155	7,80
2002	223	3.002	7,43
2003	206	3.876	5,31
2004	288	4.078	7,06
2005 (6 aylık)	203	2.823	7,19
TOPLAM	1.732	22.423	7,72

Kaynak: HM, 2005.

1999-2005 yılları arasında gıda-içki konusunda verilen belgelerin genel olarak verilen yatırım teşvik belgelerine oranı ortalaması %9,0’dır. Türkiye’de gıda-içki konusunda verilen belgelerin genel olarak verilen yatırım teşvik belgelerine oranına yıllar bazında bakıldığında; 1999 yılı için %9,00 iken 2005 yılında %7,19 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran en yüksek 2000 yılında gerçekleşmiştir.

2.1.7.4. KOBİ Teşvik Sistemi ve Uygulamaları

Ülke gayri safi milli hasılası, istihdam ve ihracat üzerinde önemli payı olan küçük ve orta ölçekli işletmeler sağladıkları bu katkılardan dolayı ekonomik ve sosyal amaçlı kamu politikalarının önemli uygulama alanlarından biri haline dönüşmüştür. KOBİ’lerin takip edilen kamusal politikalarda önemli yer tutmasında, ekonomik büyüme ve istikrar yanında sosyal yapıdaki aksaklıkların giderilmesinde oldukça etkili olmaları büyük rol oynamaktadır.

i) Mevzuat bilgileri

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler ile Avrupa Birliği normlarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak desteklenmelerini, uluslararası düzeyde rekabet edebilmelerini teminen üretim, kalite ve

standartlarını artırmalarını, istihdam yaratmalarını sağlamak amacıyla desteklenmektedir. KOBİ'ler genel teşvik mevzuatından ayrı olmak üzere 21/12/2000 tarih ve 2000/1822 sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar ve 2001/1 sayılı Tebliğe göre teşvik edilmektedir. KOBİ teşvik sisteminde de KDV istisnası, Gümrük muafiyeti ve Bütçeden kredi tahsisi destek unsurları uygulanmaktadır.

ii) KOBİ teşvik sistemi uygulamaları

KOBİ teşvik sistemi 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. 1999-2003 yılı Ekim ayına kadar genel olarak 4,017 adet KOBİ yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir. Yıllık ortalama 950 adet yatırım ve işletme kredisi talebi bu sistem kapsamında değerlendirmeye alınmakta olup, bu projeler kapsamı tahsis edilen toplam kredi miktarı 367 trilyon TL'dir. 2003 yılı değerleri ile KOBİ Destek Sistemi kapsamı bir istihdam için gerekli yatırım ihtiyacı ise, 52 milyar TL kadardır. KOBİ projelerinin ortalama yatırım değeri ise, 240 milyar TL'dir.

Tahsis edilen yatırım kredisi KOBİ yatırımlarının yaklaşık %32'sini finanse etmiştir. 1999-2003 yılları arasında gıda-içki konusunda toplam 806 adet KOBİ teşvik belgesi düzenlenmiş olup, bu belgeler kapsamında 4.311 kişilik istihdam planlanmıştır (Tablo 2.17).

Tablo 2.17: Gıda-içki konusunda düzenlenen KOBİ teşvik belgeleri kapsamında öngörülen KOBİ kredilerinin dağılımı (YTL)

Yıl	Belge adedi	Sabit yatırım Tutarı	Yatırım Kredisi	İşletme kredisi	Kredi toplamı	İstihdam
1999	365	13.313.729	6.259.875	4.106.035	10.365.910	2.272
2000	243	9.385.017	4.267.925	3.408.100	7.676.025	1.122
2001	48	3.826.651	1.458.000	754.000	2.212.000	206
2002	75	12.097.674	4.202.600	1.849.888	6.052.488	368
2003 (23.10.2003)	75	18.840.729	7.172.288	2.067.325	9.239.613	343
TOPLAM	806	57.463.800	23.360.688	12.185.348	35.546.036	4.311

Kaynak: HM, 2005.

2.1.7.5. Yabancı Sermayeli firmalara düzenlenen teşvik belgelerinin dağılımı

Yabancı sermayeli firmaların 1999-2005 yılları arasında aldıkları teşvik belgelerinin toplam sayısı 1.547'dir. Diğer taraftan, yine aynı dönemde yabancı sermayeli firmaların gıda

sektöründe yapmış oldukları yatırımların yine bölge ve yıllara göre dağılımı ise Tablo 2.18’de görülmektedir. Buna göre gıda sektörüne yönelik yabancı sermayeli firmalara verilen teşviklerin genel toplamdan aldığı pay %11’dir.

Tablo 2.18: Yabancı Sermayeli Firmaların Gıda Sektöründeki Teşvik Belgelerinin Dağılımı

BÖLGELER	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (6 aylık)	TOPLAM
Akdeniz	-	2	1	2	10	4	3	22
Ege	6	7	7	10	11	10	6	57
Güneydoğu Anadolu	-	-	-	-	2	-	-	2
İç Anadolu	1	1	1	1	3	3	-	10
Karadeniz	2	2	-	4	2	1	-	11
Marmara	7	10	11	15	5	14	6	68
TOPLAM	16	22	20	32	33	32	15	170

Kaynak: HM, 2005.

2.1.8. Sektörün Rekabet Gücü

Türkiye’de ihracat potansiyeli açısından gıda ürünleri (tarım, hayvancılık ve işlenmiş gıda maddeleri) ortalama %20’lik payla önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası pazarda önemli bir üretici konumundaki Türkiye’nin, ürün çeşitlendirilmesi yoluyla ihracat potansiyelini daha da artırılabilmesi mümkündür. Bu durum rekabette avantajlar yaratmaktadır. Bilindiği üzere, Türkiye’de gıda sanayii işletmelerinin sayıca %95’ini küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ)’ler oluşturmaktadır. Bu durum karşısında gıda sektörünün, yeni koşullara uyum sağlayarak uluslararası pazarda varlığını koruyabilmesi, Avrupa standartlarında üretim, ambalajlama, depolama, dağıtım ve kalite kontrolü yapmasına bağlıdır. Bu bölümde gıda sanayiinin rekabet gücü, kabul edilen çeşitli bilimsel göstergeler yardımıyla ortaya konulmuştur. Çeşitli yıllar dikkati alınarak yapılan bu değerlendirmede kullanılan ölçütler:

- İthalat Sızma Oranı,
- Uzmanlaşma Katsayısı,

- Dış Rekabete Açıklık,
- İhracat/İthalat Oranıdır.

Sektörün rekabet gücü olarak ifade edilen bu kriterden ithalat sızma oranı 1995-2003 yılları arasında %7,49'dan %6,80'e düşmüştür. Ancak, son yıllarda sanayide, iç talebi karşılamada ithalat artış eğilimindedir. Talebin üretimle karşılama oranı olan uzmanlaşma katsayısı bu dönemde 1,01'den 1,00'e, dış rekabete açıklık 0,15'ten 0,13'e, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 1,10'dan, 1,02'ye azalmıştır (Tablo 2.19).

Tablo 2.19: Gıda Sanayiinde Rekabet Gücü Değerleri

Rekabet Gücü Kriterleri	1995	2000	2003
İthalat Sızma Oranı	7,49	6,25	6,80
Uzmanlaşma Katsayısı	1,01	1,02	1,00
Dış Rekabete Açıklık	0,15	0,12	0,13
İhracat/İthalat Oranı	1,10	1,06	1,02

KUTU-2: REKABET GÜCÜ GÖSTERGELERİNİN HESAPLANMASI

Açıklanmış Göreceli Üstünlük (Revealed Comparative Advantage): Bir sektörün ihracatının bir ülkenin toplam ihracatı içindeki payının, o sektörün toplam dünya ihracatının toplam dünya üretimi oranına bölünmesi ile hesaplanır. Elde edilen sayı (oran) 100 değerinden ne kadar fazla ise bir ülke o sektörün ihracatında o kadar uzmanlaşmış demektir.

İthalat Sızma Oranı (Import Penetration Rate): Bir sektörde ithalat miktarının, o sektöre yönelik toplam iç talep miktarına (yurtiçi üretim+ithalat-ihracat) bölünür ve 100 sayısı ile çarpılır. Oranın 0'a yakın olması ithalatın iç talep içerisinde ihmal edilebilir olduğunu, 100'e yakın olması iç talebin tamamına yakınının ithalat ile karşılandığını gösterir. Bu ölçü, sektörün ithalat yoğunluğunu ve dışa dönüklük derecesini göstermektedir.

Uzmanlaşma Katsayısı: Bir sektördeki üretimin, o sektördeki yurtiçi tüketime bölünmesi suretiyle hesaplanır. Bu göstergenin yorumlanması ithalat sızma oranına benzemektedir. Oranın büyüklüğü sektörün uzmanlaşma düzeyinin yüksek olduğunu gösterir.

Dış Rekabete Açıklık: Bu gösterge, sektörün ithalat ve ihracat düzeylerini dikkate alır. Aşağıdaki formüle göre hesaplanır.

$$\left(\frac{\text{sektör ihracatı}}{\text{sektör üretimi}}\right) + \left(1 - \left(\frac{\text{sektör ihracatı}}{\text{sektör üretimi}}\right)\right) \times \left(\frac{\text{sektör ithalatı}}{\text{sektörde yurtiçi tüketim}}\right)$$

Oranın yüksek olması sektörün dışa açık olduğunu gösterir

İhracat Piyasa Payı: Bir sektördeki ihracat miktarının o sektördeki dünya ihracat miktarına bölünmesiyle hesaplanır. Zaman içinde, sektörün dünya piyasasındaki payındaki gelişim incelenir.

İhracat/İthalat Oranı: Bir sektörün ihracat miktarının, o sektörün ithalat miktarına

bölünmesi ile hesaplanır. Oranın büyüklüğü, söz konusu sektörün uzmanlaşma derecesini gösterir.

Sektörde ekonomik ölçeğe sahip işletmeler üretimde bulunmakla birlikte, bunların sayısı azdır. Gıda işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük ölçeklidir ve rekabet güçleri zayıftır. Türkiye’de gıda sanayiinin yapısı ve 1995-2003 yılları arasındaki rekabet gücü, varolduğuna inanılan potansiyeli ortaya çıkartmaktan uzaktır. Bunun sağlanması için sektörde büyük çoğunluğu oluşturan KOBİ’lerde yapısal değişimin sağlanması temel koşuldur.

2.1.9. Diğer Sektörler ve Yan Sanayii ile İlişkiler

Gıda sanayiinin en fazla, hammadde kaynağını oluşturan **tarım sektörü**yle ilişkili bulunduğu kabul edilebilir. Temel sorun, Türkiye’de tarımın sanayie yeterli ve istenen kalitede hammaddeyi sürdürülebilir şekilde arz edememesidir. Yapılan bir değerlendirmeye göre ülkemizde tarımsal ürünlerin ortalama %30’u sanayide değerlendirilirken, bu oran gelişmiş ülkelerde %60-80 arasında değişmektedir. Yeterli ham madde üretimi yanında, kaliteli ve istikrarlı hammadde üretmek de oldukça önemlidir ve tarımsal üretimde temel hedef olarak ele alınmalıdır. Sektörün en yakın ilişkisi olduğu tarımla ilgili olarak, var olan durum geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında, “hammadde iç tüketim ve dış ticaret açısından nitel ve nicel olarak yetersizdir ve bu yetersizlik şiddetle artmaktadır” denilebilir.

Tarımda üretimin dünya fiyatları düzeyinde olmaması sanayici için sorundur. Ancak tarımsal üretimde maliyet yüksekliğine, düşük verimli üretim yanında özellikle girdi fiyatlarının yüksekliğinin ve bu arada devlet destek ve teşvik uygulamalarının yetersizliğinin neden olduğu da unutulmamalıdır. Diğer yandan tarımsal işletmelerin küçüklüğü, ölçek ekonomisi altında faaliyette bulunmaları, arazi parçalanmaları ile işletmelerin karlılık ve verimlilik azalışları, çok sayıda aracı olması ve son olarak pazara yönelik üretim yapısının gelişmemiş olması, tarımsal ürünlerde maliyetin yüksekliğini etkileyen etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya ülkelerinde özellikle gelişmiş ülkelerde desteklemeler tarımda olduğu kadar sanayide de önem taşımaktadır. Bu bakımdan örneğin Türkiye’de salça sanayiinin durumu ilgi çekicidir. Dünyada çeşitli ülkelerde uygulanan teşviklerle salça sanayiinde büyümeler gerçekleşirken bu durum domates ürünlerinin fiyatlarını düşürmektedir. Buna karşılık, Türkiye’de maliyet sorunu devam etmektedir. Dünyanın önde gelen domates salçası üretici

ülkeleri çiftçilerini ve sanayicilerini önemli ölçüde desteklerken, Türkiye’de bu alanda yetersiz destekler sanayiinin rekabet şansını azaltmaktadır. Özellikle ihracatta uygulanacak destekler hem sözleşmeli tarımı teşvik etmeli ve hem de kayıt dışılığı önlemelidir. Ülke ekonomisine ekonomik etkide bulunan ve ihracat ürünlerinde kullanılan domatesi üreten üreticilere ödenecek doğrudan destekler daha yüksek oranda uygulanabilir.

KUTU-3: SÖZLEŞMELİ ÜRETİM MODELİ

Dünyada yaşanan küreselleşme eğilimleri endüstride *sözleşmeli üretimin* genişlemesi ve yaygınlaşması ile paralel bir şekilde gelişmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya’da sözleşmeli tarım gıda sanayiinin kritik bir unsuru olmuştur. Son 20 yılda çok uluslu şirketler, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finans kurumlarının da desteği ile üçüncü dünya ülkelerinde önemli gelişmeler olmuştur. Bunlar sözleşmeli tarımı, kırsal kesimin kalkınmasında sosyal örgütlenme modeli içinde incelemişler ve kırsal kalkınma ve iskan projeleri ile birlikte kullanmışlardır.

Dünyada hızla yayılan sözleşmeli yetiştiricilik modeli ABD’de sebze, meyve ve broilerde %80-90 oranında uygulanmaya başlamıştır. Aynı şekilde AB’de ise yumurtanın %70’i, sütün %99’u, şeker pancarının, patatesin, bezelyenin ve sanayi tipi domatesin ise %100’ü sözleşmeli olarak yetiştirilmekte ve pazarlanmaktadır. AB ülkeleri içerisinde son yıllarda özellikle İspanya’da gıda sanayiinde üreticiler arasındaki dikey entegrasyon hızlı bir şekilde gelişmektedir. AB’de sözleşmeli yetiştiricilikte tercih edilen sistem ise çiftçilerin tek tek değil birlik ve kooperatifler aracılığı ile sanayici ile bağlantı kurması şeklinde olmuş böylece çiftçilerin hak ve çıkarları daha iyi şekilde korunmaya çalışılmıştır.

Sözleşmeli üretim modelinin dünyadaki uygulamaları incelendiğinde sahip olduğu bütün avantajlara rağmen bazı dezavantajları da zaman zaman göze çarpmış ve Fransa gibi bazı ülkelerde fazla benimsenmemiştir. Ulusal ve uluslararası firmalar, üreticileri kendilerine bağlamak için kredi, fiyat ve pazar garantisi sağlaması çiftçiler açısından tek yanlı bağımlılığa neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu tek yanlı bağımlılık tarımdan sağlanan pozitif değerlerin büyük ölçüde sanayiciye geçmesine neden olmaktadır. Türkiye’de ve dünyada bu dezavantajların azaltılması için öncelikle sözleşmeli üretimde ilişkilerin ikili ve karşılıklı bağımlılığa dönüştürülmesi gerekmektedir.

Çeşitli gıda alt sektörlerinde yan ve diğer sektörlerle ilişkiler incelenecek olunursa; örneğin *şeker sanayiinin* tarım sektörü ile yüksek düzeyde ilişkisi bulunmaktadır. Şeker üretiminin tarıma dayalı özelliği gereği en gelişmiş ülkelerde dahi sektörün ekonomik ve sosyal menfaatleri, sürdürülebilirliği ve büyüebilmesi açısından tarımsal destek politikaları uygulanmaktadır. Hammaddesi şeker pancarı ve mısır olan sektörün, AB şeker rejiminde yaşanacak olan reformdan olumsuz yönde etkilenmemesi için, beklenen şeker ve pancar fiyatı düşüşlerine karşı yurtiçi talebi karşılayacak düzeyde hammadde temininin garanti altına

alınmasını sağlamak üzere AB'ye uyumlu tarımsal destek mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Şeker tanımı içinde yer almasına karşın, şekerin alternatifi olmaması, teknik nedenlerden dolayı şekerle birlikte kullanılması zorunlu olan glikoz AB Şeker Rejimi içinde bu özellikleri dolayısıyla kotaya tabi tutulmamaktadır. Ülkemizde ise glikoz üretimi Şeker Kanunu kapsamına alınmıştır. Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren kotalara artış getirilmemesi iç pazarda (ve hatta ihracatta) şekerli mamuller sektörünün büyümesine engel olmaya başlamıştır. Son yıllarda, şeker ve nişasta bazlı ürün fiyatlarında önemli artışlar meydana gelmiş olması da sektörün rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir.

KUTU-4: PANCAR ŞEKERİ SANAYİİ

Türkiye'de şeker tüketimi 4634 sayılı şeker Kanununa göre %90'ı pancar şekerini, %10'u Nişasta Bazlı Şekerden karşılanmaktadır. Pancar Şekerini fabrikalarının ana ürünleri; kristal şeker, rafine şeker ve sıvı şekerdir. Ana ürünler; evsel tüketim ile şekerli mamul sanayiinde kullanılmaktadır. Fabrikasyon yan ürünleri ise; yaş pancar posası ve melastır. Yan ürünler; yem sanayii, alkol, maya, kimya, kozmetik, gibi birçok üretim kollarında girdi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, çevre açısından kirlilik yaratmayan melas, toz kömüründe yapıştırıcı olarak kullanılmaktadır. Şeker pancarı tarımı ve şeker sanayii; kendi sektöründe sağladığı istihdamın yanı sıra, tarımsal alet makine sanayi, taşıma sektörü, kağıt ve plastik sanayii gibi daha birçok sektörde istihdamın artmasına etken olmaktadır. Sektörün üretim değeri 3,5 Milyar \$'dır. Pancar şekerinin hammaddesi şeker pancarıdır. 2004 yılı itibariyle; 64 ilde, 6.373 yerleşim biriminde, 390.646 çiftçi ailesi tarafından 321.000 ha alanda 13.752.686 ton Şeker pancarı üretimi gerçekleştirilmiş olup, bu miktar pancar için üreticilere yaklaşık 1,3 Milyar \$'lık bedel ödemesi yapılmıştır.

KUTU-5: NIŞASTA BAZLI ŞEKER SANAYİİ

Nişasta Bazlı Şeker (NBS) sektöründe üretim ana hammaddesi mısırdır ve son ürün NBS'dir. Sektör yılda yaklaşık 140 milyon ABD Dolarlık mısır alımı yapmaktadır. Sanayinin yan ürünleri olarak protein, mısır özü ve kepek ortaya çıkmaktadır. Yan ürünlerin yıllık parasal değeri 50 milyon ABD Dolarına yakındır. Kepek ve proteinler büyük baş ve kümes hayvanlarının beslenmesinde ve gelişmesinde önemli katkı maddeleridir. Mısır özü ise mısır özü yağının tek hammaddesidir. Nişasta temel olarak gıda sanayinde, çorba, lokum, puding, unlu mamuller ve şekerleme alanında sanayi ara hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Endüstride ise oluklu mukavva, tekstil, kağıt üretiminin önemli hammaddeleri arasındadır. Nişasta ürünlerinin yıllık parasal boyutu 30-35 milyon ABD Dolarına yakındır. NBS'nin ise şekerleme, bisküvi, reçel, fermantasyon ürünleri (bira), meyve suyu, kolalı içecekler, sakız ve gazozlarda fonksiyonel özelliklerinden yararlanılmaktadır. NBS'lerin yıllık parasal boyutu yaklaşık 325 milyon ABD Dolarıdır; 2004 yılı itibariyle üretim miktarı 351 000 ton kota dahilinde üretim ve yaklaşık 80 000 ton doğrudan ihracat ve dahilinde işleme sistemine istinaden satılan miktarın toplam satışından oluşmaktadır.

Kümes hayvanları (kanatlı) sektörü, uygulanan entegrasyon modelinin gereği olarak, üretim ve işleme aşamalarında çeşitli sektör ve yan sanayilerle yakın ilişki içindedir. Üretim girdilerinde önemli fonksiyonu olan yemin hammaddesinin üretimi, satış fiyatları, yurt içinden veya yurt dışından temini büyük önem taşır. Bu konuda faaliyet gösteren üretici ve satıcı kuruluşlarla, devletin uyguladığı fiyat politikaları kanatlı sektörünün mevcut ve gelecekteki durumunu büyük ölçüde etkilemektedir.

Sektörde, uygulanan destekleme fiyat politikası nedeniyle, yurt içinde üretilen yem hammaddelerinin tamamına yakını dış pazar fiyatlarının üzerinde bir satış fiyatına ulaşmıştır. Yurt içi üretiminin yeterli olmadığı durumlarda (mısır ve soya gibi) yurt dışından hammadde ithalatı yapılmaktadır. Dış pazarlardaki düşük fiyatlı hammaddelerin iç pazardaki ürünlerle rekabetini engellemek için ithalata konulan gümrük vergileriyle fiyat dengesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Yurt dışındaki hammadde fiyatlarıyla kıyaslandığında yurt içindeki fiyatların ne ölçüde yüksek olduğunu bir örnekle açıklamak yerinde olacaktır. Kümes hayvanı yemlerinin yaklaşık %55'ini teşkil eden mısır hammaddesinin 2004 yılında açıklanan destekleme alım fiyatı 332,000 TL/kg'dır. Başka bir ifade ile, iç pazarda Ekim ayında bir ton mısırın döviz olarak değeri 222 \$ olmaktadır. Oysa aynı tarihte dünya pazarlarında mısır fiyatları FOB 95 \$/tondur. İthalatı önlemek için 2004 yılında mısıra %80, 2005 yılı başında %100 ve ikinci yarısında %130 gümrük vergisi uygulanmıştır. Maliyetleri yükselten bu durum nedeniyle tüketim olumsuz etkilenirken, ihracat şansının da son derece azaldığını söylemek gerekir. 2004 yılında ülkemizin ihtiyaç duyduğu mısırın yaklaşık %25'lik kısmı ile soyanın %90'ından fazlası ithalatla karşılanmıştır. Hammadde üretiminin yetersizliği sektörün dışa bağımlılık oranını yükselttiği gibi, döviz kurlarındaki oynamalardan da büyük ölçüde olumsuz etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır.

Maliyetler üzerindeki bu olumsuz etkinin kaldırılabilmesi için dünya fiyatlarıyla iç fiyatları dengede tutacak bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bunun için, gümrük vergilerinin azaltılması, müdahalesiz bir ortamda borsalarda fiyatın oluşması, yem sanayicisinin hammaddeyi dünya fiyatlarına uygun bir seviyede borsadan satın alması sağlanmalıdır. Şayet devlet üretici geliri açısından referans bir fiyat açıklamış ise, borsa fiyatıyla referans fiyat arasındaki farkı destekleme primi olarak üreticiye satış belgesi karşılığında ödemelidir. Bu suretle dış ülkelerle aramızdaki maliyet farkı büyük ölçüde kapatılabilecek, hem ihracat hem de iç tüketim artırılacaktır.

Hayvan yemlerinde protein kaynağı olarak kullanılan rendering unlarının çok büyük bir kısmı kümes hayvanı kesimhanelerinde bulunan rendering tesislerinde üretilmekte ve yem sanayiinde kullanılmaktadır.

Kümes hayvanı eti üreten büyük kapasiteli firmalar da yem fabrikası entegrasyonun bir parçası durumundadır ve bu açıdan sektör yem sanayii ile önemli bir etkileşim içerisinde. Buna karşılık bir kısım işletmeler de yem fabrikalarından ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Dolayısıyla yem sanayi ile kümes hayvanı eti sektörü iç içe bir görünüm arz etmektedirler. Türkiye Yem Sanayicileri Birliği'nin verilerine göre, son yıllarda açıklanan resmi üretim rakamları içerisinde kümes hayvanı yemlerinin oranı %46-48'dir. Yem sanayii kapasite kullanım oranı ise %57,7 civarındadır.

Kümes hayvanları üretiminin önemli girdilerinden birisi de aşı, ilaç ve yem katkı maddeleridir. Bu konuda faaliyet gösteren ilaç sanayiinde yeterli veri ve bilgiler bulunmamakla beraber Veteriner İlaçları Sanayicileri Derneği (VİSAD)'nden alınan bilgilere yer verilebilir. Yıllık olarak kullanılan kümes hayvanı aşılarının yaklaşık %10'u yerli üretimdir. Üretilen ilaçların hammaddelerinin tamamına yakını ithal edilmekte, preparat haline getirilmesi Türkiye'de yapılmaktadır. Hayvan ilaçları grubunda yıllık olarak üretilen ilaç toplam değeri yaklaşık 120-130 milyon ABD Dolarıdır. Bunun %25-30'luk kısmı kümes hayvanı grubu ilacı olup değeri 30-35 milyon ABD Doları civarındadır. Türkiye genelinde kullanılan yem katkı maddesinin toplam değeri yaklaşık 60 milyon ABD Doları olup %70'lik kısmı kümes hayvanı grubuna aittir. Kümes hayvanı yem katkı maddelerinin kullanımında birinci sırayı antioksidaller, ikinci sırayı antibiyotikler, üçüncü sırayı da vitamin ve mineraller almaktadır.

Kümes hayvanı etinin ambalajlı olarak satılan kısmı her geçen sene artmakla beraber hala büyük bir kısım ürün ambalajlanmadan piyasada satılmaktadır. AB'ye uyum sağlamak ve Türk Gıda Kodeksi esaslarını uygulamak bakımından önem taşıyan ambalajlamanın etkin denetimlerle bir an önce sağlanması gerekmektedir.

Gıda sanayiinin tarım dışında, mal ve hizmet aldığı ulaşım (karayolu, demiryolu taşıması), enerji (elektrik, gaz, su), ambalaj, makine ve ekipman ile haberleşme, bankacılık ve sigortacılık sektörleriyle sıkı işbirliği ve iletişimi bulunmaktadır.

Alt sektörlerde yan ürünler fazladır ve değerlendirilmektedir. Özellikle yem sektörü tarafından satın alınarak değerlendirilen çok çeşitli ürünler bulunmaktadır.

Gıda sanayiinin *perakende, lojistik ve ambalaj sektörü* ile de yakın ilişkisi bulunmaktadır. *Perakendecilik*, üretici ve tüketici arasında malların naklini sağlayan aracılık hizmetleridir. Bir başka deyişle mal ve hizmetlerin ticari amaçla kişisel gereksinimleri için kullanmama koşuluyla, doğrudan doğruya son tüketiciye pazarlanmasıyla ilgili faaliyetlerin bütünüdür. Bu bakımdan üretilen gıda maddelerinin nihai tüketiciye ulaşmasında en büyük işlevi perakende satış noktaları oluşturmaktadır. Mevcut verilere göre, Türkiye’de 20.621 adet market (hiper, zincir, süper market, orta market), 120.397 bakkal ve 64.302 uzman perakendeci (kuruyemişi, büfe v.b.) olmak üzere toplam 205.320 satış noktası bulunmaktadır.

Türkiye tüketim harcamalarının (66.7 milyar ABD Doları) %27,5’i gıda ve alkolsüz içeceklere karşılık gelmekte olup bu değer 18,34 milyar ABD Dolarıdır. Bu cironun 7,81 milyar ABD Dolarlık kısmı organize perakende denilen zincir marketler, hipermarketler, süper marketler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Organize perakendenin yanında gıda sektörü açısından önemli diğer satış noktası ise bakkaldır. Bakkallar gıda tüketim cirosunun 6,79 milyar ABD Dolarlık kısmını gerçekleştirmektedir.

Gıda sektörü ile perakende sektörü arasında yoğun bir ekonomik ilişki bulunmaktadır. Perakende sektörü, pazar lideri olma yönünde çaba gösteren şirketlerin birleşme ile büyüme yönünde hareket etmeleri kadar, dış yatırımcının da önemli ilgi sahalarından birisini oluşturmaktadır. Bu arada özellikle lojistik yatırımlarının gıda sektörü tarafından üstlenilmesi gıda firmalarına maliyet yükü getirmektedir. Maliyette özellikle ambalajın da etkisi bulunmaktadır. Bu maliyet doğal olarak ürüne yansıtılmakta, gıda fiyatları artış gösterebilmektedir. Lojistik sektörünün gıda işletmelerinden bağımsız olması, bu olumsuz yapının ortadan kalmasına neden olabilir.

KUTU-6: ÇAY SANAYİİ

Türkiye’de çay yetiştirilmesine ilişkin ilk deneme 1888-1889 yıllarında Japonya'dan getirilen çay tohumları ile Bursa ilinde yapılmış, fakat çayın yetiştirilebileceği ekolojik koşulların uygun olmaması başarılı sonuç alınmasını engellemiştir. Daha sonraları, çayın ülkemizde yetiştirilme olanaklarını araştırmaya yönelik ilk ciddi girişim, 1917 yılında Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Müderrislerinden Ali Rıza ERTEN tarafından yapılmıştır. Bunun üzerine, 1924 yılında 407 sayılı kanun çıkartılmış, Rize ili ve Borçka ilçesinde çay yetiştirilmesi konusunda Ziraat İşleri Genel Müdürü Zihni DERİN görevlendirilmiştir. Bölgede bir miktar arazi kamulaştırılarak uygulamaya geçilmiş, Sovyetler Birliği’nden getirilen tohum ve fidanlarla denemelere başlanılmıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere karşın, halkın bu konuda yeterli bilgiye sahip olmayışı, güvensizliği ve yayınlanan kanunun çay işlenmesi konusuna çözüm getirmeyişi, çay yetiştiriciliğinin gelişmesini bir süre ertelemiştir. 1937 yılında Zihni DERİN'in tekrar görevlendirilmesi ile bölgede çay bahçesi tesis edilmesine hız verilmiştir. 1938 yılında ilk yaş çay ürünü elde edilmiş ve 138 kg kuru çay üretilmiştir. 1940 yılında çıkarılan 3788 Sayılı Çay Kanunu ile Türkiye çaycılığı güvence altına alınmış ve çay bahçesi tesis edeceklere ruhsatname alma zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanunda, teknik esaslar, üreticilere girdi temini, faizsiz kredi açılması gibi özendirme işlevi olan unsurlar yer almıştır. 3788 sayılı yasa ve devamında çıkarılan tüm kanun ve kararnamelerde çay tarım alanlarının Bakanlar Kurulu’na belirleneceği ve ruhsatname alma şartı korunmuştur. Üretilen yaprağın satın alınması, işlenmesi, harmanlanıp paketlenmesi ve satılması gibi işler de Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna verilmiştir. Bu gelişmelerin ardından çay tarım alanları giderek genişlemiş ve üretim miktarı hızla yükselmiştir. 1984 yılında sektörün gelişmesi, kamu sektörü yanında sanayide özel sektörün de faaliyette bulunmasıyla farklı boyut kazanmıştır.

1940’lı yılların sonunda 1 üretim fabrikası ile faaliyete başlayan çay sanayii, bugün 46 adeti Çaykur’a ait olmak üzere toplam 276 adet yaş çay ürünü işleme fabrikası ile büyük bir üretim potansiyeline sahiptir. Çaykur’un günlük yaş çay işleme kapasitesi 6.600 ton, 230 adet özel işletmenin yaş çay işleme kapasitesi ise 8.746 tondur. Toplam kapasitenin %74’ü Rize, %15,7’si Trabzon, %5,8’i Artvin, %4,4’ü Giresun-Ordu il sınırları içindedir.

1963 yılına kadar yurt içi çay ihtiyacını ithalat ile karşılayan Türkiye, 1963 yılında arz talep dengesinin oluşmasından itibaren, arz fazlası ürününü ihraç etmeye başlamıştır. 1963 yılında 10 bin ton seviyelerinde olan tüketim seviyesi, 1971’den itibaren artmaya başlamış, 1980’li yılların sonunda toplam yıllık tüketim miktarı 100 bin tonu aşmıştır. Türkiye’de kişi başına yıllık çay tüketim miktarının 2,3 kg olduğu tahmin edilmektedir.

Üretilen siyah çayın kalitesi, hammadde kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Ancak, üretim safhalarının tekniğine uygun şekilde yapılması ve düzenli olarak kalite kontrol işlemlerinin izlenmesi de en az hammadde kalitesi kadar önemlidir.

2.1.10. Mevcut Durumun Değerlendirilmesi

Türkiye, gıda sektörünün hammaddesinin büyük oranda yerli üretimle karşılanabilmesi ve sahip olduğu coğrafi ve ekolojik koşulların uygunluğu avantajlar sağlamaktadır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken bir husus, tarım ürünlerinin ham olarak değil, işlenerek ve ilave katma değer yaratılarak ihracının sağlanmasıdır.

Diğer yandan sanayideki ürün çeşitliliği, bir yandan riski azaltırken, diğer yandan da pazara hakimiyeti yani pazarlamada “tutunma” adı verilen ve promosyonla birleştirilen faaliyetleri gündeme getirmektedir. Sanayi içerisinde bir yandan yurt içi piyasalarda rekabet ve pazar kapma yarışı sürerken, bir yandan da uluslararası piyasalarda söz sahibi olmaya yönelik faaliyetler artış göstermektedir. Sanayide özellikle yurt dışındaki piyasalarda hakim olma konusunda yabancı firma ya da işletmelerle evlilikler veya birlikte çalışmaları gözlenmektedir. Gıda sanayiinde, özellikle son 25 yılda gerek satın alma ve gerekse ortak olma yolu ile gerçekleşen firma birleşmesi ya da şirket evliliği sayısı 2000 dolayındadır. Bu birleşmelerin çoğunluğu yerli firmalar arasında olmakla birlikte, çok sayıda yerli – yabancı firma evliliği de söz konusudur. Yabancı firma ile evliliklerin özelleştirme sürecinde ve kriz sonrasında özellikle arttığı gözlemlenmektedir.

Gıda ve içki alanındaki yabancı sermaye yatırımı 1995 yılında yaklaşık 192,5 milyon, 2000 yılında 23,4 milyon, 2002 yılında ise 269,8 milyon ABD Dolarıdır .

Yerli ve yabancı firma evliliklerinin 70’i doğrudan tarım, yaklaşık 150’si ise gıda alanındadır. Bu birleşmelerin, özellikle teknoloji, istihdam ve ihracat açısından beklenen gelişmeyi sağlamadığı bilinmektedir.

Ülkemizde AB ile uyum çalışmaları ve Birlikle ortak gümrük ve uyum çalışmaları, gıda sanayiini güçlü Avrupa rekabeti ile karşı karşıya getirecektir. Bu durum karşısında gıda sektörünün, yeni koşullara uyum sağlayarak uluslararası pazarda varlığını koruyabilmesi, Avrupa standartlarında üretim, ambalajlama, depolama, dağıtım ve kalite kontrolü yapmasına bağlıdır. Günümüzde KOBİ’lerin araştırma geliştirme faaliyetlerinin yetersizliği, ürün ve kalite geliştirme, pazarlama ve verimlilikten kaynaklanan sorunları devam etse de, bu alanda önemli yapısal çalışmalar sürmektedir. KOBİ’lerle ilgili Ar-Ge hizmeti sunulacak çalışmalar, rekabette olumlu ortam yaratacaktır. Gıda bilimi ve teknolojisi alanında Türk gıda sanayiinin teknolojik yeteneğini yükseltmek ve ihracata yönelik rekabet gücünü artırmak gerekmektedir. Buna yönelik olarak Ar-Ge çalışmaları yürütülmekte, gıdalarda kalite kontrol analizleri

konusunda ilerlemeler sağlanmaktadır. Danışmanlık ve eğitim hizmetleri konusunda yetişmiş kurum, kişi ve kuruluşlar artış göstermektedir. Sanayi, ekonomik olanaklar ölçüsünde yetersiz de olsa dünyanın önde gelen araştırma kuruluşları ile dünyadaki gelişmeler ve yenilikler konusunu izlemektedir. Tüm bu unsurlar sanayiinin rekabet gücünün artırılmasında etkili olacaktır.

2.2. Sektörün Dünyadaki ve AB Ülkelerindeki Durumu

İnsan beslenme alışkanlığı ve sosyal-ekonomik yapısındaki değişimleri, gıda tüketim şeklini etkilemektedir. Ortaya çıkan talep değişimini karşılamaya yönelik sanayi faaliyetleri, üretim arzına ilişkin politikaları değiştirmekte, Ar-Ge ve pazarlama çalışmalarıyla bu talep karşılanmaktadır. Günümüzde kolay ve değişik şekillerde hazırlanabilen, mevsim dışı olmasına karşın doğal özelliklerini tazesine en yakın şekilde koruyan dondurulmuş gıdaların tüketimi artmaktadır. Dondurulmuş gıdalara talebin artmasında kadınların çalışma hayatına katılımı ve buna bağlı olarak yaşam tarzında ortaya çıkan değişiklikler de önemlidir.

Dünyamızda son yıllarda teknolojik, sosyal ve ekonomik değişimlerin gerçekleşmesi çok hızlı olmaktadır. Ekonomilerin küreselleşmesi, devletin ekonomiden geri çekilmesi ve piyasa ekonomisinin tüm coğrafi alanlara ve toplumlara yayılması, tüm işletmeleri, hükümetleri ve aynı zamanda sivil toplumları da etkilemektedir. Bu hızlı değişim, gelişmekte olan ülkelerde çok zayıf bir yapıya sahip olan ve ekonomik faaliyetlerin büyük bir oranını oluşturan tarıma dayalı gıda dünyasını ve kendi başına korunmasız kırsal dünyayı önemli ölçüde etkilemektedir. Bu kapsamda; piyasa ekonomisi içinde gıda güvencesini sağlayabilen, rekabetçi gıda sanayi geliştirme stratejilerini hem doğal çevreye saygılı hem de geçimlerini ondan sağlayan insanların kalkınmasını sağlayacak tedbirlerin alınması önem kazanmaktadır.

Öte yandan dünyanın en gelişmiş ekonomileri olan ABD ve AB’de ekonomik büyümenin yavaşladığı ve işsizliğin giderek arttığı görülmektedir. Söz konusu ülkeler ekonomik sorunlarını aşmak amacıyla küreselleşme akımı ile dünya ticaretinde liberalleşmenin sağlanması ve her ülkenin aynı kurallara uyması için DTÖ, IMF, DB gibi kuruluşlar kanalıyla çalışmalar yapmaktadır. Özellikle bu kuruluşlar, gelişme yolundaki ülkelere tarımsal desteklerin kaldırılmasını ve tarımsal üretimlerin kısıtlanmasını istemektedir. Tarımsal üretimin kısıtlanması, desteklerin kaldırılması gıda üretimini ve ticaretini doğrudan etkilemektedir.

Diğer yandan küreselleşme ile dünyada gıda konusu önemini artırarak, beslenme ve sağlık sorunlarının üretim ve ticarete yeni akımlar oluşturması gündeme gelmiştir. Son dönemde giderek daha yoğun karşımıza çıkan İyi Tarım Uygulamaları (Good Agricultural Practice-GAP) ile küreselleşen gıda ticaretinde üretim ve tüketim ekseninde yer alan taraflar (hükümetler, gıda işleme firmaları, çiftçiler, perakendeciler v.b.) gıda güvenliği, gıda güvencesi, kalite ve çevre ile ilgili kaygıların giderilmesi, kısaca tarımsal üretime ilişkin çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede geliştirilen İyi Tarım Uygulamaları, söz konusu tarafların bir araya gelmesiyle çiftçi ve hükümetlerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve gıda işleme zincirinde uygulanması gereken işlemler üzerine odaklanmıştır.

Genel olarak gıda tüketimi;

- Taze ve dondurulmuş gıdalar, hazır yemekler, su ürünleri, beyaz et ürünleri
- Organik gıda ve tüketilmeye hazır/ısıtılan gıdalar
- Doğal katkı maddeleri kullanımı ya da daha az kimyasal katkı maddesi kullanılan gıdalar
- Düşük tuz, şeker, asit, yağ içeriği olan ürünler
- Tatlandırıcılar
- Sağlıklı ve fonksiyonel gıdalar
- Sağlık ve besleyici özelliklerinin etiket üzerinde yer aldığı gıdalar
- Küçük ambalajlı ürünler
- Markalı ve kalite olgusunun öne çıktığı ürünler yönüne doğru gitmektedir. Bu çerçevede sanayi üretimi şekil alarak artan ve değişen talebi karşılama yönünde çalışmalarını yapmaktadır.

Dünyada gelişen trend ise tüketicilerin kaliteli ürünleri uygun fiyatlarla satın almalarını sağlayan, korumacılıktan arındırılmış serbest pazar ekonomisinin yerleşmesi yönünde düzenlemelerin yapılmasıdır. Dolayısıyla bundan sonra Türkiye’de politikalar belirlenirken kalite, verimlilik ve fiyat konularında dünya pazarlarında rekabet gücü yüksek bir ülke olmamızı sağlayacak düzenlemelere yer verilmelidir.

Son yıllarda 361 milyar ABD Doları tutarında olan dünya gıda ticareti içinde Türkiye %1 gibi oldukça düşük bir pay almaktadır. Sektör içinde önemli yer işgal eden bitkisel yağlar, hububat, süt ürünleri ve tavuk etinde ise ülkemizin payı %0,1 gibi çok daha düşük orandadır. Dünya ticaretinde 60 milyar ABD Dolarının üstünde ihracata ulaşan su ürünleri ihracatında

payımız sadece %0,3'tür. Dünyada talebi giderek artan ve ülkemiz koşullarının üretimine elverişli olduğu organik tarım ürünlerinin dünya ihracatı ise 21 milyar ABD Dolarının üstündedir ve ülkemiz ihracatının payı sadece %0,2'dir.

Dünyanın en önemli ekonomik ve sosyal birleşmesi olan ve sahip olduğu nüfus ve ekonomik karakteri ile uluslararası ticareti etkileyen AB'de, gıda sanayi önemli bir yere sahiptir. Bu sektörde elde edilen katma değer yaklaşık olarak ulaştırma ve kimya sanayiinin katma değerine eşit durumdadır. En yüksek katma değeri, ülkeler bazında sırasıyla Almanya (%23,2), İngiltere (%19,49), Fransa (%17,2), İspanya (%12) ve İtalya'da (%10,3) sağlamaktadır.

Sektörde meydana gelen bazı ufak dalgalanmalara karşın genelde üretim, tüketim ve dış ticaret fazlası artmaktadır. Buna karşılık sektörün istihdam oranında azalma gözlenmektedir. Bu da birim işgücü başına verimlilikte artış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sektörde çalışanların sayısı dikkate alındığında, kuruluşların ezici çoğunluğunun 20 kişiden az işçi istihdam ettiği görülecektir. Bu durum Avrupa Birliği'nde KOBİ'lere verilen önemin nedenini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sektörde çalışanların yarısından fazlasının büyük ölçekli kuruluşlarda çalışması ve ciro oranının üçte ikisinden fazlasının bu kuruluşlar tarafından yapılması, sektörün yapısı içinde %1,7 oranında olan sanayi işletmelerinin sektöre ne derece hakim olduklarını göstermektedir.

AB'deki gıda sanayiinde üretim değerlerine bakıldığında, en yüksek üretim değeri et ve süt sanayiinde gerçekleşmektedir. Bunu, endüstriyel ekmekçilik, şekerli ve kakaolu mamuller ve karma yem izlemektedir.

2.3. GZTF (Güçlü, Zayıf, Tehditler, Fırsatlar) Analizi

Gıda sanayiinin ülkemizde avantaj ve rekabet edilebilirliğinin devamı ve başarısı açısından sanayiinin potansiyel durumu GZTF analizi ile maddeler halinde bu bölümde belirtilmiştir:

2.3.1. Gıda Sanayiinin Güçlü Yönleri

- Türkiye gıda sanayii, tarımsal hammadde varlığı ve çeşitliliği bakımından dışa bağımlı olmayan bir potansiyel yapıya sahiptir.
- Gelişen alt yapı çerçevesinde teknoloji ve bilgi birikimini takip eden ve ileri ülkelerdeki gelişmelere adaptasyonun istendiği bir yapı söz konusudur.

- Sanayinin üretim potansiyeli ve ürün çeşitliliğinde izlenen teknolojik gelişmeler nedeniyle ilerlemeler bulunmaktadır.
- Dünyada sulanabilir alanlar son sınırına gelmişken, ülkemiz bu açıdan hala kullanılmayan arazi varlığı mevcuttur. Önemli bir yatırım olan GAP'ın tamamlanmasıyla sulanabilir arazi varlığı büyük ölçüde artacaktır.
- Coğrafi konum ve pazar açısından sanayi avantajlara sahiptir. Özellikle AB, Ortadoğu ve Rusya önemli pazarlar açısından dikkati çekmektedir.
- Sanayiinin dış satım potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyel yükseltilebilir. Özellikle bazı gıda alt dallarında bu oran yüksektir ve bu yönüyle AB ülkeleri ile rekabet edilebilir bir düzey yakalanmıştır.
- Türkiye gıda sanayii dinamik bir yapıya sahiptir. İşgücü temini kolaylığı ve yetişmiş genç nüfus varlığı önemli bir şanstır.
- Gıda ürünlerinin tüketime özellikle de insan tüketimine yönelik oluşu ve vazgeçilmez nitelik taşımaları nedeniyle sanayide yatırımları özellikle de son yıllarda yabancı sermayeli girişini artırmıştır.
- Katma değeri yüksek ürünler üreten gıda sanayii, tüketim ve satın alma davranışlarındaki değişimlere hızlı olarak yanıt vererek dinamik yapısını korumaktadır.
- Girişimci ruh ve son yıllarda işletme yönetiminde gelişmeler vardır.
- Gıda mevzuatı alanında teknik anlamda uyumun sağlanması sanayi için rekabette avantajlar yaratacaktır.

2.3.2. Gıda Sanayiinin Zayıf Yönleri

- Sanayiinin en önemli sorunlarının başında, yeterli, kaliteli ve homojen hammadde temin etmede sorunlar bulunmaktadır.
- Sektörde küçük ve orta ölçekli işletme yoğunluğu ve yetersiz sermaye yapısı hakimdir.
- İşletme dayanışma hareketi ve yeterli güç birlikteliği sağlayamama sektörün zayıf yanını oluşturmaktadır. Bu durum düşük kapasite kullanımına yol açmakta ve ürün maliyetini yükseltmektedir.
- Yetersiz denetim ve kayıt dışılığın neden olduğu haksız rekabet söz konusudur.
- Vergi oranları yüksek ve orantısızdır.
- Yüksek üretim maliyeti ile özellikle uluslararası rekabette sorunlar yaşanmaktadır.

- Tüketici bilincinin tam olarak oluşmaması ve tüketici gelir düzeyindeki dağılım dengesizliği, gıda ürünlerine talebin niteliğini ve niceliğini etkileyerek, üretim kapasitesini olumsuz etkilemektedir.
- Gıda sanayi ile bilimsel araştırma kurumları arasında sorun çözümü, yeni teknolojiler ve ürün geliştirmeye yönelik yeterli işbirliği bulunmamaktadır.
- Üniversite-sanayii işbirliğinden yararlanamama ve yetersiz Ar-Ge kültürü sektörde yaygındır.
- DTÖ ve AB uygulamaları ve uyum sürecinde sektörün uyması gereken kotalar ve üretim azalmaları sanayi için sorun olabilecektir.
- Gıda üretiminde asgari teknik ve hijyenik koşullara uyumda sorunlar devam etmektedir.
- Sanayinin gelişimi için ara eleman eksiklikleri vardır, eğitim ve uzmanlaşma açısından olumlu yapı söz konusu değildir.
- İşletmelerde genel olarak gıda güvenliği ve kalite yönetim sistemi uygulamaları tatmin edici düzeyde değildir.

2.3.3. Gıda Sanayii için Tehditler

- Gıda sanayii işletmelerinde ara eleman eksikliği devam etmektedir.
- Küresel rekabet ve uluslararası anlaşmalar, sektörün dış ticaret politikalarını etkilemektedir.
- Sürekli değişen ve istikrarsız tarım politikaları ile gıda sanayii geleceğe güvenli bakmamaktadır.
- Ekonomik istikrarın bozulması ve kriz senaryoları sektör için önemli bir tehdittir.
- İç pazar yetersizliği ve dış satım belirsizliği sanayi üretimini tehdit etmektedir.
- Gıda alt dallarının bölgesel dağılım dengesizliğinin kırsal alanlara yansımaları vardır.

2.3.4. Gıda Sanayiinin Önündeki Fırsatlar

- AB'ye uyum amacı ile çıkartılan kanun ve buna bağlı uygulamalar bulunması.
- Sözleşmeli tarımsal üretim uygulamaları ile sanayi-tarım ilişkilerinin artırılması.
- Türkiye'de yetiştirilen organik ya da ekolojik ürünlerin yaygınlığı ile sanayide değerlendirilme olanakları vardır.

- Yabancı sermaye ilgisi ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla sanayiinin dünya gıda piyasalarına entegrasyon şansı artmaktadır.
- Gelişmiş kalite yönetim sistemlerine yönelim (ISO, HACCP, iyi tarım uygulamaları v.b.).
- Ürün geliştirme ve teknolojik yenileme faaliyetleri sanayii geliştirmektedir.
- Firma birleşmeleri ve çeşitli alanlarda sektörel örgütlenme eğilimi vardır.
- Gelişen promosyon teknikleri ve iyileşen piyasa koşullarına bağlı olarak artan tüketici talebi önemlidir.
- Yeni pazarlama teknikleri (e-ticaret gibi) ve müşteri odaklı pazar stratejileri ile ürünlere yeni ve hızlı pazar alanları ortaya çıkartmaktadır.
- Bilgiye erişim kolaylığı ve iletişim olanakları, sanayiinin gelişimini artıracaktır.
- Bilim ve araştırma kuruluşlarıyla artan işbirliği ve bu konuda isteklilik vardır.
- Ar-Ge, yurt dışı pazarlarda tutundurma ve markalaşma için destek ve teşvikler hakkında gıda ihracatçılarını bilgilendirmeye yönelik çalışmaların artırılması gelişme için fırsattır.

3. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİNDE (2007-2013) SEKTÖRDE BEKLENEN GELİŞMELER

3.1. Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyonları

Gıda sanayiinin çok çeşitli alt sektörler ve ürün gruplarından oluşan yapısı nedeniyle daha bütüncül bir yaklaşımla, genel üretim, talep ve dış ticaret değerlerinden hareketle projeksiyonlar yapılması uygun olacaktır.

Trend analizi yardımıyla elde edilen denklemler aşağıda verilmiştir. Burada; Y, projeksiyonu yapılan değişkeni, X ise yıl sayısını ifade etmektedir (1988 yılı baz olarak kabul edilmiştir). Tahminler, TÜİK input-output alt yapı sistemine bağlı olarak 1998 yılı sabit fiyatları dikkate alınarak düzenlenmiştir.

$$\text{Talep: } Y = 3,190 + 0,23160841 * X$$

$$\text{Üretim: } Y = 2,7733 + 0,27352361 * X$$

$$\text{İhracat: } Y = 165,769 + 37,93921 * X$$

$$\text{İthalat: } Y = 128,25424 + 18,981905 * X$$

Yapılan analizde gıda sanayiinde 1988-2004 verileri temel alınarak trend analizleri yoluyla 2006-2013 döneminde olası gelişmeler tahmin edilmiştir. Buna göre, gıda sanayi üretimi, talebi, ihracat ve ithalat değerleri tahmin edilmiş ve Tablo 3.1 ve 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.1: Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyon Değerleri
(Bin YTL) (1998 Yılı Fiyatlarıyla)

Yıllar	Ekonomik Göstergeler			
	Talep	Üretim	İhracat	İthalat
2006	7.590.160	7.970.206	886.614	488.910
2007	7.821.768	8.243.730	924.493	507.892
2008	8.053.377	8.517.253	962.493	526.874
2009	8.284.985	8.790.777	1.000.432	545.856
2010	8.516.593	9.064.300	1.038.371	583.838
2011	8.748.202	9.337.824	1.076.310	583.820
2012	8.979.810	9.611.348	1.114.250	602.802
2013	9.211.419	9.884.871	1.152.189	621.784
2006-2013 Yıllık Ortalama Artış (%)	2,8	3,1	3,8	3,5

Gıda sanayii talep artışının 2006-2013 döneminde sabit fiyatlarla yıllık ortalama yüzde 2,8 olacağı, üretim için bu rakamın yüzde 3,1 civarında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Gıda sanayii toplam ihracat rakamlarında ise 7 yıllık dönemde yüzde 3,8 ve ithalatında yüzde 3,5 artış olması beklenmektedir. Gıda sanayiinde gelişimin genel eğilimi yıldan yıla azalan oranda artış olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.2. Gıda Sanayii Talep, Üretim ve Dış Ticaret Projeksiyon Değerleri
(Milyon ABD Doları)

Yıllar	Ekonomik Göstergeler			
	Talep	Üretim	İhracat	İthalat
2006	29.188	30.650	3.410	1.880
2007	30.079	31.702	3.555	1.953
2008	30.970	32.754	3.701	2.026
2009	31.860	33.806	3.847	2.099
2010	32.751	34.857	3.993	2.172
2011	33.642	35.909	4.139	2.245
2012	34.532	36.961	4.285	2.318
2013	35.423	38.013	4.431	2.391

Uzun vadeli eğilim olarak gıda sanayiinde büyümenin daha yavaş oranlarda artışla gerçekleşmesinin nedenlerinden ikisi, nüfus artış hızındaki yavaşlama ve tarım sektöründeki büyümenin doğal şartlara ve orta-uzun vadeli verim artışlarına bağlılığı olarak değerlendirilebilir. Bunlara ek olarak, kimi ürünlerimizin gerek dış pazarlarda rekabet şansının düşük oluşu, gerek iç pazarda karşılaştığı ithalat baskısı gıda sanayiinde büyümenin önünde önemli engel olarak görülmektedir. AB'ye uyumla birlikte malların serbest dolaşıma girmesi ve Dünya Ticaret Örgütü yükümlülüklerinin yerine getirilmesini takiben söz konusu engellerin yansımalarının daha belirgin olacağı düşünülmektedir.

3.2. Yatırım Tahminleri ve Eklenecek Yeni kapasiteler

Türkiye'de tüketiciye daha kaliteli, güvenli ve ekonomik gıdalar sunulması ve AB kriterlerini karşılamak amacıyla çeşitli yatırımlar yapılması beklenmektedir. Bilindiği gibi, Türkiye ile AB arasında tarım alanındaki ilişkilerin çerçevesini, 1963 tarihli Ankara Anlaşması, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile 1/80, 1/95 ve 1/98 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararları belirlemiştir. AB ile Türkiye tarım kesimi arasında uyumlaştırılmanın gerçekleştirilmesi amacı ile, Türkiye 2003 Temmuz'unda hazırladığı Ulusal Programda "Gıda

Güvenliği ve Kontrolü” ne yer vermiştir. AB’ye tam üyelik yolunda 3 Ekim 2005 tarihinde müzakere sürecinin başlamasına karar verilmiş, 35 bölümden oluşan müktesebatın 12. bölümü Gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı unsurları gıda sanayiini yakından ilgilendirmektedir. AB yaşadığı olumsuzluklar (BSE, dioksin v.b.) nedeniyle gıda güvenliğine çok büyük önem vermekte, bu yöndeki düzenlemeleri sürekli iyileştirmekte ve denetlenmesini talep etmektedir. Ayrıca, Türkiye’de de her geçen gün bu konudaki tüketici hassasiyeti artmakta olduğundan, gıda sanayiinin, AB ile uyumlaştırma sürecinde yatırım yapacağı konu gıda güvenliğidir. Ayrıca, çevre ile ilgili yatırımlar da söz konusu olacaktır. TOBB kayıtlarına göre ülkemizde tütün ve alkollü içkiler hariç olmak üzere toplam 16.780 gıda üretim kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşların ancak 2000 tanesi modern teknoloji kullanan büyük ölçeklidir ve geri kalan 14.780 kuruluşun gıda güvenliği konusunda yapılanmalarını, eksikliklerini tamamlayıcı yatırımları gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Gıda güvenliği ile ilgili yatırımlar;

- Teknolojik iyileştirmeler, GMP’ye olanak sağlayacak değişiklikler,
- HACCP uygulamaları (organizasyon – kadro, laboratuvar, kontrol cihazları v.b.),
- İzlenebilirliğin sağlanması (kalite sistemleri, depolama, tedarikçi zinciri, perakende zinciri v.b.) şeklinde özetlenebilir.

Bu yatırımlar kadar çalışanların eğitilmelerine de gereksinim vardır. AB’ye uyum sağlama süresinde gıda sanayiinin dikkat etmesi gereken diğer önemli bir konu, 4857 sayılı İş Kanununun işçi sağlığı ve güvenliği konularında yaptırımlarıdır. Bu yaptırımların bir kısmı organizasyon, ilave kadrolar v.b. gibi istihdama yönelik yatırımlar iken, bir kısmı da işletme içi havalandırma, klimatizasyon, ses standardı v.b. yatırımları içermektedir.

Bu arada gıda sanayiinin çevre ile ilişkilerine bakılacak olunursa; Çevre ve Orman Bakanlığı açıklamasına göre, Avrupa Birliği’ne uyumun Türk sanayi ve kamu kurumlarına 68 milyar Euro’luk bir fatura getireceğinden söz edilmektedir. Bu miktarın 18 milyar Euro’luk kısmı özel sektör tarafından gerçekleştirilecektir. Gıda sanayiinin çevreye uyumlu yapılandırılması yanında üretim aşamasında oluşabilecek katı, sıvı atıklarla baca gazları (emisyon) kirliliklerini de kabul edilmiş standartlara çekmek için yatırımlarını düzenlemek kaçınılmazdır. Özellikle sıvı atık yönetimi için atık su yatırımları ile gaz atık yönetimi için doğal gaz geçiş yatırımları öncelik kazanacaktır.

Ülkemizde yatırım alanında eklenecek yeni kapasiteler arasında, Un Sanayicileri, açısından, lisanslı depoculuk yasası ve yönetmeliği bağlamında, yaklaşık 4 milyon ton kapasiteli bir depolama projeksiyonunu benimsemiş ve bu konuda TMO Genel Müdürlüğü ile görüşmelere başlamıştır.

3.2.1. Muhtemel Yatırım Alanları ve Yerleri

Gıda sanayiinin çeşitli dallarında işyeri sayısı yoğunluğu, talep de düşünüldüğünde fazla gelmekte, yeni yatırımların yapılması arzulanmamaktadır. Makarna, un ve yem sanayii bunlara örnek verilebilir. Her üç sektörde atıl kapasite fazladır. Kurulu kapasitenin yaklaşık yarısı ancak kullanılabilir. Ancak işletmelerde sadece modernizasyon ve tevsi yatırımları teşvik edilebilir.

Gıda sanayii alt dalları içinde, **kümes hayvanı sektörü** 1980'li yıllardan bu tarafa hızlı bir gelişim göstermiştir. 1990-2000 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı %14,4 olmuştur. Ancak 2001 yılında tırmanan ekonomik kriz sonucu üretimde 2000 yılına göre %10 oranında bir gerileme meydana gelmiştir. Bu gerilemenin 2003 yılında yapılan atak ile sona erdiğini, 2004-2005 yıllarında da gelişmenin devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak son zamanlarda “kuş gribi” ile talebin geçici de olsa düştüğünü, bununla işletmelerin zarara uğradıkları görülmüştür. Piliç eti ürünleri içerisinde bütün piliç satışları üretimin yaklaşık %70'ini teşkil etmektedir. Kalan %30 ise büyük oranda ısıtılmış işlem görmemiş but, göğüs, kanat gibi parçalardan oluşmaktadır. Unlu, marine edilmiş veya ısıtılmış işlem görmüş ürün çeşitleri her geçen gün pazarda daha fazla pay almaktadır. Ülkemizde özellikle süper marketlerde işlenmiş piliç eti çeşitlerinde görülen zenginlik dikkat çekicidir. Piliç eti pazarının gelişimine bakılarak bütün piliç satışının zaman içerisinde azaltılması ve parça piliç, unlu, marineli, ısıtılmış işlem görmüş ürünlerin satışında artış olması beklenmektedir. Kesimhane üretim hatlarında bu doğrultuda yatırımlar yapılabilir. Ambalajlı ürün satışlarındaki artışlar ambalajlama konusunda da yeni yatırımlar yapılmasını zorunlu hale getirecektir

Türkiye’de **kırmızı ette** yaşanan sorunların çözümlenemeyip üretimin düşmesi ve fiyatının sürekli artması sonucu tüketim de düşmüştür. Tavuk etinde durum tam tersi olmuş ve kırmızı et açığını kapatan stratejik bir ürün durumuna erişmiştir.

Ülkemizde 1993-2003 yılları arasındaki kümes hayvanı eti üretim artışının %131 olduğu ve 14,3 kg olan kişi başına tüketimimizin gelişmiş ülkeler seviyesine getirilebilmesi

için iki katına çıkarılması gerektiği dikkate alındığında, kümes hayvanı eti üretimini artıracak yatırımların daha uzun yıllar devam edeceği düşünülmektedir.

Mevcut kümes hayvanı kesimhane tesislerinin modernizasyon yatırımlarının devam etmesi beklenmektedir. Ayrıca, bir kısım büyük kesimhanelerin ileri işleme hattı yatırımlarına yönelmeleri de mümkündür. Hijyen, gıda güvenliği, ambalajlama konularında da yeni yatırımlar yapılması söz konusu olacaktır.

Yumurta ürünleri, Türkiye’de tam olarak tanınmamakta ve kullanımı sınırlı düzeyde kalmaktadır. İzmir ve Balıkesir illerinde mevcut iki ufak kapasiteli tesis pastörize likit yumurta üretimi yapmaktadır. Yumurta piyasasında her yıl yaşanan fiyat dalgalanmalarının üretici üzerinde yaptığı olumsuz etkileri azaltmak ve arz fazlası yumurtaları sanayi ürününe dönüştürmek giderek önem kazanmaktadır. Bu ürünlere talebin artması halinde yumurta sanayii yatırımları konusunda bir gelişme olması beklenmektedir.

Gıda alanında **şeker sanayiinde** yeni yatırım beklentilerini iki ayrı grupta değerlendirmek gerekmektedir.

- Yapılanma ihtiyacı çerçevesindeki yatırım beklentileri,
- Dünyadaki gelişmeler ve ülke ihtiyaçları çerçevesindeki yatırım beklentileri

Birinci grupta yer alacak yatırımlar şeker üretim teknolojisinin iyileştirilmesi, fabrika verimliliğinin artırılması ve ağırlıklı olarak emisyon ve atık su deşarj kriterlerinin sağlanmasına yönelik yatırımlar olacaktır. Bu yatırımlar imalat sanayii sektörü bünyesindeki makine ve elektriksiz makine alt sektöründen girdi temin edecektir.

İkinci grupta yer alacak yatırım alanları ise daha ziyade özelleştirme süreci sonunda canlanması beklenen yatırım alanları olup, şekerin gıda dışı kullanımına yönelik yatırımlardan oluşacaktır. Bunlar pancar şekeri sanayiinde yakıt biyoetanölü üretimi ile biyoplastiklerle ilgili yatırımlar olabilecektir. Yakıt biyoetanölü dünyada şeker kamışı, şeker pancarı, buğday, mısır ve nadir olarak da patatesten (veya bu tarımsal girdilerin ara ve son ürünlerinden) üretilebilmektedir. Önemli bir pancar şekeri üreticisi olan AB’de de bu yönde uzun vadeli bir program uygulamaya konulmuş olup, bazı AB ülkelerinde yakıt biyoetanölü üretim ve yatırımları başlamış bulunmaktadır.

Dünyada şekerin alternatif tüketim kaynakları kapsamında biyoplastik üretimi üzerinde çalışmalar yapılmakta olup bu dönemde sektörde en azından Ar-Ge bazında girişimlerin gündeme gelebileceği tahmin edilmektedir. Çevre için zararlı olmayan, biyolojik olarak

parçalanabilen plastikler mikroorganizmalar tarafından üretilmektedir. Biyoplastikleri üreten mikroorganizmalar için karbon kaynağı olarak sakkaroz ve melas tercih edilmektedir.

Sekizinci Plan döneminde alternatif yatırım alanları içinde sayılan ancak günümüze kadar çarpıcı bir gelişme kaydedilemeyen **organik şeker üretimi** konusundaki yatırımların dokuzuncu plan döneminde ivme kazanması muhtemel görünmektedir.

Sektörde ilaç ve yem katkı maddelerinin üretiminde kullanılan hammaddenin tamamına yakını yurt dışından gelmektedir. Bu dışa bağımlılıktan kurtulabilmek için gerekli yatırımların yapılması teşvik edilmelidir. Kümes hayvanı aşularının da yurt içinde mevcut veya yeni kurulacak laboratuvarlarda üretilen kısmı artırılmalıdır.

3.3. Teknolojide, Ar-Ge Faaliyetlerinde, İstihdam Piyasasında, Girdi Piyasalarında, Çevre Uygulamalarında v.b. Muhtemel Gelişmeler ve Sektörün Rekabet Gücüne Etkileri

Gıda sanayi, çok sayıda alternatif teknolojinin birlikte uygulandığı bir sektördür ve bunlar sektörün değişik dallarında önemli farklılıklar göstermektedir. Bilindiği gibi gıda muhafazası için öteden beri uygulanan başlıca yöntemler; kurutma, soğutma, dondurma, pastörizasyon, sterilizasyon, ışınlama ve kimyasal katılmasıdır. Bu alanda hızlı bir değişim yaşanmakta ve bunların yerini yeni teknolojiler almaktadır.

Diğer sanayi dalları gibi gıda sanayii de çevre üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır. Gıda sanayiinde, üretim sırasında katı, sıvı ve gaz atıklar ortaya çıkmaktadır. Bu maddelerin miktarının azaltılması, bunların bir kısmının geri kazanımı ve atık su arıtımı gibi konular gıda sanayiinin gündemindedir.

Ülkemizde **makarna** işletmelerinin büyük çoğunluğu dünya standartlarında yüksek teknolojiye sahip makinelerle üretim yapmaktadır. Bununla birlikte normal ve düşük ısıli makinelerle üretim yapan tesislerde mevcuttur. Özellikle küçük kapasiteli fabrikalar ürünü makinelerle üretim yapabilmek için kendilerini modernize etme gayretleri içindedirler. Diğer taraftan özellikle dış pazarlarda pay sahibi üreticiler, oldukça modern ve günün teknolojisine uygun bilgisayar destekli tesislere sahiptirler.

Türkiye'deki makarna fabrikaları üretim için gerekli olan irmiği kendileri üretmektedirler. Bu sistem Türk üreticisine öncelikle düşük maliyet, standardizasyon ve yüksek kalite gibi avantajlar sağlamaktadır.

Makarna sektörünün çevre üzerine olumsuz etkisi yok denecek kadar azdır. Buğday yıkamada kullanılan su önemli bir atık oluşturmayıp doğrudan tarımsal sulamada kullanılacak niteliktedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde buğdaya yıkama uygulamadan doğrudan tavlama ve öğütmeye geçilmektedir. Türkiye’de bu sisteme geçilme durumunda atık su problemi tamamen çözülecektir.

Değirmende irmik üretilirken elde edilen kepek ve benzeri yan ürünler hayvan yemi olarak değerlendirilmektedir. Öğütmeden önce temizleme aşamasında buğdaydan ayrılan yabancı maddelerin bir kısmı (diğer hububat taneleri, yabancı ot tohumları) hayvan beslenmesinde kullanılabilir. Temizleme aşamasında ortaya çıkan hububat tozu gibi maddeler siklon ve filtre sistemleri yardımıyla toplanıp büyük ölçüde hayvan beslenmesinde kullanılabilir. Taş toprak vs. ise çevre kirliliği yaratmadan tekrar doğaya aktarılmaktadır.

Gıda muhafazası dalında; doğallığın ve tazeliğin korunması öncelikli aseptik ambalajlama, vakumlu ambalajlama (VA), modifiye atmosfer ambalajlama (MAA), kontrollü atmosfer ambalajlama (KAA), yüksek hidrostatik basınç (YHB), vurgulu elektrik alanı (VEA), vurgulu UV, ultrasonik vibrasyon ve ohmik ısıtma bunların başlıca örnekleridir. Bunun gibi, gıda işleme alanında da; ters ozmoz, ekstrüzyon, süper kritik ekstraksiyon, ultrafiltrasyon, selektif hidrojenasyon, interesterifikasyon ve elektroplazmoliz gibi yeni teknolojiler, gıda sanayiinin değişik dallarında uygulama alanı bulmaktadır.

Gıda sanayiindeki teknolojik düzeyin nesnel kriterlerle belirlenmesi oldukça zordur. Çünkü, aynı proses için çok sayıda alternatif teknoloji söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı kritik prosesler dikkate alınarak uygulanan teknolojinin geri (ilkel) ve yeni (modern) olarak tanımlanması ve değişimin buna göre irdelenmesi söz konusudur.

Bu açıdan bakıldığında, en önemli değişimin **un ve ekmek sanayiinde** yaşandığı görülmektedir. Un üretiminde karataş değirmenlerden valsli değirmenlere, ekmek üretiminde ise kubbeli fırınlardan tünel fırınlara geçiş süreci tamamlanmış gibidir. En kötümser tahminle; unun en az %90’ı valsli değirmenlerde öğütülmekte, ekmeğin ise en az %80’ i yeni fırınlarda üretilmektedir.

Konserve sanayiinde aseptik ambalajlama giderek yaygınlaşmakta, dondurulmuş gıda sanayiinde blok dondurma yerini bireysel hızlı dondurmaya (IQF) bırakmaktadır. Meyve kurutmada doğal yöntem önemini korurken, sebze kurutmada yapay sistemler

yaygınlaşmaktadır. Makarna, bisküvi, çerez, şekerleme, nişasta sanayiinde ters ozmoz, ultrafiltrasyon, ekstrüzyon, interesterifikasyon gibi yeni teknolojiler uygulanmaktadır.

Et, süt ve sıvı yağ dalında ise teknolojik yenilenme beklenen düzeyde değildir. Bu dallarda, geri teknoloji uygulayan imalathane veya mandıra düzeyindeki işletmelerin üretimdeki payı oldukça yüksektir.

Gıda sektöründe, özellikle son on yılda ürün çeşitliliğinin arttığı izlenmektedir. Bu çeşitliliğin başlıca itici gücü; firmaların pazar payını arttırma çabaları ile tüketicilerin değişen beklentileridir. Bu çeşitlenme; ya daha çok teknolojik yeniliğe ya da daha çok bileşim değişimine dayalıdır. Bunlardan biricisi ile minimum işlemlerle gıda (MİG), ikincisi ile fonksiyonel gıda (FG) tipleri yaygınlaşmaya başlamıştır. MİG yaklaşımı, öncelikle gıdanın doğallığının olabildiğince korunmasına ve raf ömrünün uzatılmasına yöneliktir. Bu amaçla; daha önce de değinildiği gibi VA, MAA, KAA, YHB, VEA gibi muhafaza teknikleri uygulanmaktadır. Ayrıca, deneme aşamasında olan çok sayıda yöntem söz konusudur.

FG yaklaşımı ise öncelikle insan sağlığının olabildiğince korunmasına yöneliktir ve çoğu kez gıdanın bileşiminin değiştirilmesini gerektirmektedir. Bu anlamda ilk köklü değişim 1930'lu yıllarda yaşanmış ve besin ögesi eksikliğinin dengelenmesi için vitamin ve mineralce zenginleştirilmiş gıda, 1970'li yıllarda ise, kalp hastalığı ve kilo fazlalığının önlenmesi için yağ ve şeker gibi öğeleri azaltılan diyetetik gıda, 1990'lı yıllardan başlayarak ise yaygın hastalıklardan (kalp, damar, kanser, tansiyon, diyabet gibi) korunmayı ve sağlıklı yaşlanmayı amaçlayan fonksiyonel gıda kavramı önem kazanmıştır.

Gıda teknolojisinde ve beslenme bilimindeki gelişmelere ve tüketicinin bilinçlenmesine bağlı olarak bu anlamda gıda çeşitlenmesinin daha da artması beklenmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'de, günlük enerjinin yaklaşık %43'ünü sağlayan ekmeğin vitamin ve mineralce dengelenmesi çok önemli bulunmaktadır.

Sanayi açısından orta vadede yapılması gereken uygulamalardan birisi de özellikle organik tarım ürünlerinin özelliklerini olabildiğince koruyan yeni teknolojileri izlemeleri ve bu teknolojileri Ar-Ge bölümleri aracılığı ile geliştirmeleridir. Bu aşamada ziraat mühendisliği, gıda mühendisliği ve veteriner hekimlik eğitime büyük önem verilmeli, ders içerikleri Türkiye'nin tarım ve gıdada orta vadedeki konumuna uygun olarak ele alınmalı, bunlar geçerliği kalmamış bilgilerden arındırılmalıdır.

Ülkemizde 1993 yılından bu yana uygulanan ÇED yönetmeliğiyle sanayii kuruluşlarının faaliyetleri ile çevre sorununa yol açabilecek kuruluşların artık veya atıklarının ne şekilde

zararsız duruma getirileceği tanımlanmıştır. Sanıldığı gibi, yalnızca arıtma tesisi, ÇED açısından yeterli değildir. Ülkemizde ÇED, 1993 yılından bu yana uygulanmaktadır. 2003 tarihli ÇED yönetmeliğine göre; entegre et, entegre yağ, entegre süt ve şeker fabrikaları ÇED raporu hazırlaması zorunlu olan gıda işletmeleridir. Seçme ve eleme kriterlerine göre ÇED kapsamına girmesi söz konusu olabilen gıda işletmeleri ise; bitkisel yağ, hayvansal yağ, nişasta, fermantasyon ve içki, süt işleme, kırmızı et tesisleri ve maya fabrikalarıdır.

Ülkemizde TS-ISO 9000 belgesi alan gıda işletmesi sayısı 2286'dır. HACCP, gıda kodeksiyle zorunlu kılınsa da yaygınlaşmamıştır. HACCP belgeli işletme sayısı yalnızca 106'dır. ÇED raporu alan gıda sanayi proje sayısının ise 51 olduğu belirtilmektedir.

Nişasta ve NBŞ'ler sektörü, 11/8/1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 2872 sayılı Çevre Kanunu hükümlerine tabidir. Sektörün atıkları, Çevre Bakanlığı mevzuatı ve Yerel Yönetimler - Belediyeler mevzuatındaki düzenlemeler kapsamında yer almaktadır. Sektörde sadece organik atıklar ortaya çıkar, bunun dışında çevre ve doğaya zararlı herhangi bir atık mevcut değildir. Gaz atıklar kapsamında sadece bacalardan çıkan su buharı mevcuttur. Organik atıklar ise yüksek teknoloji ürünü olan aerobik ve anaerobik yöntemlerle çalışan atık arıtma sistemleri ile mevzuatlara uygun olarak arıtıldıktan sonra yerel yönetimlerle belirlenen yerlere deşarj edilmektedir. Sektörde faaliyet gösteren firmaların kapasiteleri oranında yapılması gereken arıtma tesisi maliyetleri 500.000 ABD Doları ile 2 milyon ABD Doları arasındadır. Sektör çevreye zarar vermeden üretim yapmaktadır.

Kümes hayvanı eti sektöründe kesim hanelerin bir çoğunda baca gazları kontrol altına alınmış ve atık sular arıtma sisteminden geçirilmektedir. Kümes hayvanları kesimi sırasında ortaya çıkan kafa, ayak, tüy ve iç organlar yine entegre tesiste kurulmuş olan rendering tesislerinde tavuk ununa dönüştürülmektedir. Böylece söz konusu atıklar sorun olmaktan çıkmaktadır. Halen ülkemizde tavuk ununun karma yem üretiminde kullanılması serbesttir. Ancak, yakın bir gelecekte AB'ye uyum kapsamında, tavuk ununun da yemlerde kullanılmasının yasaklanması ihtimali vardır. Böyle bir uygulamaya geçilmesi durumunda ortaya çıkacak binlerce ton atığın çevreye zarar vermeden nasıl yok edileceği henüz belli değildir.

3.4. Diğer Sektörler ve Yan Sanayi ile İlişkilerde Muhtemel Gelişmeler

Gıda sanayiinin son yıllarda ilişkili olduğu alanlardan birisini “lojistik” oluşturmaktadır. Lojistik, müşterilerin gereksinimlerini karşılamak üzere hammaddenin başlangıç noktasından, ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki malzeme, hizmet ve bilgilerin, etkili ve verimli bir şekilde, her iki yöne doğru hareket etmesinin ve depolanmasının planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir. Lojistik tanımı içerisindeki tedarik zinciri kavramı da; hammaddenin mamule dönüşmesi, müşteriye ulaştırılması ve son kullanıcılar tarafından tüketilmesi aşamalarını kapsayan ürün ve bilgi akışının tamamıdır.

Lojistik alanında üreticilerin %88'i kendi depolarını kullanmakta, %41'i kendi araç filosunu ve %22'si de dışarıdan hizmet alımı yolunu tercih etmektedir. Gıda sektörü bu alanda önemli yer almaktadır.

Tarım-gıda ilişkisinin daha fazla artırılabilmesi kamu ve diğer kesimlerin “Türk Tarımına” her tür teknolojik ve verim artırıcı yeniliği aktarmasına bağlıdır. Ancak, ülke tarımına, insan sağlığına zararlı olabilecek, belirsiz ve kısa vadeli avantaj sağlayacak verim artışlarına ve sadece o tarımsal sezonu kurtarmaya yönelik “gelişim” adı altındaki uygulamalara izin verilmemelidir. Bu anlamda günümüzde birçok gelişmiş ülkelerde insan sağlığı üzerine etkileri bilimsel olarak değerlendirilen Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) konusunda dikkatli olunması gerekmektedir. Üzerinde titizlikle durulmadığı takdirde geri dönüşü olmayan tarımsal bir felaketle karşılaşılması gözden uzak tutulmaması gereken bir husustur. Planlı dönem için biyolojik güç denen her tür materyalin, bilimsel görüş ve düşüncelerden ve ıslah çalışmasından sonra üretime alınmasını sağlayacak sivil toplum örgütlerinin de içerisinde yer alacağı, yaptırım gücü olan bir organizasyonca belirlenmesi sağlanmalıdır.

KUTU-7: GIDA KATKI MADDELERİ VE İŞLEM YARDIMCILARI

Gıda katkı ve yardımcı maddeleri, gıda sanayiinde katkı maddeleri, katkı maddesi karışımları ve işlem yardımcıları üreten daldır. Sektörü ana yapı olarak ikiye ayırmak mümkündür. **Katkı maddesi/katkı maddesi karışımları sanayi**, hammaddelerinin çoğu ithal edilen katkı maddesi ve karışımları sanayii de kendi içinde un katkı maddeleri, ekmek katkı maddeleri ve pasta katkı maddeleri olarak ayrılabilir. Sağlam veri ve bilgiler olmadığından genelde toplam olarak 200 adet katkı maddesi ve karışımları üreten kuruluş olduğu tahmin edilmektedir. Bu üretim tesislerinin pek çoğunun kayıt dışı olarak çalıştığı, ilgili resmi kuruluşlardan yasal

izinler alınmadan üretim yaptıkları gözlenmektedir.

İşlem yardımcıları (ekmek mayası, enzim v.b.) sanayii

1) Maya sanayii: Ülkemizde ekmek mayası (yaş maya, kuru maya, instant maya) olarak üretim yapan 4 ayrı şirkete ait 7 ekmek mayası fabrikası bulunmaktadır.

2) Enzim sanayii: Küçük çapta enzim üreten bir tesis bulunmakla beraber önemli bir miktar ithal yoluyla temin edilmektedir.

Ekmek katkıları: Ekmek katkıları üretim miktarı toplam 25.000 ton/yıl olup, bunun 20.000 tonu iç piyasada tüketilmekte 5.000 tonu ise ihraç edilmektedir.

Un Katkıları: Normal olarak ekmeklerin katkı maddelerinin fırınlarda kullanılması gerekir. Ancak son yıllarda buğday kalitelerinde süne zararlısı nedeniyle yaşanan büyük problemler sonucu un değirmenleri gizli veya açık olarak unlarına bazı katkı maddeleri ilave etmektedirler. Bunların kullanımının düzenlenmesi ve etiket bilgilerinin belirtilmesi gerekir. Un katkıları üretim miktarı tam olarak belli değildir. Ancak bu miktarın 5.000 ton/yıl'dan az olmadığı tahmin edilmektedir.

Ekmek mayası (yaş maya – kuru maya – instant maya olarak): Toplam üretim 160.000 ton/yıl civarında olup bunun 100.000 tonu iç piyasada tüketilmektedir. Yaklaşık 60.000 tonu ise ihraç edilmektedir.

Türkiye'de katkı ve maya sektöründe tüm seviyelerdeki personel istihdamının 10.000 kişi dolayında olduğu tahmin edilmektedir.

Gıda katkı maddeleri ve işlem yardımcılarının, dünya ticaretinde önemli bir yer tutan ve zaman içerisinde bu yeri artması beklenen ürünler olmaları, ülkemizde bu konuda halen az sayıda işletme bulunması, katkı maddeleri ve işlem yardımcılarının ağırlıklı ithal olması, bu dalın potansiyel bir yatırım ve istihdam alanı olduğunu düşündürmektedir.

3.5. Sektörde Kamunun Rolü, Özelleştirme Faaliyetleri ve Muhtemel Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda; unun tümü karataş değirmenlerde elde ediliyor, ekmeğin tümü kubbeli fırınlarda üretiliyor, 1 adet konserve fabrikası bulunuyor, süt ve et geleneksel yöntemlerle işleniyor, zeytinyağı ilkel yöntemlerle presleniyor, margarin bilinmiyor, şeker ve çay ithal ediliyordu.

Şeker sanayiinin gelişmesi, 1926 yılında Uşak Şeker Fabrikası ile başlamıştır. İlk çay fabrikası 1947 yılında kurulmuştur. 1948 yılından sonra konserve fabrikalarının sayısı hızla artmıştır. 1952 yılında kurulan EBK, et kombinalarının kurulmasına ve et işleme sanayiinin gelişmesine öncülük yapmıştır.

Margarin üretimi 1953 yılında başlamıştır. İlk süt fabrikası (AOÇ) 1957 yılında kurulmuş, bunu 1963 yılında SEK' in kuruluşu ve 1970'li yıllarda özel sektör fabrikaları izlemiştir. Meyve suyu ve dondurulmuş gıda fabrikalarının kuruluşu 1970'li yıllarda

başlamıştır. 1980’li yıllar çerez gıdaların yaygınlaştığı, 2000’li yıllar ise fonksiyonel gıdaların tartışıldığı dönemdir.

Türkiye’de özellikle şeker, çay, süt ve et sanayi devlet öncülüğünde kurulmuş, 1980’den sonra ise özelleştirme süreci başlamıştır. Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilebilmesi amaçlanmıştır.

Tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi, emek-sermaye ve bu bağlamda tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından, oldukça önemlidir. Bu çerçevede Türkiye’de 1983 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, öncelikle 233 sayılı KHK ile KİT’ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye–devir-satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’na tanınmıştır. 1985 yılında Dünya Bankası desteğiyle hazırlanan “Özelleştirme Ana Planı” sonrasında, 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

Hazırlanılan “Özelleştirme Ana Planı”, Türkiye’de özelleştirilecek KİT’leri belirleyerek bir öncelik sıralaması yapmaktadır. Bu planda adı geçen tarımsal KİT’lerden YEMSAN (Yem Sanayii A.Ş.) ve TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü) birinci, EBK (Et ve Balık Ürünleri A.Ş.), ÇAY-KUR (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü), TÜGSAŞ (Türkiye Gübre Sanayii A.Ş.) ve TŞFAŞ (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.) ikinci, TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü) ve TZDK (Türkiye Zirai Donatım Kurumu) ise üçüncü derecede öncelikle özelleştirilecek KİT’ler grubundadırlar.

Türkiye özelleştirme uygulamaları, yukarıda belirtilen sıralamaya uyarlık göstermemektedir. Tarımsal KİT’lerden bazıları “sirasından önce” özelleştirilmiş, bazıları ise halen özelleştirme portföyünde bulunmaktadır. Türkiye’de, bugüne değin **SEK, YEM SANAYİİ, kısmen EBK, KÖYTEKS, ORÜS, TZDAŞ, TÜGSAŞ., Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş, Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş, Amasya Şeker Fabrikası A.Ş ve TEKEL Alkollü İçkiler San. ve Tic. AŞ. özelleştirilen tarımsal KİT’lerdir.**

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)’nin 38 işletmesi, Yem Sanayiinin 30 işletmesi, Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS) ve TZDK’nun tamamı özelleştirilerek sektörlerden kamu çekilmiştir.

EBK'nun ise önemli bir bölümünün özelleştirilmesi tamamlanmıştır. Son yıllarda üretilen birçok resmi rapor/planda da, Toprak Mahsulleri Ofisi dışındaki tüm tarımsal KİT'lerin özelleştirileceği belirtilmektedir. Et ve Balık Kurumu yeniden Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bağlanmakta ve yeniden aktive edilmektedir.

Türkiye'de tarım alanında özelleştirilmiş ya da özelleştirme kapsamında bulunan KİT'ler;

- (a) hayvancılık alt sektöründe faaliyet gösterenler,
- (b) girdi üretimi ve dağıtım alanında faaliyet gösterenler ve
- (c) tarım ticareti alanında faaliyet gösterenler başlıkları altında gruplandırılabilir:

(a) Hayvancılık alt sektöründe faaliyet gösterenler, Et Balık Kurumu / Et ve Balık Ürünleri A.Ş., Gönen Gıda Sanayii A.Ş., Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Yem Sanayii.

(b) Girdi üretimi ve dağıtım alanında faaliyet gösterenler, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Türkiye Gübre Sanayi A.Ş., İstanbul Gübre Sanayi A.Ş., T.C. Ziraat Bankası, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

(c) Tarım ticareti alanında faaliyet gösterenler, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşleri Genel Müdürlüğü, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri .

Günümüzde Gönen Gıda Sanayi A.Ş., Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Kayseri Şeker Fabrikaları A.Ş., Manavgat Çay Su Temin Tesisleri ve TEKEL, Özelleştirme İdaresi Başkanlığının portföyünde bulunan kuruluşlardır.

Tarımsal özelleştirmeler, üretici örgütlülüğünün niteliksel olarak yetersiz, pazarlama kanallarının sağlıklı olmadığı Türkiye kırsal yapısında; birçok alt sektörde benzer sonuçlar üretmiştir. Bu çerçevede, kamunun çıktı (et süt vb) pazarından ayrılması sonrasında genellikle yerli ortaklı çokuluslu şirketler piyasaya girmekte, piyasanın paylaşımı ile rekabete kapalı yapılar doğmakta, bu ortamda gerileyen hammadde fiyatları nedeniyle üretici gelirleri azalmakta, tarımsal üretim yapıları zayıflamaktadır. Et, süt gibi birincil ürünlerin dayanıksız ve kolay bozulabilir olmaları veya depolama maliyetlerinin çok büyük olması; üreticileri sıkıntıya sokmakta ve pazarlamada yaşanan sıkıntılar, üreticinin üretimden vazgeçmesine yol açmaktadır. Stratejik öneme sahip et-süt-hububat gibi ürün piyasalarında müdahale kurumu bulunmayışı sıkıntıları birçok noktada çözümsüz bırakmaktadır. Bu tip sektörlerde piyasayı düzenleyici, gerektiğinde müdahale alımı ve depolama yapabilecek müdahale kurumlarına

ihtiyaç vardır. AB uyum süreci de bu yapılanmayı gerektirmektedir. Öte yandan özelleştirme uygulamaları üzerine yapılan araştırmalar, yalnızca kamu mülkiyetinin, özel sektöre devrinin, ekonomide etkinlik ve verimliliği sağlamak için yeterli olmadığını göstermektedir.

Türkiye **şeker sanayiinde** kamunun rol ve etkinliği sekizinci plan döneminde azalma eğilimi göstermiştir. Bu bir yandan kamu statüsündeki Türkşeker'in bağlı ortaklıkları Adapazarı Şeker Fabrikası A.Ş. ve Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş.'deki kamu hisselerinin özelleştirilmesi suretiyle, bir yandan da özel statüdeki şeker fabrikalarının kapasitelerini arttırmaları ve yeni fabrikaların kuruluş çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu durumla birlikte Türkşeker'in üretim ve satış verilerinde düşüş meydana gelmiş, kapasite kullanım oranı giderek azalmış, bu da üreticiye dağıtılan pancar üretim kotasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Şeker sanayiinde kamunun rolü yukarıda belirtilen nedenlerle düşerken, pancar ve şeker fiyatı açısından sektördeki etkinliği sürmeye devam etmiştir. Türkşeker tarafından belirlenen pancar ve şeker fiyatları, özel statüdeki diğer şirketler tarafından benimsenmiş ve aynen uygulanmıştır. Fabrikalarının bölgesel dağılımı ve teknolojik özellikleri nedeniyle özel statüdeki fabrikalara göre daha yüksek maliyetle şeker üreten kamu fabrikaları bu tablo içerisinde özel statüdeki fabrikalara göre daha az karlı çalışmaya razı olmak durumunda kalmışlardır.

AB Şeker Rejimi Reformunun da gündeme geleceği dikkate alınarak, belirlenecek doğru bir strateji çerçevesinde kamuya ait fabrikaların zaman kaybedilmeksizin, sosyal ve ekonomik mağduriyetler telafi edilmek kaydıyla, özelleştirilmesi sektörün sürdürülebilirliği açısından önemli görülmektedir.

4. AB'YE KATILIM SÜRECİNİN SEKTÖRE ETKİLERİ

Bu konu, AB'nin gıda ve tarım ürünleri dış ticaret yapısı, genişleme ile değişen yapısı ve arz-talep dengesi göz önüne alınarak incelenecektir. Bu inceleme Türkiye'nin gıda alanında gerçekleştireceği strateji, amaç ve politikalara etkinin ortaya koyulması bakımından oldukça önemlidir.

AB kurulmasından bu yana, hiçbir zaman statik bir yapı sergilememiş ve sürekli bir dönüşüm, yenilenme ve bütünleşme süreci içerisinde yapılanmasına devam etmiştir. Birlik, Avrupa Konseyi'nin 1993 tarihli Kopenhag'daki kararıyla Merkezi ve Doğu Avrupa'da bulunan ve üye olmak isteyen ülkelerin üyeliğe kabul edileceklerini açıklamış ve daha önceki 4 genişleme hareketine ek olarak, yeni bir genişlemenin eşliğinde bulunduğu belirtmiştir. Bu durum, AB'nin, Batı Avrupa'nın bütünleşmesi hedefinin yerini, Birleşik Avrupa'nın bütünleşmesi hedefine bırakmakta olduğu anlamına gelmektedir.

Avrupa Birliği (AB-25), 2004 yılında, üye ülkelerin birbirlerinden gerçekleştirdikleri ithalat da dahil olmak üzere toplam 373,78 milyar ABD Dolarlık bir ithalat hacmine ulaşmış ve dünya tarım gıda sanayi ürünleri ithalatının %44,6'sını gerçekleştirmiştir. Öte yandan, AB, aynı yıl için, Birlik olarak (üye ülkelerin birbirlerinden gerçekleştirdikleri ithalat hariç) 107,67 milyar ABD Dolarlık bir ithalat hacmine sahip olmuş ve dünya tarım ve gıda sanayi ürünleri ithalatının %12,9'unu gerçekleştirmiştir. Birlik, yıllar itibariyle bu seviyede seyreden ithalat hacmi ile, dünyanın en önemli tarımsal ürünler ithalatçısıdır. AB tarımsal ürünler ithalatının, 2004 yılı itibariyle, %28,8'ini Birlik dışı ülkelere gerçekleştirmiştir. AB'nin 1990-2001 yılları arasında tarım ve gıda sanayi ürünleri toplam (Birlik içi ve dışı ithalat dahil) ithalatı %1 artmış, üye ülkelerin birbirlerinden gerçekleştirdikleri ithalat %2 artmış ancak Birliğin, Birlik dışı ülkelere gerçekleştirdiği ithalat değişmemiştir.

AB'nin 2004 yılı itibariyle, Birlik olarak dünyaya gerçekleştirdiği ihracat 78,41 milyar ABD Doları olup, bu hacimle Birlik, ABD'den sonra dünyanın en önemli ikinci tarımsal ürünler ihracatçısı konumunu sürdürmüştür (ABD ile arasında yaklaşık 1 milyar ABD Doları fark vardır). Birliğin ihracat hacmi, 2004 yılı itibariyle, üye ülkelerin birbirlerine gerçekleştirdikleri ihracatta dahil edildiğinde 344,52 milyar ABD Doları seviyesinde kaydedilmiştir. AB tarımsal ürünler ihracatının, 2004 yılı itibariyle, %22,7'sini Birlik dışı ülkelere gerçekleştirmiştir. AB'nin 1990-2001 yılları arasında tarımsal ürünler toplam (Birlik içi ve dışı dahil) ihracatı %2 artmış, üye ülkelerin birbirlerine gerçekleştirdikleri

ihracat %1,9 artmış Birliğin dünyaya gerçekleştirdiği ihracat ise %2,7 oranında artmıştır. Bütün bu rakamlar, **AB'nin tarım ve gıda sanayi ürünleri ticaretinde gittikçe daha fazla oranda kendi iç pazarından mal teminine gittiği ve daha fazla oranda da ihracata yöneldiği** sonucu çıkmaktadır (DTÖ, 2005).

AB, başta alkollü ve alkolsüz içkiler, işlenmiş hububat ve et, peynir ve süt tozu gibi hayvansal ürünler olmak üzere birçok tarımsal ürün grubu açısından net ihracatçı konumunda olmasına rağmen, başta yağlı tohumlar ve bitkisel yağlar olmak üzere, bazı meyve ve sebzeler, çay, pirinç, kahve, kakao, baharatlar, ham tütün, pamuk, tropik ürünler, su ürünleri, hububat orijinli olmayan hayvan yemi karışımları, kuzu eti, keçi eti, tropik meyveler, fındık gibi bazı sert kabukluluklu meyveler ve bazı diğer tarım ürünleri açısından, Birliğin üretim miktarı, iç talebini karşılamaktan uzaktır. Birliğin ithalatında en önemli kalemler meyve ve sebzeler, su ürünleri, hububat esaslı olmayan hayvan yemleri ve yağlı tohumlardır.

AB'nin tarım ve gıda sanayi ürünleri ticaretinin en önemli karakteristiklerinden birisi, **az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden ham veya az işlem görmüş ürünleri alması ve ileri derecede işlenmiş ürünler satmasıdır**. Öyle ki, Birliğin ithalatının %85'i ham veya az işlem görmüş ürünler oluştururken, ihracatının ise %42'sini son ürünler oluşturmaktadır.

Ülkemizin AB'ye lojistik, ekonomik ve sosyal yakınlığının yanı sıra, tarımsal ürünler ihraç yelpazesinde AB pazarında yüksek talep gören ürünlerin varlığı, Birliği, tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatımızda, ülkemizin uzun yıllar itibariyle en önemli ihraç pazarı konumunda bulundurmaktadır. Türkiye'nin 2004 yılı içerisinde gerçekleştirdiği toplam tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatı, toplam ihracatımızın değer bazında %9'unu oluşturmuş ve bu ihracatın %50'si AB'ye yönelmiştir. Aynı yıl, ülkemizden, AB'ye ihraç edilen tarım ve gıda sanayi ürünlerinin, Türkiye'nin AB'ye toplam ihracatında aldığı pay ise %8'dir. Bir başka deyişle, AB tarımsal ürünler pazarı, Türkiye açısından yıllık ortalama 2.5-2.7 milyar ABD Dolarlık bir değer ifade etmektedir.

KUTU-8: AB SÜRECİNİN SÜT VE ET SEKTÖRÜNE YANSIMALARI

Genel olarak; AB Katılım sürecinde Türkiye’de, hayvanların ve üretimin kayıt altına alınması, hayvansal ürünlerde kalite (karkas sınıflandırılması, sütte yağ, protein ve kuru madde oranları gibi) ve hijyen (kimyasal kalıntı, bakteri yükü, somatik hücre vb) konularında iyileşme ve pazar fiyatı istikrarının sağlanmasının yanı sıra, işletme ölçeklerinin optimum büyüklüğe ulaştırılması, sınırlardan kaçak hayvan ve et girişinin önlenmesi, veteriner hizmetleri altyapısının iyileştirilmesi ve hayvan hastalıkları ile mücadeleye yönelik gelişmelerin sağlanması beklenmektedir. Ayrıca, geleneksel yapıda ve küçük ölçekli aile işletmelerinin (çiftlik ve işleme tesisi) modernizasyonun sağlanması, kayıt altına alınması, bu sürece ayak uyduramayacak nitelikte olanların ise zaman içerisinde üretimden çekilecekleri tahmin edilmektedir. Ancak, bu süreçte sosyal problemlerin de (istihdam, göç v.b.) yaşanabileceği göz önünde tutularak gerekli sosyoekonomik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Türkiye’nin gıda güvenliği koşullarını sağlaması durumunda bile, gerek AB ve gerekse diğer ülkelerle dış ticaret konusunda, **yüksek üretim maliyetleri** sebebiyle zorluklar yaşayacağı düşünülmektedir. Türkiye’de, hijyen ve kalite kriterleri göz önüne alındığında çiğ süt fiyatlarının yüksekliği, devletin müdahale sistemi ve piyasa düzeni mekanizmasını oluşturamaması nedeniyle risk faktörünün fiyatlara olumsuz etkisi, perakende piyasasındaki düzenlemelerin (süper marketler yasası gibi) henüz yapılmamış olması nedeniyle finansman maliyetlerinin ürün fiyatına etkisi, laboratuvar eksikliği ve sanayicinin tetkikleri kendisinin yapma zorunluluğu, süt toplama maliyetlerinin yüksekliği, sanayicinin süt toplama için ayrıca lojistik birimleri de kurma zorunluluğu üretim maliyetlerini ve dolayısıyla nihai ürün maliyetini arttıran etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Hammadde kalite ve maliyet dezavantajları ile yola çıkıldığında, dünyanın en gelişmiş üretim ve lojistik teknolojilerini, en iyi Ar-Ge ve pazarlama tekniklerini kullanmanın nihai ürüne katkısı çok sınırlı kalmaktadır.

Ülkemizin en önemli ihraç pazarı olan AB’nin, önümüzdeki 10 yıl içerisinde, Türkiye’nin ihracatını yakından etkileyebilecek önemli bir yapısal değişimden geçmesi beklenmektedir. Ülkemiz tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatını önümüzdeki yıllarda etkileyebilecek en önemli gelişmelerden birisi, **genişleme ve uluslararası alandaki değişimler çerçevesinde şekillenecek AB Ortak Tarım Politikalarında meydana gelebilecek değişimlerdir**. Çünkü, AB tarım ve gıda sanayi ürünleri ticaret politikaları, yapılan tercihli ticaret anlaşmaları da dahil olmak üzere, OTP’nin strateji ve politika amaçlarına göre şekillenmektedir. AB tarım politikalarını gelecek on yıl içerisinde şekillendirecek esas olarak iki dönemden söz etmek mümkündür. İlk dönemin, Gündem 2000 kapsamında, 2001-2003 yılları arasında orta dönemli Ortak Tarım Politikası gözden geçirme uygulamaları ve AB’nin DTÖ’ye taahhütleri çerçevesinde şekillenecek gelişmelerden oluşması beklenmektedir.

2004-2010 arasını kapsayan ikinci dönem ise OTP geçmişinde belki de en kapsamlı değişiklikleri içeren ve temelde 12 aday ülkenin Birliğe katılımı ve yeni dönem DTÖ tarım müzakereleri kapsamında AB’nin taahhütleri çerçevesinde yaşanacak gelişmelerdir. Ayrıca,

Çin'in DTÖ'ye kabulü ve ABD Serbest Ticaret alanı projesi gibi dünya genelinde imzalanan çok uluslu anlaşmaların yaratacağı dinamikler, gelecek 10 yıl içerisinde AB Ortak Tarım Politikasının olduğu kadar, dünya tarımsal ürünler pazarını da yakından etkileyebilecek gelişmelerdir. Bu süreçte, Türkiye'nin tarım politikaları ise DTÖ üyesi bir ülke olarak bulunduğu taahhütlerinin yanı sıra, AB Ortak tarım Politikalarına uyum çalışmaları kapsamında gerçekleştireceği yapısal faaliyetler ve yaşanmakta olan ekonomik krizin atlatılması amacıyla IMF denetiminde uygulanan programın etkisi altında şekillenmesi beklenmektedir.

Ülkemizin 2004 yılı itibariyle, AB'ye (AB-25) en önemli tarım ve gıda sanayi ürünleri ihrac kalemleri incelendiğinde, ihracatımızın %30'unu fındık ve fındık ürünlerinin, %7'sini kuru üzümün, %6'sını tütünün, %3,4'ünü kuru kayısının ve %2,5'ini kuru incirin oluşturduğu görülmektedir. Bir başka deyişle yukarıda belirtilen 5 kalem ürün, ülkemizin AB'ye toplam tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatının yaklaşık %48'ini oluşturmaktadır. Bu durum, AB'ye genel tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatımız açısından önemli bir ürün bağımlılığını işaret etmektedir.

Yeni üye 10 ülke ile genişleme sürecinde yakın zamanda üyeliği beklenen Romanya ve Bulgaristan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH), AB GSYİH'sının %3'üne, tarıma ayrılan alan ise AB'de ayrılan alanın %44'üne karşılık gelmektedir. Söz konusu ülkelerin, verimlilikleri düşük olmasına karşın, üretimleri AB üretiminin %30'una ulaşmaktadır. Aynı değerlendirme ışığında, Türkiye'nin GSYİH'sı, AB GSYİH'sının %2,5'ine karşılık gelmekte, ülkemizin ekilebilir alan büyüklüğü AB'ninkinin %20'sine ve ülkemizde tarımsal üretimin değeri, AB'nin tarımsal üretiminin %11'ine ulaşmaktadır. Bir başka değerlendirmeyle, aday ülkeler, Türkiye'nin 2 katından fazla tarımsal ürün ekili alanına ve 3 katına yaklaşan bir tarımsal üretim hacmine sahiptir.

2001 yılında aday durumundaki ülkeler, gerçekleştirdikleri 10,3 milyar ABD Dolarlık toplam ihracatları ile dünya tarımsal ürünler ihracatından aldığı pay %1,5 olup, ihracatta dünya sıralamasında Tayland'ın ardından 9. sırada yer almaktadırlar. Öte yandan, bu ülkelerin tarımsal ürünler ithalatı ise toplam 12 milyar ABD Dolarına ulaşmış olup, dünya genelinde aldıkları pay ise aynı yıl için %4,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu ithalat hacmi ile aday ülkeler ithalatta Kanada'nın ardından 6. sırada yer almışlardır. Aday ülkelerin, yıllar itibariyle, AB ülkelere 3,1-3,9 milyar ABD Dolarlık bir tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatı olup, Birliğin aday ülkelerin toplam tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatından aldığı

pay %41,1-43,4 arasında değişmektedir. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti 12 aday ülkenin AB'ye gerçekleştirdiği tarım ve gıda sanayi ürünleri toplam ihracatından sırası ile %34,4, %30,7 ve %11,8 oranlarında pay almakta olup, bu ülkeleri sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Litvanya izlemektedir.

KUTU-9: AB SÜRECİNDE SEKTÖREL GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI: ÇAY SANAYİİ

Çay tarımı, Doğu Karadeniz Bölgesinde halkın ekonomik, sosyal yaşamı ile yerleşik düzenini sürdürebilmek için 1924 yılından 1940 yılına kadar süren yoğun bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu alandaki gelişmeler, 1950–1960 arasında çok ciddi bir planlama ve disiplinli uygulama ile bahçelerin yaprak verimliliğini artırmış ve buna paralel olarak işleme fabrikaları kurulmuştur. 1984 yılında ÇAYKUR yanında özel sektör çay sanayiine de faaliyet izni verilmiştir.

Çay sektörünün uluslararası piyasalardaki gelişmelerden etkilenmemesi ve AB'ye uyumda başarılı olabilmesi için iyileştirmeye yönelik dönüşüm çalışmaları sürdürülmelidir. Bu amaçla sektörün rekabet edebilir düzeye yükseltilebilmesi için şu temel yaklaşımlar benimsenmelidir:

- Serbest rekabet ortamının geliştirilmesi
- Çay borsasının geliştirilmesi,
- Çay üretici birliğinin yeni şartlara uygun şekilde yapılandırılması,
- İç piyasayı olumsuz yönde etkileyen kayıt dışı yapılan ithalatın engellenmesi,
- Dahilde işleme rejimi uygulamalarının denetlenmesi,
- 2003 yılında uygulamaya konan kuru çay üretim maliyetini düşüren, sektörü kayıt altına alan ve Türk çayının rekabet gücünün artmasını sağlayan üretici destekleme primi uygulamasına devam edilmesi,
- Çaylıkların bakım ve yenilemelerinin düzenli yapılması için üreticilerin bilinçlendirilmesi,
- Çay kalite değerlendirme laboratuvarlarının kurulması.

Öte yandan, gerek DTÖ nezdinde ve gerekse AB uyum müzakereleri kapsamında yapılan görüşmelerde, ülkemiz çay sektörünün özel olarak korunması yönünde çalışmalara devam edilmelidir. Bu kapsamda AB ile başlayan müzakereler çerçevesinde Yunanistan'ın pamuk tarımında uyguladığı politikalar örnek alınabilir.

AB ülkeleri net tüketici ülkeler arasında ilk sırada yer almakta olup önemli bir pazar oluşturmaktadırlar. Türkiye'nin AB ile bütünleşmesiyle bu pazardan yeterince yararlanabilmesinde, kalite ve maliyet faktörleri önem taşımaktadır. Sektörde, destekleme unsurlarının oluşturulması, maliyetlerin düşürülmesi ve daha kaliteli ve uluslararası standartlara uygun çay üretimi sonucunda, mevcut AB pazarında rekabet şansı mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, diğer üretici ülkelere AB pazarına giren gümrüksüz çayların, Türk çay sanayiini olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçilemeyecektir.

Birliğe yeni üye olan 10 ülke ve aday iki ülkenin AB'ye gerçekleştirdikleri tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatlarında en önemli kalemler sırası ile elma suyu, kolza tohumu, kümes hayvanı hayvanların etleri veya sakatatları, süt tozu, işlenmiş meyveler, sert kabuklu meyveler, büyükbaş hayvan etleri, dondurulmuş balık filetoları ve mantarlardır.

Yeni AB üyelerinin tarım ve gıda sanayii ürünleri üretimi incelendiğinde, ilgili ülkelerin özellikle işlenmemiş ve işlenmiş hayvansal ürünler, süt ve süt ürünleri, işlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler, yağlı tohumlar, bitkisel ve hayvansal yağlar, hububat ve deniz ürünlerinde, güçlü bir konumda oldukları görülmektedir.

Özellikle, tarımsal potansiyelleri yüksek olan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin, tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatlarının gerek toplam ihracatlarından aldıkları paylar, gerekse bu ülkelerin ihracatlarının AB'ye yönelim oranları, Türkiye ile büyük benzerlikler sergilediği görülmektedir. Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin, AB'ye gerçekleştirdikleri tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatlarında ürün / pazar eşleşmesinde de Türkiye ile benzerlikleri bulunmaktadır.

Türkiye ve 12 ülkenin AB'ye gerçekleştirdikleri tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatı karşılaştırıldığında, ülkemiz ihracatının yaklaşık %55-60'ını oluşturan ve geleneksel ihraç ürünlerimiz olan *fındık başta olmak üzere diğer sert kabuklu meyveler, kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ve bu ürünlerin karışımları veya işlenmiş formları açısından, aday ülkelerin bu ürünlerde gerek üretim, gerekse ihracat yönünden zayıf bir konumda bulunmasından dolayı, üyelikleri sonrasında ihracatımızın negatif etkilenmesi beklenmemektedir.*

Ülkemizin yukarıda söz edilen ve AB'ye tarım ve gıda sanayii ürünleri ihracatında başta gelen ürün gruplarından geri kalan ve AB'ye ihracatımızın %40-45'ini oluşturan diğer kalemlerin, bahis konusu ülkelerin üyeliklerinden önemli ölçüde etkilenebilecek sektörlerden oluştuğu görülmektedir. Özellikle, üretim maliyetlerimizin AB ve dünya seviyesinden yüksek olduğu buğday, mısır, arpa, ayçiçeği, tavuk eti, yumurta ve süt ürünlerimiz açısından, gerek Birlik içi gerekse yeni aday ülkelerde bu ürünlerin güçlü bir görünüm arz etmesinden dolayı, rekabet şartlarının daha da ağırlaşacağı açıktır. Ayrıca, taze meyve ve sebzeler ile başta reçel, jöle, marmelat, meyve püresi ve pastalar sınıflandırmasına dahil ürünler olmak üzere işlenmiş meyve ve sebze sektörü, elma suyu başta olmak üzere meyve suyu sektörü ve işlenmiş/işlenmemiş et sektörü yeni üyelerin ihracatlarında önem arz eden ürünler olup,

AB'ye üyeliklerinin ülkemizin bu sektörlerdeki ihracatı üzerinde uzun dönemde etkileri olacağı tahmin edilmektedir.

Ülkemizde salça sektörüne bakılacak olursa; son yıllarda önemli istihdam yaratan ve ihracat yapan salça sanayiinin başarısı ve tarıma katkısı, yeni çeşit fideler (tüp), damlama sulama ve benzer verim ve kalite artırıcı önlemler ile yükselmiş, çiftçinin verimi %30 artmış ve domates fiyatını 4 yılda %10 indirmiştir. Ancak, hammadde fiyatları hala dünya fiyatının üzerinde olmasına karşın yüksek kapasite ile çalışan bir sektör olarak salça dikkati çekmektedir. Diğer yandan AB, üye adayı Türkiye'ye 'Sıfır Gümrüklü' 30.000 ton salça ve 8.000 Ton diğer domates ürünlere girişte %14,4 gümrük vergisi uygulamaktadır. Durum böyle iken, AB çifte standart ile Şili ve Tunus salça ve domates ürünlerinde gümrük vergisini kaldıracaktır. Yani sıfır gümrüklü domates ürünleri (salça) kotaları bu ülkelere tanınmıştır. Bu çerçevede Peru ile birtakım özel anlaşmalar yapılmaya çalışılmaktadır. Son zamanlarda kısıtlanmış olmasına karşın, İtalya yılda 200.000 tona yakın Çin'e ait salçanın iç piyasada geçici kabul yolu ile kutulara koyup Afrika'ya satmaktadır.

Söz konusu ülkelerin Birliğe katılımlarının, ülkemizin, AB'ye, tarım ve gıda sanayii ürünleri ihracatını etkilemesi düşünülen bir başka boyutu da **tarife avantajı** konusudur. Bugün itibariyle, AB'nin tarım ürünlerinde ülkemize ve Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri (MDAÜ) ile bazı Akdeniz ülkelerine tanıdığı tavizler nitelik ve kapsam itibariyle bazı temel hususlarda farklılık arz etmektedir. Bilindiği üzere Birlik tarafından tarife koruması, ad-valorem, spesifik veya bileşik (ad-valorem+spesifik) vergi tahsil edilmesi suretiyle sağlanmaktadır. Üçüncü ülke menşeli meyve ve sebzeler için yalnızca ad-valorem vergi tahsil edilmekte iken, hububat/hububat ürünleri, süt/süt ürünleri, et ve et ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri ad-valorem vergilerin yanı sıra spesifik vergiye tabi olabilmektedir.

Topluluk tarafından ülkemiz lehine sağlanan tarife kotalarından azami ölçüde fayda sağlanmaktadır. Birkaç istisna haricinde söz konusu kotalar %100 kullanılmakta ve hatta aşılmaktadır. Üyelikle beraber miktar sınırlamaları ve takvim uygulaması gibi engellerin ortadan kalkmasıyla ihracatımızda ilave artışlar yaşanacağı şüphesizdir. Ancak, ülkemiz ihracatının önündeki en büyük engel Topluluğun hijyen ve kalite standartlarına uyumda ortaya çıkan güçlüklerdir. Halihazırda bu güçlükler nedeniyle, ülkemiz tarafından Topluluğa et, süt, kümes hayvanları ve ürünleri ihraç edilememektedir.

KUTU-10: DÜNYADA SALÇA SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE’NİN REKABET GÜCÜ

Sanayi tipi domates üretimi, başta Akdeniz ülkeleri olmak üzere, Amerika, Çin, bazı güney Asya ülkeleri ile Güney Amerika’da yapılmaktadır. 2004 yılı verilerine göre dünyadaki üretim 35 milyon tonu aşmıştır. Bu üretimin de 11.612 bin tonu AB ülkeleri, 3.375 bin tonu AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri ve 10.700 bin tonu ABD, 4.400 bin tonu Çin tarafından, 1.750 bin tonu ise Türkiye tarafından üretilirken kalanı diğer ülkeler tarafından üretilmektedir. Sanayi tipi domates üretiminin son 10 yılı dikkate alındığında, Çin 594 bin tondan 4.400 bin tona ulaşmıştır. Özellikle iç tüketiminin olmaması nedeniyle bu ülke üretimlerinin tamamı ihracatta kullanılmaktadır. 2000’li yılların başında gelişmeye başlayan bu sektörde, çok sayıda İtalyan firması mal alımı karşılığında veya ucuz kredilerle fabrikalar kurmuşlardır.

Nüfus yüksekliğinin getirdiği işsizlik sorunları ve gelir düşüklüğü, domates sanayiini ciddi şekilde etkilemiş, fabrikada ve tarımda yarattığı istihdam nedeniyle de domates tarımı, salça üretimi ve ihracatı her boyutta devlet tarafından desteklenmektedir. Enerjinin çok ucuz olmasının yanı sıra ihracat için üretim yapan firmalardan elektrik ve kömür bedeli alınmadığı hatta mamullerin iç nakliyelerinde yerel idarelerin imkanlarının kullanıldığı sözlü olarak ifade edilmektedir. Kısacası domates salçaları, domates ve ambalaj maliyetine ilave olarak çok düşük işçilik giderleri ile üretilip ihraç edilmekte ve Türkiye’nin uzun yıllarda elde ettiği pazarlardaki rekabet gücünü sıfıra indirmektedir. Diğer yandan, Türkiye’deki son derece düşük destekler ile salça sanayiinin yaşama ve rekabet şansı iyice azalmaktadır.

Türkiye’de doğru politikalar ve teşviklerle, mevcut ve devreye girecek (GAP gibi) sulanan araziler yardımıyla sadece 2 milyon ton değil, 10 yıllık dönemde 4 milyon ton domates rahatlıkla işlenebilir. İç tüketim artışının düşük olacağı varsayımıyla ihracat 100 milyon ABD Dolarından 350 milyon ABD Dolarına yükselebilir. Salça sektörünün 2005 ürün yılı itibarı ile yaptığı hesaplara göre AB’nde salçalık domatesin fiyatı örneğin İtalya’da 20–25 Euro’ya kadar düşeceği ve bunun genelde 40 Euro civarında seyreden Türkiye’deki alım fiyatının yarısına eşit olacağı öngörülmektedir. Ayrıca AB’de salçalık domatesin tonuna 33 Euro sübvansiyon verilmektedir. Çin’de salçalık domates fiyatının tonda 30 ABD Doları seviyesini geçmediği göz önüne alınırsa, Türkiye’de gerek 2004 gerekse de 2005 yılında gerçekleşen domates hammadde alım fiyatları açısından çiftçinin ve dolayısıyla ihracatçının desteklenmesi gerektiği anlaşılacaktır. Benzer destek sistemlerinin meyve sebze konservesi üretimine dönük olarak da değerlendirilmesi, ihracatın artırılabilmesi açısından önemli görülmektedir.

Bilindiği üzere, Türkiye’nin akdetmiş olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında tarım ürünleri bakımından genel itibarıyla pozitif listeler bağlamında tarife kotası çerçevesinde veya miktar sınırlaması olmaksızın vergi indirimi/muafiyeti şeklinde taviz değişimi yapılmaktadır. Halihazırda ülkemizin, İsrail, Romanya, Bulgaristan, EFTA Ülkeleri, Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Tunus ve Filistin STA’ları yürürlükte bulunmakta olup, Suriye ve Fas ile imzalanan Anlaşmalara ilişkin iç onay prosedürleri devam etmektedir. Malumları olduğu üzere, 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB’ne üye olan 8 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesiyle yürürlükte bulunan STA’ların feshedilmesi nedeniyle, anılan ülkelerle tarım ürünleri bakımından tesis edilen tercihli rejimin 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile tesis

edilen mevcut tercihli duruma adapte edilebilmesine matuf çalışmalar tamamlanmış olup, 2006 yılı itibariyle yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

Öte yandan, Roma Anlaşması Ek-I’de sayılan temel tarım ürünlerinin dışında kalan ve Ek-I dışı ürünler olarak adlandırılan işlenmiş tarım ürünleri Toplulukta özel bir düzenlemeye konu olmuştur. Toplulukta içeriğinde bulunan hububat, şeker, süt ve türevlerinin işlenmesi suretiyle elde edilen işlenmiş tarım ürünleri yerli imalatçıyı korumayı amaçlayan sanayi payına (ad-valorem vergi) ek olarak temel ürünlerin yerli üretimini korumak amacıyla tahsil edilen tarım payı (spesifik vergi) olarak nitelendirilen bir bileşik vergi sistemi ile korunmaktadır. Gümrük Birliği’ni tesis eden 1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde ülkemiz tarafından ihdas edilen söz konusu işlenmiş tarım ürünleri sisteminin uygulamaya girmesi sonrasında Türkiye, bu ürünlerde herhangi bir ayrıma tabi olmayan mevcut korumasını, Birlik sistemine benzer bir şekilde “tarım payı” ve “sanayi payı” olarak yeniden belirlemiş ve bu bağlamda toplam korumanın sanayi payına karşılık gelen kısmını AB’ne karşı sıfırlamıştır. Buna paralel olarak AB tarafından da ülkemiz menşeli işlenmiş tarım ürünleri ithalatında sınai korumaya karşılık gelen ad-valorem vergiler tahsil edilmemektedir. Öte yandan, 1997 yılında 1/97 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde ülkemiz menşeli kurutulmuş makarnalarda Topluluk tarafından yıllık 2.5 milyon €’luk bir değer kotası karşılığında spesifik vergi indirimi yapılması kararlaştırılmıştır. Ülkemizden Avrupa Birliği’ne yönelik olarak bahse konu değer kotası çerçevesinde indirilmiş vergiden faydalanmak suretiyle 2004 yılında 8.000 ton makarna ihracatı yapılmıştır. Ancak söz konusu değer kotası sektörün potansiyelini karşılamakta oldukça yetersizdir. Genel itibariyle, işlenmiş tarım ürünlerinde AB ile aramızdaki tercihli rejim tarım payına ilişkin vergilerinin çok yüksek olması nedeniyle ülkemiz potansiyelini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, söz konusu tercihli rejimin iyileştirmesine ilişkin olarak Topluluk tarafı ile görüşmeler sürdürülmektedir. Böylece, Türkiye’nin üyelik öncesinde Topluluk piyasasında varlığını daha etkin bir şekilde göstermesi ve rekabet gücünü artırması amaçlanmaktadır.

Ancak, aday ülkelerin Birliğe katılımlarının, Türkiye lehine bu tavizli durumu, bir kısım ürünlerde, yukarıda bahsedilen ticaret sapmasına imkan verecek ölçüde, sınırlıda olsa kendi lehlerine çevirecekleri açıktır. Tarife dezavantajından kaynaklanacak söz konusu ticari sapmanın; AB’ye ihracatımızın yaklaşık %68’ini oluşturan ve AB’ye vergisiz olarak giren ürün grubu için söz konusu olmadığı, %25’ini oluşturan ve AB’ye vergi indirim ile giren ürünlerde sınırlı miktarda görülebileceği ve ihracatımızın %7’sini oluşturan ve AB’ye MFN

vergisi ödeyerek girdiğimiz ürünlerde ise en fazla görüleceği açıktır. Ancak, bu sapmanın doğal olarak Birlik genelinde üretimi yeterli olmayan ve Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu geleneksel ürünlerimizde bir etkisi olması beklenmemektedir.

Yeni üye ülkelerin Türkiye'nin Birliğe gerçekleştirdiği tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatına etkisi, bu ülkelerin AB Ortak Tarım Politikasına tam uyumları ile ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Çünkü, AB ve Türkiye tarımı arasında, esas olarak Türkiye'de tarım sektörünün GSYİH içindeki payının, toplam nüfus içerisinde toplam işgücü oranının ve tarımsal işletme sayısının yüksekliğinden kaynaklanan, büyük yapısal farklılıklar vardır. Dolayısıyla, 10 ülkenin Birliğe üyelikleri ile içinden geçecekleri yapısal dönüşümün önemli bir rekabet gücü avantajı yaratacağı açıktır. Bu etkiyi, AB Ortak Tarım Politikasının üzerinde yapılandığı 3 temel ilke açısından değerlendirmek mümkündür.

Tek Pazar ilkesi üye ülkelerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen, tüm kısıtlamaları kaldırarak tek bir pazar oluşturulmasını öngörmekte, bu amaca ulaşmak için ortak fiyat ve rekabet kurallarını ve dış ülkelere karşı sınırlarda ortak bir korumayı gerektirmektedir. Bu kapsamda, yeni üye ülkelerin Birliğe girmeleri, Ortak Tarım Politikalarını da tam uyumlarını zorunlu kılacak ve söz konusu bu ülkeler "sistemin" içinde ülkeler olarak AB'nin tarım ve gıda sanayi ürünleri pazarında arz ve talep zincirindeki bütün planlamaların da içine dahil olmuşlardır. Bu durum, özellikle, AB'nin, tarım ve gıda sanayii ürünlerinin üretimi ve pazarlanması sırasında, bazı durumlarda tarife dışı engel olarak ihracatçı ülkelerin karşılıklarına çıkarılan, çevresel ve sosyal sorumluluk, gıda güvenliği, gıda kalitesi ve işçi güvenliği gibi konulardaki aşırı hassas tavrı ile birlikte değerlendirildiğinde, yeni üye ülkelerin, "sistemin içinde" ülkeler olarak, Türkiye dahil üçüncü ülkelere karşı bir ticaret avantajı yakaladığı bir gerçektir.

Ayrıca, Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliklerinin gerçekleşmesi ile birlikte kırsal ekonomilerini modernize etmek ve tarımsal mekanizmalarını yeniden yapılandırmak yönünde önemli bir baskıya uğramışlardır. Böylece, bu ülkelerde modern tarım teknikleri uygulanmaya başlanarak, ürün bazında verimlilik oranları AB düzeyine çekilecek ve tarımsal ürünler açısından pazar ekonomisine tam olarak geçildiğinde, tarımsal potansiyel bugünkü durumlarına göre, çok daha fazla olacaktır. Bu ülkelerin katılımı ile, AB tarım sektöründeki istihdam diğer sektörlerle nazaran daha fazla artış kaydedecek, ekilebilir arazi %44 ve tarımsal üretim miktarı %30 oranında genişleyecektir. Dolayısıyla, tarımsal fiyatlarda AB çapında bir düşüş gerçekleşmesi kaçınılmaz olacaktır. Yapılan bir çalışmada sadece Çek Cumhuriyeti,

Slovakya, Macaristan ve Polonya'nın, Ortak Tarım Politikasına katılmalarıyla birlikte uluslararası tarım ürünleri fiyatlarının, 1990 yılına göre, %2 oranında azalacağı öngörülmektedir. Bu durumun, Türkiye açısından en önemli sonucu, ülkemiz ihraç gelirlerinde, hedef pazarlardaki üretim bolluğundan dolayı piyasa fiyatlarında yaşanacak düşüştür kaynaklanacak azalışlar olacağı ihtimalidir.

OTP'nin bir diğer temel ilkesi olan topluluk tercihi ilkesinin, bahsi geçen ülkelerin üyelikleri sonucu, bu ülkelerin tarımsal ürünler ihracatının lehine, ülkemiz tarımsal ürünler ihracatının ise büyük ölçüde aleyhine bir durum yaratması beklenmektedir. Türkiye'nin AB'ye tarımsal ürünler ihracatını etkileyen benzeri bir gelişme daha önce, AB'nin Yunanistan, İspanya ve Portekiz'i kapsayan Akdeniz genişlemesinde yaşanmıştır. Yunanistan'ın, 1981 yılında Birliğe tam üyeliğini takiben, İspanya ve Portekiz ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması, içinde Türkiye'nin de yer aldığı Birliğe tam üye olmayan diğer Akdeniz ülkelerinin, yeni genişlemeden ne derecede etkilenecekleri sorusunu gündeme getirmiştir. 1980'li yıllarda Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Birliğe tam üyeliklerinin, özellikle tarımsal ürünler ihracatları üzerinde yaratacağı etkileri ortaya koymak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara göre, Türkiye'nin AB'ye tarımsal ürünler ihracatı, ülkemizin ürettiği ve ihraç ettiği tarımsal ürünler ile büyük benzerlik göstermekte olan, Akdeniz ülkelerinin üyeliklerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Yunanistan'ın, 1981 yılında Birliğe tam üye olmasının ardından, 1977-1980 yılları arasında büyük benzerlik gösteren AB'nin iki ülkeden ithalatı, tam üyeliğin ardından Yunanistan lehine bir sapma göstermiştir. Örneğin, 1977-1984 arasında, Türkiye'nin Birliğe gerçekleştirdiği hububat, hayvani ve bitkisel yağların ihracatımız içerisindeki payı 1977 yılında %8 iken, 1984 yılında %1'e düşmüştür. Aynı tarımsal ürünlerin, Yunanistan'ın Birliğe gerçekleştirdiği toplam ihracatı içindeki payı 1977 yılında %1,7 iken, 1984 yılında %33,9'a yükselmiştir. Benzeri bir etki, İspanya'nın Birliğe 1986 yılında katılımından sonrada yaşanmıştır. Bu durum, ülkemiz ile bazı ürünlerin üretimi ve AB'ye ihracatları açısından büyük benzerlik gösteren yeni üye ülkeler ile Bulgaristan ve Romanya'nın, AB'ye katılımlarının benzeri bir ticaret saptırıcı etkisinin olacağını işaret etmektedir. OTP'nin topluluk tercihi ilkesi, söz konusu bu ticareti saptırıcı etkiyi artıran en önemli faktörlerden birisidir.

OTP'nin üçüncü ilkesi olan ve aday ülkelerin üyelik müzakerelerinde en büyük tartışmaların yaşandığı ortak mali sorumluluk ilkesi, aday ülkelerin üyelik öncesi Tarımsal Politikalarını AB OTP'sine yaklaştırmalarına yönelik finansal kaynaklar sunan ve dolayısıyla

ülkemiz açısından bu ülkeler karşısında rekabet dezavantajı yaratan bir unsurdur. Aday ülkelerin üyelik öncesi OTP'ye uyum çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla Gündem 2000 tarım reformları kapsamında "Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı" (SAPARD) oluşturulmuştur. FEOGA'nın Garanti bölümünden finanse edilmesi kararlaştırılan program, 1 Ocak 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Komisyonun 20002 - 2006 yılları için öngördüğü SAPARD desteği toplam 520 milyon ABD Doları olup, Birlik, aday ülkelerin OTP uyumları amacıyla 2010 yılına kadar yaklaşık 40 milyar ABD Dolarlık bir finansman sağlayacaktır. Söz konusu bu finansmandan en çok Polonya, Romanya ve Bulgaristan'ın yararlanması öngörülmektedir. AB'nin bu ülkelerin Birliğe tam üyeliklerini kolaylaştırmak amacı ile SAPARD dışında bu ülkelere yıllık 1 milyar ABD Dolarını aşan başka ek fonlar da sağlamıştır.

Yeni üye ülkelerin, Birliğe katılımlarının yukarıda bahsedilen ve genelde dezavantaj teşkil eden noktaların yanı sıra üyeliklerinin Türkiye açısından yarattığı bir takım avantajlarda vardır. Örneğin, yeni dalga genişleme hareketi bittiğinde Türkiye'nin en önemli ticari partneri olan AB nüfus olarak %27,8 artarak ülkemize komşu 455 milyonluk bir pazar haline gelecektir. Gelişen pazarlar olarak değerlendirilen Merkezi Doğu Avrupa ülkelerinde üyeliğin etkileri görülmeye başlandıkça bu bölgedeki alım gücü yükselecek ve ülkemiz ihracatçıları açısından yeni fırsatlar doğabilecektir. Üyelikler, aynı zamanda şu an ihracatçılarımızın bazı konularda şikayetçi olduğu bu ülkelerdeki ticaret prosedürlerinin göreceli olarak kolaylaşması, şeffaflaşması ve kurumsallaşması anlamına gelecektir.

Konu bir başka açıdan değerlendirildiğinde, ülkemizin AB'ye yeni üye olan 10 ülkeyle serbest ticaret anlaşmaları bulunmakta ve özellikle tarım ürünlerinde belirli oranlardaki korumacı tarife oranları geçerliliğini korumaktadır. Ancak, bu ülkelerin AB'ye tam üye olmalarıyla birlikte bazı ürünlere bu ülkeler tarafından uygulanacak tarife oranlarında belirgin düşüşler olmuştur. Bu ülkelerde şimdiye kadar örnekleri görülen iç pazarı korumacı politikalar AB'nin ortak politikalarına uyumu ile birlikte ulusal inisiyatiflere dayalı politikaların büyük ölçüde yürürlükten kalkmasıyla değiştiği belirtilmelidir. Ayrıca, bu ülkelerin DTÖ nezdindeki konumları geçiş dönemindeki ülkelere göre gelişmiş ülkeler statüsüne kayacağından devlet destekleri azalacaktır.

Son olarak üzerinde durulması gereken bir başka nokta, bahsi geçen ülkelerin AB'ye tam üye olmaları ile kamu ihale kanunlarının AB mevzuatına uyum sağlaması ve böylece

özellikle Türk müteahhitlik firmalarının bu bölgede bu tür ihaleleri daha fazla değerlendirme fırsatını yakalayabilme şansının doğacak olmasıdır.

AB sürecinin çeşitli gıda alt sektörleri açısından etkilenme durumu bu kısımda özetlenecektir:

AB müzakerelerinin devamı süresince **gıda sektörü genelinde kümes hayvanı sektöründe özelinde** çeşitli gelişmeler beklenebilir:

- **Üretim maliyetlerinin düşürülmesi:** Bu geçiş sürecinde üretim maliyetlerimizi AB ülkelerindeki seviyeye düşüremediğimiz takdirde sektörün ayakta kalması mümkün olmayacaktır.
- **AB standartlarında üretim** yapabilen onaylı kümes hayvanı kesimhanesi sayısında artış olacaktır. Ayrıca teknolojisini yenileyemeyen, düşük kapasiteli kesimhanelerin üretimden çekilmesi söz konusu olacaktır.
- **Gıda güvenliği ve ürün kalite düzeylerinde** iyileşmeler de beklenen gelişmeler arasındadır.
- **Üretimin her aşamasında kayıt** tutulması ve “Çiftlikten sofraya” sloganıyla ifade edilen izlenebilirliğin sağlanması giderek yaygınlaşacaktır.
- **Hayvan refahı** konusundaki esasların ülkemizde uygulanmasına başlanılacaktır.
- Tarımsal üretim unsurlarının **envanterinin çıkarılması**, işletmelerin ve hayvan sicillerinin oluşturulması konusunda ciddi çalışmalar yapılacaktır.
- **Hayvan hareketlerinin kontrol altına alınması** ve kaçak girişlerin önlenmesi disiplin altına alınabilecektir.
- Gıda üreten işyerlerinin üzerindeki **resmi kontrollerin daha etkinleşmesi**, yasal olmayan yollardan yapılan üretimlerin miktar ve sayısında büyük düşüşler beklenmektedir.
- AB Ortak Tarım Politikaları doğrultusunda **ürün deseni ve üretim planlaması** yönünde gelişmeler olacaktır.
- **AB Ortak Piyasa Düzenine uyum** konusunda, hem üretim standartlarına, hem de piyasa düzenine entegrasyonu sağlayacak mevzuatın hazırlanması ve tatbikata konulmasında gelişmeler yaşanacaktır.

Belirtilen gelişmeler yanında bazı **sorunların** yaşanması kaçınılmazdır. Bunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- AB Ortak tarım politikasına uyumda, ürün deseni konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşılması söz konusu olacaktır. Bir kısım geleneksel ürünlerden maliyetlerimizin yüksekliği nedeniyle vazgeçmek ve AB'nin tercih ettiği dallarda üretim yapmak zorunda kalmamız kaçınılmaz görülmektedir.

KUTU-11: TÜKETİMİ YAYGIN BİR GIDA MADDESİ: TÜRKİYE’NİN KETÇAP-SOS ÜRETİMİ VE REKABET POTANSİYELİ

Günümüzde “Ketçap” başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada yaygın olarak tüketilmektedir. Tüm dünyada bütün perakende zincirleri bu ürünü alıp satmakta ve hatta kendi markaları ile fason olarak üretmektedirler. Aynı ketçap gibi diğer birçok sosların (Makarna sosu, salsa sos, acı sos v.b.) Türkiye’den ihracatında büyük olanaklar vardır. Ketçap ve sos pazarı Türkiye’de yeni gelişmekte olan bir pazardır ve yaklaşık her yıl %5–10 büyümektedir. 2005 yılı itibariyle Türkiye’de üretilen toplam ketçapın 40.000 ton olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık 25.000 tonu iç pazarda tüketilirken, 15.000 tonu ihraç edilmektedir. Avrupa’da Fransa, Hollanda, Belçika, Almanya, İngiltere, İspanya, İtalya, Yunanistan ve İskandinav ülkeleri bu ürünü büyük miktarlarda ithal eden ülkelerdir. İthalat ağırlıklı eski doğu bloğu ülkelerinden (Çek Cumhuriyeti, Romanya, Macaristan v.b.) veya AB ülkelerinin kendilerinden gerçekleşmektedir. Türkiye bu pazarların tamamına, tüm komşu ülkelere, Ortadoğu ve Afrika pazarına ve hatta Uzakdoğu pazarına ketçap satacak potansiyele sahiptir. Ancak bu alanda desteklemelere gerek vardır. Bilindiği üzere domates salçası ihracatı devlet tarafından desteklenmektedir. Fakat domates ürünü olan ketçap destek görmemektedir. Ketçap domates salçasına göre çok daha katma değerli bir üründür. Her 1 kg domates salçası ketçap ürününe dönüştürüldüğünde, yaklaşık 4 kg bitmiş ürüne tekabül etmektedir. Dolayısıyla domates salçası ketçap olarak ihraç edildiğinde 4 kat fazla değer yaratılmaktadır. Günümüzde az miktarlarda gerçekleşen ketçap ihracatının desteklenmesi, Türk üreticilerinin var olan ketçap piyasasından daha yüksek bir pay almasını sağlayacaktır. Türkiye’den yapılacak ketçap ihracatının yaklaşık 100 ABD Doları /ton’luk bir ihracat iadesi ile desteklenmesi ile 15.000 ton olan ketçap ihracatının 60.000 ton seviyesine çıkacağı tahmin edilmektedir. Ketçap üretiminde kullanılan diğer girdilerin (tuz, şeker, sirke, nişasta) çoğu Türkiye’de üretilmektedir. Ayrıca, bu ürünlerin tamamı cam ve plastik ambalajlarda ihraç edilmektedir ve bu ambalaj maddeleri de %100 yerli olarak üretilmektedir.

1998 yılında Çin domates salçası üreticisi bir ülke olarak uluslararası platformda yerini almıştır. Çin’in yüksek üretim hedeflerinden ve bu ürüne vermiş olduğu desteklerden dünya piyasaları olumsuz etkilenmiş ve birçok pazarda Çin orijinli domates salçası tercih edilir olmuştur. Bu da Türkiye gibi üretici ülkeleri diğer domates temelli ürünlere yöneltmiştir. Ketçap bu ürünler içerisinde ilk sıradadır.

- Topluluk ülkelerine AB fonlarından yapılan desteklerden sektör olarak yararlanılması müzakere sürecinde mümkün olmayacaktır. Bu kaynaklardan ancak kesin üyelik kazanıldığında yararlanılabilecektir. Bunu dikkate alındığında, maliyetlerin düşürülmesi ve iç ve dış ticaretin geliştirilmesi konusunda daha uzun bir süre kendi

imkanlarımızla yetinmek zorunda kalınacağı ve mevcut sorunların büyük oranda devam edeceği anlaşılmaktadır.

- Kayıt dışı yapılan üretimler tarımsal konularda AB'ye uyum sağlayabilmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Müzakere süresince bu konuda sağlanabilecek gelişmeler oranında sorunun küçülmesi mümkün olacaktır.

AB'ye katılım sürecinin şeker sektörüne etkileri ise şu şekilde özetlenebilir:

AB'deki değişiklik Türkiye'de şeker sanayii için yeniden yapılanma gerektirmektedir. Yeni AB Şeker Rejiminin 2014 yılına kadar sürmesi beklenmektedir, bu tarihten sonra AB şeker fiyatları arz talep doğrultusunda belirlenmesi ve dünya fiyatlarına yakın hale gelmesi beklenmektedir. Sadece verimli şeker üreticileri üretime devam edebilecekler ve büyük ihtimalle 2014 sonrası AB kotaları da kaldırılacaktır.

Türkiye'nin AB üyeliğinin 10 yıl sonra gerçekleşeceği düşünüldüğünde, Türk şeker sanayiinin mevcut yapı yerine 10 yıl sonra oluşacak yapıya uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

- Türkiye'deki şeker fiyatları halen AB piyasasından yüksektir.
- Reform sonrası iç piyasa fiyatlarının AB'de %36 düşmesi beklenmektedir (pancar ve işleme maliyetlerinin düşmesi, kar marjının azalması). Bu durumda Türkiye'deki şeker fiyatı ile AB'deki şeker fiyatı arasındaki fark daha da açılacaktır.
- Türkiye bu durumda maliyet açısından rekabet edilebilir bir konuma gelmelidir.
- Sürdürülebilir bir şeker üretimi için yeniden yapılanma gerekmektedir.

2000 yılında imzalanan Silahlar Dışında Herşey (Everything But Arms-EBA) Anlaşması altında AB, 49 adet en az gelişmiş ülkeden oluşan gruptan 2009 yılından itibaren yürürlüğe girecek sınırsız-gümrüksüz şeker girişi müzakeresi yapmıştır. AB'ye giriş, Türkiye'nin bu şartları kabul etmesi anlamına gelmektedir ve bu nedenle Türk pazarını bu ülkelerden potansiyel şeker alımlarına açık bırakacaktır. Türkiye'deki şeker sanayicileri, kendi pazar paylarını korumak ve üretimi büyütürken kaliteyi artırmak için büyük potansiyele sahip Sudan, Etiyopya, Mozambik ve Malavi gibi EBA ülkelerinden sınırsız miktarda gümrüksüz şeker ithalatının getireceği erozyona karşı rekabet edebilir seviyede kalmak zorundadır.

KUTU-12: AB'DE ŞEKER REFORMUNUN YANSIMALARI

Şekerin, AB'de dünya fiyatlarının üç katı fiyatla seyretmesi, bir taraftan başka ülkelerden ithalatı yapılırken, diğer taraftan sübvansiyonlu olarak ihracatını sürdürmenin zorluğu, Avustralya, Brezilya ve Tayland'ın DTÖ nezdinde panele gitmeleri ve bunun AB aleyhine sonuçlanması, sübvansiyonların kaldırılması halinde elde kalacak stokların sorunu büyütmesi nedenleri ile 40 yıla yakın bir zamandır değişmeyen şeker sistemi, 22 Haziran 2005'te Komisyonun önerdiği ve 24 Kasım 2005'de AB tarım bakanlarının kabul ettiği reformlarla köklü değişikliklere uğrayacaktır.

Şeker Reformu:

- i. A ve B kotaları birleştirilecektir. Kota azalımı öngörülmektedir.
- ii. Pazarda dengenin özel depolama, aktarım ve geri çekme gibi mekanizmalarla sağlanması öngörülmektedir.
- iii. Müdahale fiyatı yerine referans fiyatı tesis edilecektir
- iv. Referans fiyatı 4 yılda (mevcut müdahale fiyatına göre) %36 düşürülecektir.
- v. Referans fiyatı, şeker pancarı için asgari fiyat ve özel depolama yardımı yapılması için eşik seviyesi belirlenmesine, ithalatta koruma oranlarının ve tercihli rejim kapsamında ithalatta garanti edilen fiyatın tespit edilmesine hizmet edecektir.
- vi. Müdahale mekanizması terk edilecektir
- vii. Yeniden yapılanma fonu tahsis edilecektir.

AB ile müzakere sürecinde **şeker sektörünün** yapılandırılmasına ilişkin çalışmalar, uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyacağı da dikkate alınarak, öncelikli olmalıdır. Şeker Rejimi Reformu sonrasındaki hukuki yapı dikkate alınacak olursa bununla ilgili ülkemizdeki yasal düzenlemelerin, bir kısmı halihazırda üstlenilmiş olduğundan, bir çoğu da tam üyeliğin hemen öncesinde üstlenileceğinden, kapsamlı ve zaman alıcı bir çalışmayı gerektirmeyeceği düşünülmektedir.

AB ile müzakere sürecinde yürürlükte olacak AB Şeker Rejimi Reformu pancar şekeri üreticisi ülkeler açısından radikal bir değişimi beraberinde getirmektedir. Reform kapsamındaki fiyat düşüşleri maliyet düşürme zorunluluğunu da beraberinde getirecektir. Bu konuda sektörün Dünya genelinde sürdürülebilirliği açısından pancar şekeri üretim maliyeti için 350 Euro/Ton, pancar verimi için 7 Ton/Dekar performans kriteri öngörülmektedir. Şeker üreticisi şirketlerin bu performans kriterlerine ulaşip ulaşamayacaklarının sağlıklı bir analizi yapılarak sektördeki faaliyetlerini sürdürüp sürdüremeyeceklerine karar verilmelidir. AB Şeker Rejimi Reformu uygulamalarından tüm sektör sosyal ve ekonomik bakımdan olumsuz yönde etkilenecek olmakla birlikte, etkinin bölgesel bazda şiddeti değişiklik gösterecektir. Pancar verimi, pancar kalitesi ve işletme performansı bakımından Orta Anadolu'da yerleşik büyük ölçekli fabrikaların bu kriterleri sağlamada diğer fabrikalara göre daha şanslı

olduklarını söylemek mümkündür. Bu grubun dışında kalan fabrikaların bu süreçten sosyal ve ekonomik bakımdan olumsuz etkileneceği söylenebilir.

Bu etkilenme bazı fabrikaların zorunlu olarak kapatılmasına, bazılarının ölçüklerinin büyütülmesine, sektörde kalacakların ise maliyet düşürücü teknik ve ekonomik tedbirleri şimdiden almaya başlamalarını zorunlu kılacaktır. Teknik tedbirlerin başında; stoklama ve tüketim aşamasında kalite ve standartlara uygunluk, ambalajlama, enerji tasarrufu, otomasyon ve çevresel tedbirler sayılabilir.

Ekonomik tedbirler kapsamında ise; tarla ve işletme verimini artırmaya yönelik yatırımlar, otomasyonla bağlantılı olarak istihdamın azaltılmasına yönelik tedbirler yer almalıdır. Bu tedbirlerin gerektireceği kaynak ihtiyacı, gelir daralması ile karşı karşıya kalacak pancar üreticileri ve işleyicileri tarafından giderek daha zor karşılanabilir hale geleceğinden (fiyatlar bir süreç içinde giderek azalacağından) bir destek ve/veya kredi mekanizması işletilmek suretiyle temin edilmelidir.

Sektörün AB Şeker Rejimi Reformu çerçevesinde yukarıda özetlenen yapılanma ihtiyacının, sektörde başlatılmış bulunan özelleştirme süreci ile birlikte ele alınarak giderileceği düşünülmektedir.

Makarna sanayii açısından durum değerlendirildiğinde ise; AB makarna pazarı, dünya makarna pazarları içerisinde yıllık 800 bin tonluk bir payla en büyük pazar konumundadır. Türkiye ile AB arasında imzalanan ve 01.01.1996 tarihinde uygulamaya giren Gümrük Birliği Kararı ile; Avrupa Birliği, Türkiye kaynaklı makarna ürünlerine 7,46 Euro/100 kg.lık vergi, Türkiye ise AB'den gelen makarna ürünlerine 10,67 Euro/100 kg.lık bir vergi uygulama konusunda anlaşmışlardır. Ancak, AB, Uruguay Round görüşmelerinde öngörülen işlenmiş tarım ürünlerinde tarım paylarına uygulanan gümrük vergilerinin artırılması ve bunun sonucu olarak makarna yapımının ana girdisi olan buğdayın koruma oranının %6'dan %36'ya çıkarılması ile tarife dışı engellerin tarifekasyonu süreci kapsamında koruma oranlarını yükseltmiştir. Türk makarna ürünlerine uygulanan vergi 36 Euro/100 kg.a çıkmıştır. Bu durum, AB ülkelerine makarna satan ihracatçılarımızın bu pazarda rekabet edilebilirliğini önemli ölçüde etkilemiştir. 1996 yılı itibariyle, Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracat, bir önceki yıla göre miktar bazında,%60 ve değer bazında da %56'lık bir düşüş göstermiştir. Ancak AB ile yapılan görüşmelerde bu yeni gümrük vergisinin düşürülmesi talep edilmiş ve sonuçta taraflar 10,67 Euro/100 kg'lık tarım payı adı altında bir verginin karşılıklı olarak uygulanması konusunda görüş birliğine varmışlardır. Ancak, makarna ihracatımıza 2,5 milyon Euro'luk

değer kotası çerçevesinde ve Topluluk menşeli bazı işlenmiş tarım ürünlerine uygulanmak üzere aynı değer seviyesinde kota tavizi karşılığında, bir tarife kontenjanı açılmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda, Topluluğa olan makarna ihracatımızda 1997 yılında miktar bazında %21, 1998 yılında da %33'lük artışlar sağlanmıştır. Topluluktan ülkemize yapılan makarna ithalatı çok azdır.

Aradan geçen zaman zarfında ülkemiz menşeli makarnaların AB pazarında beklenildiği gibi pay alamadığı gözlenmektedir. Bu durumun düzeltilmesi en azından ihracatın eski seviyesine çıkabilmesi için öncelikle 2,5 milyon Euro tutarındaki değer kotasının kaldırılması ve tarım payının (10,67 Euro/100 kg) da karşılıklı olarak sıfırlanması için AB nezdinde gerekli girişimlerde bulunulması talep edilmiş olup, bu konuda AB ile görüşmeler sürdürülmektedir. AB ile ülkemiz arasında ticaretin geliştirilebilmesi için uygulanmakta olan değer kotası gibi ticari sınırlamaların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Değer kotasının karşılıklı olarak kaldırılması diğer bir ifadeyle sıfırlanması halinde Türk makarna sektörü AB pazarında İtalya ile beraber en büyük paya sahip olacak bilgi, deneyim ve kapasiteye sahiptir.

Yem sektörü açısından konu değerlendirildiğinde; Türkiye'de kurulu yem fabrikalarının ortalama kapasiteleri AB'ye üye ülkelerdeki yem fabrikalarının kapasitelerine yakın düzeydedir. Ancak karma yem üretimi konusunda görünüm farklıdır. Bu ülkelerde tek vardiya kapasitenin üzerinde üretim yapıldığı halde Türkiye'de kurulu tek vardiya kapasitenin yarısı kadar üretim yapılmaktadır.

AB ülkelerinde karma yem fabrikalarının büyük bölümü demiryollarına, iç su yollarına veya limanlara yakın yerlerde kurulduğu halde Türkiye'de karayolu taşımacılığı ön planda olduğundan fabrikalar yerleşim merkezlerine yakın yerlerde veya karayolu üzerinde kurulmuşlardır.

Türkiye'deki yem fabrikalarının teknolojileri ile AB ülkeleri yem fabrikalarının teknolojileri arasında büyük farklılıklar bulunmamasına rağmen, ekstruder, ekspender, granül, flaket (pul yem) v.b. yeni teknolojiler henüz yaygınlaşmamıştır. Ayrıca pelet yem üretim düzeyi AB ülkeleri seviyesine henüz ulaşmamıştır. Rasyonların hazırlanmasında bilgisayar kullanımı ve üretimin otomasyonla yapılması konusunda Türkiye ile AB arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. AB üyelik müzakere sürecinde, hayvancılık ile ilgili uyum paketinde karma yem ön plana çıkmaktadır. Hayvancılık işletmelerinde girdilerin %70'inin yem olması nedeniyle, karma yemin sektörle entegrasyonunda yoğun ve etkili çalışmalara gerek duyulmaktadır.

5. DOKUZUNCU PLAN DÖNEMİ İÇİN ÖNERİLEN STRATEJİ, AMAÇ, POLİTİKA, ÖNCELİK VE TEDBİRLER

5.1. Temel Sektörel Vizyon

AB'ye katılım sürecinde olan Türkiye'nin gıda sanayiinin temel vizyonu şu şekilde özetlenebilir:

“GIDA SANAYİİNİN VİZYONU, TARIM SEKTÖRÜYLE ENTEGRASYON SÜRECİNİ TAMAMLAMIŞ, YETERLİ VE GÜVENLİ GIDA ÜRETEK, TEKNOLOJİ GÜCÜ YÜKSEK, ÇEVRE BİLİNCİ GELİŞMİŞ, BİYOÇEŞİTLİLİĞİ KORUMAYA ÖZEN GÖSTEREN, DIŞ PAZARLARA YÖNELİK ÜRETİMİNİ ARTIRAN VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR REKABET GÜCÜNE SAHİP BİR YAPI İLE FAALİYETİNİ DEVAM ETTİRMEKTİR”

5. 2. Temel Strateji, Amaç ve Politikalar

5.2.1 AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Amaç ve Politikalar

Türkiye gıda sanayii için AB'ye katılım sürecinde alınacak politikalar; stratejik amaçların ortaya konulmasını gerektirmektedir. Gıda sanayiinin AB ile entegrasyonunda gelişmesini engelleyen sorun alanları ve bu sorunların çözümünü sağlayıcı amaç ve izlenecek politikalar şu şekilde sıralanabilir:

- A. Türkiye'de genel olarak ***bilinçli ve tepkili sivil toplum örgütü yapılanması yeterli düzeyde değildir***. Bu açıdan gerekli tepkilerin zamanında, yeterli düzeyde ve etkili olarak verilmesinde özellikle de gıda alanında eksiklikler söz konusudur. Bu bakımdan ***toplumda sivil toplum bilincinin geliştirilmesi ve duyarlılığın artırılması gerekmektedir***.
- B. Gıda alanında ***tüketim ve gümrük vergi oranlarının yüksekliği ve tutarsızlığı*** önemli bir sorun olarak dikkati çekmektedir. Bu amaçla ***sanayicinin ve tüketicinin daha düşük maliyetle üretim ve tüketim yapabilmesi, vergi kaçaklarının azaltılması*** gerekmektedir.
- C. Gıda ürünleri ***üretim maliyetlerinin yüksek*** olması bir diğer sorundur. Bu sorun ülkemiz firmalarının uluslararası pazarlarda rekabetini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Türk gıda sanayi firmalarının ***dış piyasalarda etkin bir şekilde rekabet***

- edebilmesini sağlamak için maliyetlerin düşürülmesi* gerekmektedir. Bunun için öncelikle tarımsal destekleme politikalarında değişim öngörülmektedir.
- D. Türkiye gıda sanayii *ticaretine ilişkin sorunları* da bünyesinde barındırmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında *gıda sanayii firmalarının uluslararası alanda sürdürülebilir rekabet gücüne sahip olması*, AB ile entegrasyon sürecinde zorunludur.
- E. Türkiye gıda sanayiinde *hammadde sorunu* sürekli devam etmektedir. Bu sorunun çözümünde *tarımsal üretimi teşvik edici, üreticinin gelir düzeyini artırıcı, yurtiçi tüketimini ve dünya ticareti ile uyumlu sürdürülebilir bitkisel ve hayvansal hammaddenin teminini* sağlayıcı stratejik çalışmalara gerek vardır.
- F. Sanayiinin gelişip büyüebilmesi ve gelişmeleri takip edip üretimini talebe göre hızlı ayarlamasında *Ar-Ge çalışmalarının* önemi bulunmaktadır. Ancak, genel anlamda işletmelerin özellikle KOBİ'lerin Ar-Ge'ye ayırdıkları pay ve bu konudaki çalışmaları yetersiz düzeydedir. Bu amaçla *gıda konusunda tüm paydaşların yararlanabileceği şekilde bütçeden Ar-Ge çalışmalarına ayrılan payın artırılması, bu bağlamda sanayiinin bilim, teknoloji ve Ar-Ge'ye dayalı gelişim kültürünün tüm paydaşlarca özümsemesi*, AB katılım sürecinde önemli görülmektedir. Ayrıca sanayiinin *TÜBİTAK, üniversiteler ve araştırma enstitüleri gibi bilimsel araştırma kurumlarıyla işbirliğinin özendirilmesi ve geliştirilmesi* gerekmektedir.
- G. Günümüzde tüm ülkelerde özellikle de AB ülkelerinde *gıda denetimi ve gıda güvenliği* alanında önemli çalışmalar yapılmakta, tüketicinin sürekli güvenlik talebi dikkate alınmaktadır. Bu konuda *çiftlikten sofraya her aşamada gıda denetim etkinliğinin artırılması ve üretici ve tüketici haklarını koruyarak gıda güvenliğinin sağlanması* çalışmalarının AB ile uyumda olmazsa olmaz önemli koşullardan biri olduğu göz önüne alınarak, işletmeler ve piyasa denetimi konusunda etkin çalışmalar yapılmalıdır.

5.2.2. Diğer Amaç ve Politikalar

Sanayii dinamik yapısı içinde AB ile entegrasyon dışında da etkinliğini sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda özellikle Ortadoğu ve Rusya gibi ticari anlamda ilişkilerin yoğun olduğu pazarlarda faaliyetler sürmelidir. Ayrıca yeni pazar arayışları ve piyasa etütleriyle üretimin sunulacağı alanların belirlenmesine yönelik araştırmalar devam etmelidir.

Sektör için pazar araştırmaları ve yöresel/noktasal ürün geliştirme çalışmaları devam etmelidir. Türk gıda sanayii bu amaçlara ulaşmak isterken, DTÖ kurallarının göz önüne alınması gerekmektedir. Sanayi, tarım ve hizmet sektörleri bu kurallardan mutlak etkilenecektir. Çünkü, bu sektörlerde devlet desteğinin başka bir deyişle korumacılığın azaltılması öngörülmektedir. Bu anlaşma kapsamında, tarımsal ürün ihracatına sağlanan her türlü desteğin azaltılması, ithalata konulan gümrük vergisi barajlarının da indirilmesi öngörülmektedir. Daha açık bir ifade ile;

- Serbest ticareti bozucu nitelikteki **tarımsal desteklemelerin azaltılması,**
- Ticarete haksız rekabete neden olan **ihracat teşviklerinin belirlenecek bir süre sonunda kaldırılması,**
- Tarım ürünleri pazarının korunmasına yönelik **gümrük vergilerinin azaltılması** (yüksek vergilerin daha fazla, düşük vergilerin daha az oranda azaltılması).

Gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonlarını azaltmaları, gümrük vergilerini indirmeleri ve iç desteklerini kısmaları sonucunda, ihraç ürünleri fiyatlarının artacağı ve dış pazarlarda rekabet gücünün azalacağı hesaplanmaktadır. İlk bakışta, düşük desteklemeler ve yüksek maliyetlerle ürünlerini satmaya çalışan Türkiye ve benzeri ülkelerin bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle dış pazarlarda daha fazla rekabet gücü kazanmaları beklenebilir. Ancak, özellikle kümes hayvanı sektöründe olduğu gibi üretim girdileri bakımından dışa bağımlı olan dallarda ithalata bağlı hammadde fiyatları artacaktır.

Bazı sektörlerde örneğin **hayvancılıkta** “Tarım ürünleri pazarının korunmasına yönelik **gümrük vergilerinin azaltılması**” öngörüsü son derece sakıncalı olacaktır. Günümüzde tarımsal ürün ithalatı konusunda uygulanmakta olan Gümrük Vergilerinin bazıları şöyledir:

- Damızlıklar hariç, küçük ve büyükbaş canlı hayvan ithalatına %135,
- Sığır ve kuzu eti ithalatına %225,
- Tavuk ve hindi eti ithalatına %65,
- Sofralık tavuk ve hindi yumurta ithalatına %76,5
- Buğday, mısır, sorgum %130.

İthalata uygulanmakta olan koruma amaçlı Gümrük Vergileri bir diğer yönüyle iç pazar fiyatlarımızın, üretim maliyetlerimizin dış pazara oranla ne kadar yüksek olduğunu da ifade etmektedir. Bu vergilerin azaltılarak kaldırılması halinde Gelişmiş Ülkelerin düşük maliyetli ucuz tarım ürünleri iç pazarımızı egemenliği altına alabilecek ve kümes hayvanı sektörü dahil birçok sektör iç pazarda dahi tutunamayacak hale gelebilecektir. Dış rekabetin önünde bir

baraj görevi yapan Gümrük Vergilerinin azaltılarak kaldırılmasına ülkemizin henüz hazır olmadığı bir gerçektir.

KUTU-13: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ UYGULAMALARI

1947 yılında imzalanan ve 1948 yılında yürürlüğe giren GATT anlaşması ile dünya ticaretinin geçici olarak düzenlenmesi amaçlanmaktadır. 1993 yılında imzalanan ve 1995 yılında yürürlüğe giren anlaşma ile GATT yerine DTÖ kurulmaktadır. Türkiye, DTÖ'nün 147 üyesinden birisidir. DTÖ kapsamındaki iki anlaşma, tarım ve gıda açısından özellikle önemlidir. Bunlardan birincisi 1995 yılında yürürlüğe giren Tarım Anlaşması (TA), ikincisi ise Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması (SPS)'dir. TA, kısaca taraf ülkelerin; pazara giriş, iç destekler ve ihracat teşvikleri konusundaki indirim taahhütlerini belirlemektedir. İndirim taahhütleri gelişmiş ülkeler (GÜ) ve gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) açısından farklıdır. Uygulama 1995 yılında başlamakta ve GÜ için 6 yıllık, GYÜ için ise 10 yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Uygulama dönemi içerisinde taraf ülkelerin taahhütleri kısaca aşağıdaki gibidir:

- Pazara Giriş: Ülke ekinde yer alan gümrük tarife oranlarının indirim oranı GÜ için %36, GYÜ için %24'tür.
- İç Destekler: İç destekler; kısıtlanan (amber kutu), kısmi kısıtlanan (mavi kutu) ve kısıtlanmayan (yeşil kutu) olmak üzere üç grupta yer almaktadır. Toplam tarımsal üretim değeri üzerinden izin verilen kısıtlanan (amber) iç destek toplamı GÜ için en fazla %5, GYÜ için en fazla %10'dur.
- İhracat Teşvikleri: 1986-88 dönemindeki seviyeye göre ihracat teşvikleri; teşviklere ayrılan bütçe açısından GÜ için %64, GYÜ için %76; teşvike tabi ürün açısından ise GÜ için %79, GYÜ için %86 olmalıdır.

Uygulama, Türkiye'nin de içinde yer aldığı GYÜ açısından beklenen gelişmeyi sağlamamıştır. Bunun en önemli nedeni GÜ'lerin taahhütlerine, değişik yollarla uymamalarıdır. Böylece, GYÜ grubunda tarımsal üretim yapısı bozulmuş ve gıda ithalatına bağımlılıkları artmıştır. SPS'nin amacı ise; insan, hayvan ve bitki sağlığının katkı, kontaminant, mikotoksin, zararlı ve hastalık risklerine karşı korunmasıdır. Uluslararası ticarete SPS önlemlerinin önemi giderek artmakta, SPS limitlerine aykırılık nedeni ile ihracatta (kuru üzüm, yer fıstığı, kırmızı biber vd.) sorunlarla karşılaşmaktadır.

DTÖ üyesi ülkelerin; yeni gıda güvenliği önlemleri alırken veya mevcut önlemleri değiştirirken, varsa uluslararası farklılıklar konusunda bir "bilgi noktası" oluşturmaları gerekmektedir.

2005 Aralık ayında Hong Kong'da düzenlenen DTÖ Bakanlar Toplantısı'nda kabul edilen bildirgeyle dünya ticaretinin önümüzdeki dönem daha fazla serbestleştirilmesine yönelik temel kurallar belirlenmiştir. 2006 yılında ayrıntılı çalışmaların yapılması ve 2007 yılında yeni sürecin başlatılması beklenmektedir.

Sonuç olarak bir yandan AB uyum yönünde yapılan çalışmalar, diğer yandan DTÖ kuralları sektörde amaç ve bu amaçlara ulaşmada izlenilecek politikaların oluşturulması gelecekte daha fazla etkili olacaktır.

5.3. Amaç ve Politikaları Gerçekleştirmeye Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler

5.3.1. AB'ye Katılım Sürecine Yönelik Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki-Kurumsal Düzenlemeler

Türkiye'de gıda sanayii alanında AB'ye katılım sürecinde yapılması gereken öncelikler ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler, hukuki-kurumsal düzenlemeler ve ilgili kuruluşlar ana konu başlıkları altında burada verilmiştir.

5.3.1.1. Gıda Üretim-Tüketim Zincirinde Sivil İnisyatifin Bilinçlendirilmesi ve Güçlendirilmesi

Türkiye, var olan sivil toplum örgütlerinin istenilen bilinç ve birliktelikle hareket edemediği ülkelerden biridir. Ancak gelişmiş toplumlarda sivil toplum örgütleri güçlü birer lobi unsuru haline gelmişlerdir. Öyle ki, sanayinin sorunlarının çözümünde devletten beklentilerin, giderek sivil toplum kuruluşlarına kayması, bu süreçte sivil toplum örgütlerinin varlığının ve etkinliğinin ortaya çıkması önemlidir. Bu kapsamda, AB sürecinde de sivil toplumun bilinçlendirilerek güçlendirilmesi, kuruluşlarının rollerinin artırılması gerekmektedir.

Öncelikle sivil toplum örgütlerinin uygulamada bürokratik engellerle faaliyetleri kısıtlanmamalıdır. Aslında AB'ye uyumda oluşturulan yeni Dernekler Yasası bu açıdan önemli bir şanstır. Ancak, yine de daha şeffaf ve açıklığı olan, sivil toplum örgütlerinin faaliyet ve etkinliklerini teşvik edici düzenlemelere gerek duyulmaktadır. Bu amaçlara ulaşmada toplumun eğitimi gerekmektedir. Bilinçli ve duyarlı bir toplum yapısı, gelişmenin anahtarıdır. Özellikle yasal anlamda kalıcı eğitim politikaları, buna ilişkin öğretim programlarının düzenlenmesi ve bu alanda Milli Eğitim Bakanlığı'nın etkin yapılması ile sürekli-tutarlı politikalarla faaliyette bulunması gerekmektedir. İlkokuldan başlayarak toplumda duyarlılık bilincinin artırılması ve bu anlamda sivil örgütlülüğün teşviki, sadece gıda alanında değil tüm alanlarda geleceği planlayan ve düşünen bir nesil ortaya çıkaracaktır.

Yazılı-görsel medya desteğinin sağlanmasıyla tüketici bilincinin oluşturulması sağlanabilir. Bu amaçla Radyo Televizyon Üst Kurulu çalışmalarında bulunabilir.

Ülkemizde Sanayi Odaları Meslek Komiteleri, TOBB Gıda Sektör Kurulu, Türkiye Gıda Sanayii İşverenleri Sendikası ve TİSK, YASED, Gıda Dernekleri Federasyonu, TÜSİAD vs. gıda konusunda önemli çalışmalar yapan kamu ve sivil toplum örgütleridir. Toplumun farklı kesimleriyle işbirliğinde bu kurum ve kuruluşların etkin faaliyetlerinden yararlanmak mümkündür.

Sivil toplum örgütlerinin AB kaynaklarından-fonlarından yararlanmaları günümüzde gündemdedir. Yararlanıcılara yönelik proje yönetimi eğitim programları için AB fonlarından öncelikle sivil toplum kuruluşlarının yararlandırılması sonucunda hem topluma yönelik bilgilendirme süreci artacak, hem de sivil toplum örgütlerinin güçlüğü ve gerekliliği daha somut olarak belirecektir. Dış ülkelerdeki benzer örgütlerle birliktelik, etkin faaliyet ve işbirliği bu süreçte önemlidir.

5.3.1.2. Ucuz Hammadde Temini Yanında Kayıt Dışılık Ve Haksız Rekabetin Önlenmesi Açısından Vergi Düzenlemelerine Gidilmesi

Gıda alanında önemli sorunlardan birisini, KDV oranlarının yeniden düzenlenmesi oluşturmaktadır. Gıda sanayi ürünlerinde %18 olan KDV oranının %8 ve daha altına çekilmeli, bu amaçla Maliye Bakanlığı tarafından önlemlerin alınması gerekmektedir. Özellikle stratejik ürünlerde (et, süt, yumurta) genç nüfusun yeterince beslenmesinin teşviki açısından bu oran azaltılmalıdır. 3 Farklı KDV oranının (%1, %8 ve %18) düzenlenmesi, sanayici ve tüketici için yararlar sağlayacaktır. KDV oranının düşürülmesi, gıda ürünlerinin tüketici tarafından daha çok tüketilmesini ve bu arada kayıt dışı satışların asgariye indirilmesini sağlayabilecektir.

Bu arada yurt içi üretimi yetersiz gıda kökenli ürünlerin ithalatındaki vergilerin gözden geçirilerek düşürülmesi, yurt içi üretimi yeterli ve fazla olan gıdalardaki gümrük vergilerini tarımsal destekleme sağlanamama durumunda korunması gerekmektedir. Yurtiçi üretimi fazla olan gıdalarda vergilerin korunması ve tüketiciye yüksek fiyatlarda satılması yerine etkin planlama ve verimlilik artışı odaklı projeler uygulanmalıdır.

ÖTV ve diğer vergilerdeki oranların tahsil edilebilir seviyeye düşürülmesiyle verginin tüm kazançlara uygulanması ve bu suretle kayıt dışının zamanla yok edilmesi, gıda sanayii içinde haksız rekabetin önlenmesi açısından önemlidir. Bu alanda Maliye Bakanlığı

tarafından yürütülecek etkin piyasa denetimleri, politikaların sürekli uygulanabilirliği açısından önem taşımaktadır.

5.3.1.3. İşletmelerin Üretim Girdileri Maliyetlerinin Düşürülmesi ve İşletme Bazında AB'ye Uyumun Sağlanması

İşletmelerde üretim girdileri önemli maliyet kalemlerini oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde enerji maliyetlerinin düşürülmesi ve belli bölgelerde doğalgaza geçişin özendirilmesi, maliyetleri azaltabilecektir. Enerjide vergi indirimi ile bu tedbir alınabilir.

Ürün maliyeti içinde önemli yer alan hammadde maliyetinin azaltılması ve bunun için TKB, Ziraat Odaları ve Temsilcileri, DPT, HM, sanayi temsilcilerinin birlikte yer alacakları ve tarım politikalarının sürekliliğini mümkün kılan ve sanayi ile tarımı karşılıklı menfaat amacıyla bir araya getiren çalışma ve uygulamalara gerek vardır. Sözleşmeli üretim modeli için mevzuatın düzenlenmesi, tarım politikalarında değişiklik yapılması ve diğer önlemlerin alınmasında bu kurulun yön verici planlama çalışmaları gerekmektedir.

Dahilde İşleme Rejiminin denetim mekanizmalarının iyileştirilerek sürdürülmesi, ilgili kurumların denetim sistemlerini iyileştirmeleri, gıda sanayii için önemlidir.

İhracata yönelik devlet desteklerinin DTÖ kurallarına uygun olarak kapsamının etkin bir şekilde geliştirilmesi ve gıda sanayi firmalarının zamanında yararlandırılması, rekabette başarı için şarttır. Bu alanda DTM, DPT, HM sorumlu kuruluşlar olarak çalışmalarda bulunmalıdırlar.

Sanayide sözleşmeli tarım yoluyla ham madde temini sağlayan firmalara ayrıcalık ve teşviklerin tanınması, yüksek verimli işletmecilere daha fazla teşvik vererek bu alanda özendirici faaliyette bulunmak önemlidir.

AB ile yapılacak müzakerelerde Türkiye gıda sanayiinin olası katılım öncesi mali yardım kaynaklarından etkin yararlandırılmasının sağlanmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermek gerekir. Bu durum yatırım maliyetlerinin düşürülmesini sağlayabilir. Bu alanda AB fonları, Ar-Ge ve gıda güvenliğinin sağlanmasına yönelik yatırımlarda kullanılabilir.

Maliyetlerin düşürülmesi kadar, gıda sanayi firmalarının ölçek ekonomisine uygun faaliyette bulunmalarını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. İşletmelerin ölçek ekonomisi ile verimlilikte başarı şansı artacaktır. Verimlilik konusunda başarılı ülkelerin uygulamaları model olarak alınmalıdır.

Üretim maliyetlerinin düşürülmesi devletin teşvik politikaları yanında özellikle işletmelerin üretim ve yönetim politikalarıyla ilgilidir. Tarımsal iadelerin üreticilere zamanında verilmesi bile hammadde piyasa fiyatlarını azaltıcı etkiye sahip olabilecektir. Tarım ve hayvancılığın özel sektör tarafından verimli bir şekilde yapılabilmesi için arazi temini konusunda teşvik edici düzenlemeler yapılması, üretim maliyetini özellikle de hammadde konusunda uygun ve kaliteli ürün elde edilmesi, verimli ürün elde olanaklarını mümkün kılacaktır. Diğer yandan, yerli ve yabancı yatırımcıların gıda, tarım ve hayvancılık konularında yatırım yapmaları için teşvik edici düzenlemelerin yapılması, sanayiinin gelişmiş ülke standartlarına ulaşmasını sağlayabilir.

5.3.1.4. Gıda Sanayii Firmalarının Uluslararası Alanda Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Sahip Olması

Gıda sanayii firmalarının sürekli ve üstün bir rekabette faaliyette bulunabilmesinde, iç özellikle de dış ticarete ürün-pazar bağımlılığının aşılmasına yönelik faaliyetlerin desteklenmesi önemlidir. Amaç sanayinin iç ve dış pazarlarda tutunmasını desteklemektir. Yasal olarak firma düzeyinde çalışmaların desteklenmesi (Ar-Ge ve yeni ürün çalışmalarının teşviki) ve bu arada dış ülkelerde ticari ataşeliklerin ve temsilciliklerin etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

AB ile entegrasyonda et ve süt gibi stratejik önemi olan sektörlerde faaliyette bulunan Türk gıda sanayii firmalarının Birlik ile malların serbest dolaşımına geçilmesinden sonra, olası zararlarını telafisine yönelik mekanizmaların önceden planlanması ve etkin bir şekilde uygulanması gerekmekte, bu açıdan yasal olarak DTM aracılığıyla devletin ihracatı teşvikte pazar araştırmaları yapan firmalara desteğinin öncelikli ele alması gerekmektedir. Bu sektörler dışında stratejik önemi bulunan sektörlerin AB ile müzakerelerde başarı yol haritalarının çıkartılması ve bu amaca uygun stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye, ihracat potansiyeli bulunan geleneksel ürünleri, coğrafi işaretleme ve markalaşma yoluyla dünya pazarlarına satışının desteklenmesine yönelik çalışmalarda bulunmalı, bu amaçla AB'ye uyum yasaları çıkartmalıdır. Bu çalışmalardan sorumlu TKB, DTM, İhracatçı Birlikleri, Dış Ticaret Ataşelikleri'nin koordineli çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Özellikle de üzüm, fındık, kayısı, incir, zeytin gibi potansiyeli büyük, geleneksel ve dış satım şansı yüksek ürünlerden katma değeri yüksek, işlenmiş yeni ürünlerin üretimi teşvik edilmeli ve bu ürünlerde markalaşma hedeflenmelidir.

Türk gıda sanayii firmalarının uluslararası pazarlama konusunda işbirliklerini geliştirecek platform ve mekanizmaların desteklenmesi de gerekmektedir.

Türk gıda sanayii için ihtiyaç duyulan insan kaynaklarının ve yönetim kalitesinin geliştirilmesi, bu alanda yasal olarak kalıcı eğitim politikalarının oluşturulması ve bu alanda sivil toplum örgütleri, sanayi temsilcilikleri ve üniversitelerin geniş katılımlarıyla çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. İhtiyaç analizlerinde devlet, üniversite ve özel sektör üyelerinden oluşan takımlar kurulmalı, gerçek ihtiyaçlar ve etkili eğitim planları oluşturulmalıdır. İşletme yönetim çalışmalarının desteklenmesi, Ar-Ge birimlerinin etkinliği, üniversite sanayici işbirliği ile mümkündür.

Kısaca bu alanda; ticaretin geliştirilmesinde sektörel dış ticaret firmalarının kurulması, ürün konseylerinin düzenlenmesi ve özel sektör-üretici organizasyonlarının ürün tanıtım gruplarının oluşturulması oldukça önemlidir. Özellikle ihracata yönelik ürünlerde standartların sağlanması ve kalitenin geliştirilmesi ve tarladan sofraya kadarki zincirde dağıtım ve satış koşullarını yeniden düzenleyerek fiyatların makul düzeylere çekilmesi, sürdürülebilir bir rekabet politikasının temelini oluşturacaktır.

5.3.1.5. Bitkisel ve Hayvansal Hammaddenin Uluslararası Fiyatlar Ve Kalite Standartlarında Sürdürülebilir Şekilde Temini

Gıda sanayiinin ihtiyacı olan hammadde için güvenilir veri tabanı oluşturulması gerekir. Tarımsal alanların ve üretim deseninin doğru ve güvenilir tespitine yönelik yasal platform tamamlanmalı, bu amaca uygun olarak TKB, sivil toplum örgütleri, TÜİK'in etkin çalışması gerekmektedir.

Sanayinin ihtiyacına cevap verecek ve sağlıklı beslenmeyi temin edecek organizasyonları düzenleyecek kurumlar oluşturulmalıdır. Burada AB örneklerinden yararlanılmalı, devlet kurumları özellikle STK'lar ile olan işbirliğini artırıcı yönde teşvik edici stratejilerde bulunmalıdır.

Üretici desteklerinin AB'ye uyumu gelir ödemesi ve prim sistemi (ürüne özel veya kalite veya ihtiyaca göre) ile yapılmalı, iç fiyatların oluşumunda serbest piyasa koşulları sağlanmalıdır. Sözleşmeli tarım ile ilgili hukuki boşluklar doldurulmalı, destekleme sistemine yönelik mevzuatın AB'ne uyumlu hale getirilmesi sağlanmalıdır. Bu alanda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, DPT, Hazine Müsteşarlığı, TOBB, vadeli ve opsiyon borsalarından yararlanılmalıdır.

İnsan sağlığına ve tarımsal kaynaklara zarar vermemek için Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) ve benzeri verim-kalite arttırıcı yeniliklerde gerekli düzenlemelerin ve kontrolün yapılması oldukça önemlidir. Yasal açıdan Biyogüvenlik Kanununun çıkarılması son derece önemlidir ve TKB, Üniversiteler, TÜBİTAK ve Sağlık Bakanlığı birlikte bu alanda çalışmalarda bulunmalıdır.

5.3.1.6. Gıda Alanında Paydaşların Bütçeden Ar-Ge Çalışmaları Payının Artırılması, Sanayinin Bilim, Teknoloji ve Ar-Ge'ye Dayalı Gelişim Kültürünün Geliştirilmesinin Sağlanması

KOSGEB, TÜBİTAK gibi teknolojik gelişme ve yönlendirmelerle ilgili kurumların, teknopark (teknoloji geliştirme bölgeleri) ve teknolojik serbest bölgelerde gıda sanayinin daha fazla yer almasının özendirilmesi gerekmektedir. Sanayiye yönelik bilgilendirme çalışmaları, üretimin bilimsel ölçütlerle yapılmasını destekler. Çeşitli fonlardan yararlanılarak araştırma alt yapısının geliştirilmesi, üniversitelerde ortak araştırma laboratuvarları kurulması ve tüm birimlerin kullanımına eşit olarak açılması ile bu konuda hizmet içi eğitimlerin yaygınlaştırılması önemlidir.

Üniversite ve bilimsel kuruluşlarda nitelikli uzman ve ara elaman sayısının artırılarak, sanayinin eleman gereksiniminin karşılanması, üretimin kalitesini artıracaktır. Bu anlamda üniversitelerde insan kaynakları politikalarının oluşturulması ve bu kaynağın sanayinin gereksinimine yanıt verecek sürekli ve istenilen nitelikte olması sağlanmalıdır. Bu açıdan insan kaynağı portföyü oluşturmalı, sanayi-üniversite iletişimi artırılmalıdır.

Ayrıca, fikri mülkiyet hakları, lisans ve royalti gibi araçların kullanıldığı ve bilimsel bilgi\teknolojinin kullanıcılarına ulaştırıldığı kurumsal yapılar oluşturulmalı, üniversitelerde, araştırma merkezinde iş geliştirme ofisleri kurulması desteklenmelidir.

KOBİ'lerin çeşitli destek ve teşviklerle Ar-Ge'ye özendirilmesi, bu yönde yasal düzenlemelerin KOSGEB, TÜBİTAK tarafından yapılması sağlanmalıdır. Sanayinin stratejik Ar-Ge ve önceliklerini belirleyerek ülkesel teknoloji platformları oluşturması ve AB fonlarından bu öncelikler çerçevesinde yararlanılması, yapılan Ar-Ge çalışmalarının elektronik ortamda paylaşılması ve Ar-Ge kültürünün toplumda geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bu kültürden gıdanın ilişkili olduğu tüm sektör ve kesimlerin yararlanmasını sağlamak önemlidir.

5.3.1.7. Üretimden Tüketime Gıda Denetiminin Etkinleştirilmesi, Üretici ve Tüketici Haklarını Koruyarak Gıda Güvenliğinin Sağlanması

Halen var olan kamu denetim sistemi tek merkezli, etkin ve güçlü bir biçime getirilmeli ve Bakanlık bünyesindeki elektronik ortam bilgi akış sistemi geliştirilmelidir.

Kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği sağlanmalı, yürürlükte olan 5179 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediye Yasası, Belediye Yasası ve hatta kamu temel yasa tasarısı arasındaki çelişkiler giderilmeli, yetkili birim açık olarak gösterilmelidir. 5179 sayılı yasanın yeniden düzenlenmesi aşamasında gıda yasasında bütünsel yaklaşım sağlanmalı ve AB’de olduğu gibi yem ve gıda birlikte disipline edilmelidir. Bu konuda TKB, Maliye Bakanlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı etkin olarak çalışması gereken kurumlardır.

Bakanlık bünyesinde yapılan analizlerin güvenilirliğinin uluslararası düzeyde kabul görmesi sağlanmalıdır. Bakanlığın yetkili birimleri arasındaki yetki karmaşası ve koordinasyon sorunu önlenmelidir. Bakanlık organizasyonu yeniden sağlanarak yetki yasasında yer almalı, gıda üretiminde çiftlikten sofraya izlenebilirliği sağlayacak biçimde gıda sanayii özendirilmeli ve kamu otoritesi güçlendirilmelidir.

Denetime esas olacak mevzuat eksiklikleri acilen tamamlanmalıdır. 5179 sayılı yasanın yayımlanmasını öngördüğü yönetmelik ve Türk gıda kodeksi kapsamında hedeflenen ürün tebliğleri TKB tarafından bir an önce hazırlanmalı ve yayınlanmalıdır.

Sektör ihtiyaçları öngörüsü ile ihtiyaçlara cevap verecek düzenlemeler daha önce tamamlanmalı ve AB uygulamaları ile paralellik tam olarak sağlanmalıdır.

Gıda sicil kayıtları, arazi kayıt sistemi ve hayvan tanımlama ve kimliklendirme etkin hale getirilmeli, rutin denetimleri yapılmalıdır. Gıda sanayiine hammadde üreten işletmeler ve %40’ları bulan kayıt dışı çalışan gıda işletmelerinin kayıt altına alınması öncelikler içinde olmalıdır. TKB ve diğer ilgili kuruluş denetimleri aylar ve yıl bazındaki rakamsal hedeflere dayanmalı, kuruluş performansları ulaşılan hedeflerle değerlendirilmelidir. Ayrıca, kayıt dışılık Maliye Bakanlığı çalışmaları ile önlenmeli, kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır. Kayıtlarda izlenebilirlik Maliye ve TKB tarafından yasal platforma oturtulmalıdır.

Sanayideki her hammaddenin geldiği noktadan nihai noktaya kadar kayıtlarının tutulması mümkün olmalıdır. Gıda denetiminden sorumlu bakanlığa; var olan işletme ve satış noktalarını etkin biçimde denetleyecek sayıda resmi denetçi istihdamı sağlanmalıdır. Bakanlık bünyesindeki denetçiler bilimsel temellerle bakanlık, üniversite, sivil toplum örgütü işbirliği

ile eğitilmeli, bilgileri güncellenmelidir. Denetime yönelik alet, ekipman, araç-gereç eksiklikleri giderilmeli, laboratuvar kapasitesi ve alt yapıları geliştirilmelidir. Bu alanda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, üniversite, sivil toplum örgütlerinin çalışmaları gerekmektedir.

Yurt içi ve yurt dışı denetimlerde gıda güvenliği kriterleri esas alınmalıdır. Dahilde işleme rejimi kapsamında ithal edilen ürünler ile ihraç dönüşü yurt içi edilen ürünlerin gıda güvenliği açısından mevzuata uygunluğu etkin biçimde denetlenmelidir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından 5179 sayılı yasanın ilgili maddesi açıklığa kavuşturularak yoruma yer bırakılmayacak şekilde uygulanmalıdır.

HACCP, ISO 22000, GMP, EUROGAP v.b. gıda güvenliği sistemlerinde kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Bu sistemin denetiminde belge ticaretine yönelik sapmalar önlenmelidir. Sertifikasyon sisteminin prensipleri yasal bir düzenleme ile belirlenmelidir. Denetçilerin bu gibi özel konularda eğitimi sağlanmalıdır. Son olarak da tüketicinin gıda güvenliği konusunda bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

5.3.2. Teşvik Sistemine İlişkin Tedbirler ve Öneriler

Çağdaş bir yatırım teşvik sisteminin, yatırım kararları açısından, ulusal bir sanayi stratejisine dayandırılması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin ekonomik gücünün artırılması için büyümenin kaynaklarına inen, dinamik, akılcı, teknolojik gelişmeyi özendirici, verimlilik ve etkinliği artırıcı bir stratejinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sanayi stratejisi Türkiye'nin kaynak ve imkanlarını, rekabetçi özelliklerini, yakın pazarlar ve dünya ile ilişkilerini göz önünde bulundurmalı, küresel ekonomik gelişmeler çerçevesinde sürekli güncellenmelidir. Bir sanayi stratejisi oluşturabilmenin de yatırım yerine yönelik düzenlemelerin planlanabilmesinin de ön koşulu öncelikle sanayi envanterinin ve yatırım haritasının çıkarılarak sanayi kapasitesinin belirlenmesidir.

Ekonomi politikalarını oluşturan ve uygulayan kamu kurumları ile, özel sektör temsilcileri sanayi envanterini değerlendirerek gelişme potansiyeli olan bölge ve sektörleri belirleyip, dünyadaki gelişmeleri dikkate alarak, ülkenin beşeri sermaye dahil tüm kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirecek yol gösterici anlamda bir sanayi stratejisi geliştirmelidir. Bu kapsamda, geliştirilecek teşvik sistemi; istihdam, yenilikçilik, girişimcilik, teknolojik gelişim gibi alanları destekleyecek yönde tasarlanmalıdır. Teşvik politikaları bir çerçeve yasa kapsamında oluşturulmalı ve sorumlu tek bir kurum tarafından uygulanmalıdır. Yeniden

oluşturulacak teşvik sisteminin başta DTÖ kuralları ile uyumlu olması gerekmektedir birlikte, Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması kapsamında verilmiş olan taahhütlerimizle ve tam üyelik perspektifi çerçevesinde uygulanabilir olma gereği de bulunmaktadır.

Genel olarak teşvik sistemi, yatırımların yönlendirilmesi ve mevcut yatırımların kullanılmasına yönelik olarak akılcı olarak kullanılmalıdır. Bu anlamda özellikle fazla oranda atıl kapasitenin bulunduğu gıda sanayiinde teşvikler, atıl kapasiteleri yok etmede ve dışa açılmayı kolaylaştıracak enstrüman olarak kullanılmalıdır. Bu arada teşviklerde “çevre” ve “Ar-Ge” konuları önemli olan alanlarda teşviklerin önceliği olmalıdır. Gündemdeki AB ve DTÖ kuralları çerçevesinde teşvik sistemleri sürekli düzenlenebilir hale getirilmelidir.

Türkiye’de gıda sanayii, hammaddesinin büyük bölümünü yurt içinden karşılayan bir sanayidir. Ülkemiz bulunduğu coğrafya itibariyle buna imkan vermektedir. Sahip olduğumuz biyoçeşitlilik, temel gıda bitkilerinin (tahıl, yağlı tohumlar, şeker pancarı v.b.) tümünün yetiştirilebilmesi, hayvancılık (süt, et, kümes hayvanı eti) ve su ürünleri için uygun tabiat şartlarının fazlası ile bulunması gıda sanayii girişimcilerine yatırımların özendirilmesi ile değer bulacaktır.

Bu yönde geliştirilecek bir teşvik sistemi ;

- Uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek kalite ve fiyatta ürün üretimine olanak sağlamalıdır.
- Ekonomik ve sosyal istikrarı hedef almalıdır.
- Sadece fiziki sermayeyi değil, aynı zamanda istihdamı desteklemelidir.
- KOBİ’leri özellikle desteklemeyi hedeflemelidir.
- Çevre projelerini özendirilmelidir.
- Teknoloji geliştirmeyi ve marka oluşturmayı desteklemelidir.
- Geliştirilmesi hedeflenen sektörleri, belirlenen öncelikler çerçevesinde bölgesel düzeyde desteklenmelidir.
- Kamuya maliyeti ve sağladığı kamusal fayda hesaplanabilmelidir.
- Uluslararası anlaşmalarla uyumlu olmalıdır.

Bu ilkelere göre yatırım büyüklüğü, yeni teknoloji, rekabetçi üretim, yüksek katma değer ve ihracat potansiyeli gibi ölçütler de dikkate alınarak teşvik sistemi geliştirilmelidir. Yeni teşvik sisteminde aşağıdaki teşvik araçları yer almalıdır:

- Hibe yardım
- Ar-Ge, Teknoloji ve Ürün Geliştirme Desteği

- Tanıtım ve Pazarlama Desteği
- Kredi Desteği
- Kredi Garanti Sistemi
- Vergi İndirimi ve Muafiyeti
- Vergi istisna ve muafiyeti
- Vergi tatili
- Vergi ertelenmesi
- İstihdam Teşviki ve Sosyal Yüklerin Hafifletilmesi
- SSK primlerinden belirli bir dönem muafiyet veya indirim
- Yeni istihdamın vergi ve sigorta yüklerinin belirli süre devlet tarafından üstlenilmesi
- Arsa Tahsisi
- Enerji İndirimi

Yörenin hammadde ve insan kaynakları dikkate alınarak uygun sektörel teşvik araçları uygulamaya konulmalıdır. Örneğin, tarımda hayvancılığa elverişli bölgelerde hem besiciliği geliştirmeye hem de gıda sanayiine yönelik yatırımlar genel indirim oranlarından daha yüksek oranda desteklenmelidir.

5.3.3. Diğer Öncelikler, Tedbirler ve Hukuki -Kurumsal Düzenlemeler

Üretimin önündeki engellerin kaldırılması için serbest pazar ekonomisinin tam olarak uygulanması gerekmektedir. AB'ne uyum çalışmaları çerçevesinde yapılacak çalışmalar içinde yer alan gıda mevzuatı uyum çalışmalarına hemen başlanmalıdır.

AB Şeker Rejiminde kotaya tabi olmayan glikozun ülkemizde de aynı koşullarda üretilmesi için Şeker Kanunu kapsamında çıkarılması gerekli görülmektedir. 2006 yılından itibaren değişecek AB Şeker Rejimine paralel çalışmalar ülkemizde de başlatılmalıdır.

Ayrıca, perakende satış sektörünün işleyişini disipline etmek üzere hazırlanan tasarı bir an önce yasalaştırılarak uygulamaya konulmalıdır.

6. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

6.1. Temel Amaç ve Politikalar ile Öncelik ve Tedbirlerin Gelişme Eksenleri Bazında Tasnifi

Bu raporda ülkemizin beşeri ve iktisadi varlıkları etkin bir şekilde değerlendirilerek;

- istikrarlı bir ortamda sürdürülebilir büyümenin sağlanması,
- ekonomide rekabet gücünün artırılması,
- insan kaynaklarının geliştirilmesi,
- sosyal içermenin güçlendirilmesi,
- bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması,
- kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılması,
- ve fiziki altyapının iyileştirilmesi

şeklinde özetlenebilecek temel gelişme eksenlerini dikkate alacak şekilde gıda sanayii için saptamaların yapılması öngörülmektedir. Bu çerçevede, gıda sanayii için ekonomide rekabet gücünün artırılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kamuda iyi yönetişimin yaygınlaştırılması ve fiziki altyapının iyileştirilmesi başlıklarında politika ve önceliklerin ortaya konulması uygun görülmüştür.

Temel Amaç	Ekonomide Rekabet Gücünün Artırılması	İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	Kamuda İyi Yönetişim Yaygınlaştırılması	Fiziki Altyapının İyileştirilmesi
Gıda sanayiinde tarım sektörüyle entegrasyon düzeyi artırılarak yeterli ve güvenli ürünün teknoloji gücü yüksek ve sürdürülebilir rekabet gücüne sahip bir yapıda sağlanması hedeflenmektedir.	İşletmelerin üretim maliyetlerinin düşürülmesi için düzenleme yapılması.	Ara kademe eleman ihtiyacına göre meslek liseleri ve teknik okulların yaygınlaştırılması.	Üretimden tüketime gıda denetiminin etkinleştirilmesi ve sanayide otokontrol sistemlerinin özendirilmesi.	İşletmelerin üretim altyapılarının gıda güvenliğini garanti etmek üzere desteklenerek geliştirilmesi.
	Bitkisel ve hayvansal hammaddenin uluslararası fiyatlar ve kalite standartlarında temini için altyapı oluşturulması.	Gıda üretim-tüketim zincirinde sivil inisiyatifin bilinçlendirilmesi ve güçlendirilmesi.	Etkin denetim sisteminin koordinasyon içinde oluşturulması ve kayıt dışılığın giderilmesi.	Gıda ürünlerinin pazarlama ve dağıtım aşamalarındaki altyapı sorunlarının çözülmesi.
	Tüketim ve gümrük vergilerinin kayıt dışılık ve haksız rekabetin azaltılması amacıyla yeniden düzenlenmesi.	Nitelikli işgücü ve bilim insanı yetiştirilerek istihdamlarının öncelikle sağlanması.	Mevzuatın uygulanabilirliğinin temininde kurumsal işbirliğinin tesis edilmesi.	Gıda üretim ve pazarlama aşamalarında kontrol ve sertifikasyon işlemlerinin etkin, hızlı ve doğru yapılabileceği laboratuvar-araştırma merkezlerinin kurulmasının desteklenmesi.
	Gıda alanında sanayinin bilim, teknoloji ve Ar-Ge'ye dayalı gelişim kültürünün geliştirilmesinin sağlanması.			
	İhracat desteklerinin potansiyel ürün ve pazarlara yönelik olarak çeşitlendirilmesi.			

6.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı Açısından Temel Yansımalar

Geçmiş yıllardan süregelen çeşitli tespitler ve bunların yeni plan dönemine yansımaları aşağıda belirtilmiştir. Türk gıda sanayii **işletme içinden ve dışından gelen sorunlarla** varlığını devam ettirmekte, ancak uluslararası tüm gelişmelerden etkilenerek gelişimini sürdürmektedir.

6.2.1. Gıda Sanayiinin İşletme Yapısını İlgilendiren ve İşletme İçinden Gelen Sorunlar ve Öneriler

Gıda sanayiinde sorunlar hammadde işleme, üretim, kapasite, teknoloji, araştırma ve geliştirme, maliyet, sermaye ve finansman olanakları, pazarlama ve satış organizasyonu gibi konulardan oluşmaktadır:

- Hammadde açısından genel olarak yurt dışı kaynaklara gerek duymayan gıda sanayii, tarım sektöründe uygulanan politika ve sektörün sorunlarından doğrudan etkilenmektedir. Tarım sektöründe uygulanan politikalar, gıda sanayiinin tarımla ilişki ve etkileşimini etkileyen unsurların başında gelmektedir. Sanayinin hammadde yetersizliğini çözenin tek yolu, gerek duyulan anda, miktar, kalite ve fiyatta talebin karşılanmasıdır. Bu bakımdan bir yandan sözleşmeli üretim, diğer yandan da ürün borsalarının geliştirilmesi önemlidir. Türkiye’de tarımsal ürünlerin yoğun olarak sanayide işlenmesi ve üretici-işleyici arasındaki fiyat anlaşmazlıklarının giderilmesi gerekmektedir.
- İşletme içi üretim, satış, stok politika ve organizasyonları bakımından gıda sanayii, büyük ve dış pazara açılan işletmeler dışında yeterli araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunma şansına genel olarak sahip değildir. Bu yapı mevcut potansiyelden yeterince yararlanmayı engellemekte, planlı bir çalışma sisteminin kurulmasını önlemektedir.
- Gıda sanayiinde çeşitli nedenlerden dolayı mevcut kapasitelerin kullanılmaması (talep yetersizliği, hammadde azlığı, üretim zincirindeki sorunlar), başta maliyet artışı olmak üzere, işgücü ve diğer verimliliğin artmasını engellemektedir. Bu durum özellikle işletmeler arası rekabette olumsuzluk yaratmaktadır.
- Türkiye’de gıda sanayii işletmelerinin çoğunun küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşu, teknolojik yapının modernizasyonunu etkilemektedir. Artan ve değişen talep yapısının karşılanması, ancak teknolojinin yakından takibi ile mümkündür. Bu bakımdan

işletmelerin ekonomik ölçek büyüklüğüne ulaşarak, Ar-Ge faaliyetlerine önem vermeleri gerekmektedir. Diğer yandan Türkiye’de Ar-Ge faaliyetlerinin yetersizliği, yüksek finansman gereği, bilgi ve yüksek teknolojilerin sanayide uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda, yeni teknolojiler yerine yaygın teknolojiler benimsenmektedir.

6.2.2. Gıda Sanayiinde İşletme Dışından Kaynaklanan Sorunlar ve Öneriler

Genel ekonomik yapı ve politikalar özellikle de tarıma yönelik uygulamalar, bölgesel yoğunlaşma ve kuruluş yeri, pazar ve rekabet, talep yapısı, bilim kurumlarıyla işbirliği gibi daha çok makro konulardan oluşmaktadır:

- Tarım sektörü gıda sanayiinde, girdi temini ve sanayi ürünlerine talepte bulunması yönleriyle sıkı ilişki içindedir. Tarıma yönelik alınan önlem ve politikalar, sanayii etkilemektedir. Tarımsal üretimin devamı ve sanayide ürünlerin değerlendirilmesi bakımından üretimde verimliliğin artırılması ve üretici satın alma gücünün yükseltilmesi gerekmektedir. Diğer yandan tarım sektöründe yeterli örgütlenmenin gerçekleşmesi, sektörün sanayie entegre olmasını geciktirmekte hatta engellemektedir.
- Geleneksel tarım ürünleri-gıda sanayii ilişkisi kadar son yıllarda gelişme gösteren organik tarımsal üretim-sanayi ilişkilerinin de geliştirilerek teşvik edilmesi önemlidir. Günümüzde artan tüketici taleplerinin de etkisiyle organik ürün işleme ve pazarlama alanında talep artışlarının oluşması, sanayinin üretici ile organik ürün sözleşmelerine kaymasına ve ilişki kurmasına neden olacağından, bu alanda organik ürün yönetmeliklerinin bilinmesi, uygulanması ve işbirliği yapılmasının önemi artmaktadır.
- Genel olarak gıda sanayiinde kuruluş yeri, hammadde olanaklarının ve alt yapının (ulaşım, elektrik, su v.b.) yeterli olduğu bölgeler olmaktadır. Bu bakımdan Türkiye’de işletmeler avantajlı durumdadırlar. Fakat, aynı bölgelerde çok sayıda işletmenin kuruluşu, bir yandan rekabeti olumsuz etkileyerek kaliteyi düşürmekte, diğer yandan da tarımsal kaynakların sürdürülebilirliğinde sorunlar yaratmaktadır. Bu alanlarda sürekli aynı ürüne ait tarımın yapılması, verimliliği azaltmakta, üretici gelirini düşürerek, alternatif ürün deseninin oluşmasını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Gıda sanayii ürünleri, bir kısmı hayatın devamlılığını sağlayan ürünler olduğundan talep elastikiyet katsayısı düşüktür, yani mutlak ihtiyaç maddesi niteliğindedir. Özellikle gıda

sanayii ürünlerini bu sınıf içinde değerlendirebiliriz. İşletmelerin üretimlerini ayarlayan unsurların başında, iç ve dış talep potansiyeli gelmektedir. Ülkemiz mevcut nüfus potansiyeli ve nüfusun yaş piramidi dikkate alındığında, çalışanların özellikle de kadının iş yaşamında artarak yer aldığı göz önüne alındığında, talep yapısının sürekli değişebileceği düşünülebilir. Bu bakımdan işletmeler açısından araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem verilmelidir. Ayrıca iç ve dış pazar bağlantılarının sağlanmasında iletişim ağının geliştirilmesi zorunlu olmaktadır.

- Gıda sanayii işletmelerine kalifiye işgücünü, bilim kuruluşları ve meslek kurumları (üniversiteler başta olmak üzere orta ve yüksek öğretim) yetiştirmektedir. Diğer yandan yapılan araştırmalardan bu sanayilerin yararlanması gerekmektedir. Ancak ülkemizde genel olarak yeterli miktar ve kalitede insan işgücünün verimli değerlendirildiğini söylemek zordur. Yapılan araştırma ve uygulamalarda, işletmeler ile bilim kuruluşları arasında bir eşgüdüm yeterince sağlanamamaktadır. Sanayilerin teknoloji kapasitelerinin artırılması ve bilgidan yararlanılmasının sağlanması için üniversite-sanayi işbirliğinin yaygınlaştırılması, teknoloji destek ve geliştirme merkezlerinin kurulması sağlanmalıdır.

Türkiye’de süreklilik göstermeyen piyasa yapısı, sanayinin rekabet gücünü ve gelişmelerini olumsuz olarak etkilemektedir. Diğer yandan, işletme yapısından kaynaklanan ölçek sorunları, üretim ve pazarlama organizasyonlarındaki yetersiz gelişme, girdi fiyatlarındaki artışa bağlı olarak finansman giderlerinin yüksekliği, teknolojik yenilik ve gelişmelerin izlenememesi, sanayilerin günümüze değin süregelen temel sorunları olarak devam etmekte, bu alanda yapılan çalışmalarla sorunlar azalmaktadır. ***Ancak, gıda sanayiinde yapısal değişimlerin yapılabilmesi ve gelişmenin hızlanması için;***

- Tarım ve gıda sektörü entegrasyonunu yaygınlaştırıcı,
- Kaliteli hammadde üretimini artırıcı ve çeşitlendirici,
- Gıda kontrol uygulamalarını etkinleştirici,
- Hileli rekabeti önleyici ve yaratıcı rekabeti geliştirici,
- KOBİ’leri teknolojik yenilenme, kalite sistemleri, ürün geliştirme ve pazarlama teknikleri açısından güçlendirici politikaların izlenmesi zorunludur.

7. YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akman, N., Emiroğlu, M., Tavmen, A. Dünyada-AB’de Türkiye Hayvansal Ürün ve Ticareti, Çamlıca Vakfı Yayınları, Yayın No:4, Ankara, 2001.
- Altınalev, D. İGEME’DEN Bakış, Ocak-Nisan Ayı Sayı: 26, Ankara, 2004. <http://www.igeme.org.tr/tur/bakis/sayi%2026/bakis2658.htm>
- Aluftekin, B, N. and Gunes, E. Effectiveness of SMEs in Turkish economy and agricultural industry sector International Journal of Management and Enterprise Development (IJMED), Vol. 1, No. 4, 2004.
- Atmaca, R. Türkiye’nin AB ile İlişkileri ve Serbest Ticaret Anlaşmaları Çerçevesinde İşlenmiş Tarım Ürünleri, İKV Dergisi Sayı:141, Mayıs-Ağustos 1998
- Dağdemir, E. U. Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin AB’ye Tam Üyeliklerinin AB’nin Bütünleşme ve Genişleme Dinamikleri Yönüyle Değerlendirilmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı, Mayıs 1998
- Dellal, İ., Tan, S. Türkiye’nin Yeni Bin Yılda Kalkınma Stratejisi: Tarıma Dayalı Sanayi ve Rekabet Gücü. TZOB yayınları. Ankara, 2003.
- DTÖ Uluslararası Ticaret İstatistikleri, 2005.
- Ekşi, A., Yurdakul, O, Emiroğlu, M., Güneş, E., Atamer, M., Topal, M., Deveci, O., Taşdoğan, F. Gıda Sanayiinde Yapısal Değişimler, Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi, II. Cilt, s.987-1018, Ankara, 2005.
- Emiroğlu, M. Tarımsal Üretim Süreç ve Politikaları, “Tarladan Sofraya Gıda Güvenliği” Sempozyumu, ZMO Yayınları, Ankara, 2004.
- Emiroğlu, M. Gıda sanayiinin Dünü, Bugünü ve Yarını. 3. Gıda Mühendisliği Kongresi, GMO Yayını, Ankara, 2003.
- Emiroğlu, M. Küreselleşme ve Türk Ekonomisi, Kültür Y.V. (Basılmamış Yayına Hazır Eser), 2003.
- Emiroğlu, M. Türk Tarım Ürünlerinin Gıda Sanayiine İşlenmesi Potansiyeli, Kalite Kontrolü ve Gıda Dış Ticareti, Türkiye Ziraat Mühendisliği III. Teknik Kongresi, Ankara, 1990.
- Ertuğrul, C. Türkiye Avrupa Topluluğu İşlenmiş Tarım Ürünleri Ticaretinde 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Sonrası Gelişmeler Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Frenz, A. Aspekte des dynamischen Wellbewerbs in Agribusiness, Forschungsbefichte, Diss Bd. 4., Münster, 1974.
- Halkman, A. K., Ergun, M. E., Öztan, A., Koçak, C., Yıldız, F., Erdoğan, S. Gıda Endüstrisinde Hammadde Üretiminde İleriye Yönelik Yaklaşımlar, Türkiye Ziraat Müh. VI. Teknik Kongresi, s. 987-999, Ankara, 2005.
- Gülçubuk, B., Albayrak, M., Güneş, E. Türkiye’de Çay Üretim-İşleme Ekonomisi ve Çay Politikalarının Üretici Davranışlarına Etkisi, Tek Gıda İş Yayınları, ISBN:975-93141-1-8, Ankara, 2003.
- Günaydın, G. Türkiye Tarımı ve Değişim Eğilimleri. <http://www.zmo.org.tr>
- Güneş, E. A Model For Vertical Cooperation Between Agriculture and Food Industry Enterprises in Turkey: Contract Farming, Rural space under modernisation process, Vol: 1, Poland, 1999.
- Güneş, E. Türkiye’de Gıda Sanayiine Yönelik Tarımsal Ürün Arzı ve Gıda Ürünleri Üretimi, TZOB Çiftçi ve Köy dergisi, Sayı: Ekim-178, s. 4-7, Ankara, 1999.
- Güneş, E. Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiinin Durumu ve Sorunları, Türk Tarım Dergisi, Sayı:140 (Temmuz-Ağustos), s. 16-19, Ankara, 2001.

- Güneş, E. Türkiye’de Tarıma Dayalı Sanayiinin Durumu ve Sorunları, Türk Tarım, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dergisi, Temmuz-Ağustos, Ankara,2001. Güneş, E. ve Albayrak, M. Gıda Sanayiinin Yapısı ve Gelişme Eğilimi, TMMOB Dünya Gıda Günü Konferansı, Ankara, 2004.
- Güneş, E. Türkiye’de Gıda Üretimi ve Tüketimi, Dünya Gıda Günü Sempozyumu, 14-15 Ekim, Gıda Mühendisleri-Kimya Mühendisleri ve Ziraat Mühendisleri Odası Etkinliği, Ankara, 2005.
- Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B. Türkiye’de Gıda Sanayi, Tek Gıda İş Sendikası Yayınları, Semih Ofset, Ankara, 2005.
- http://europa.eu.int/comm/agriculture/index_en.htm
- <http://www.milliyet.com.tr/ozel/helsinki/gida/gid01.html>
- İktisadi Kalkınma Vakfı, AB Genişleme Süreci ve Türkiye, Ağustos 2002
- Keskin, G., Çakaryıldırım, N., Dölekoğlu, C.Domates ve Domates Salçası Durum ve Tahmin: 2005/2006, TEAE Yayınları, Ankara, 2005.
- Kıymaz, T. Gıda Sanayii Raporu. TMMOB Gıda Mühendisleri Odası Yayınları. Ankara, 2003.
- Rehber, E. Gıda Sanayinde Üretici-Sanayici İlişkisi ve Sözleşmeli Tarım:Bursa Yöresi Örneği, U.Ü.Z.F Bilimsel Araştırma ve İncelemeler:17, s.31, Bursa, 1997.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Gıda Sanayii Üretim ve Dış Ticaret Verileri (Yayınlanmamış), Ankara, 2005.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Özel İhtisas Komisyon (Çeşitli Gıda Alt Komisyonları) Raporları, Ankara, 2001.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu (Ulusal Gıda ve Beslenme Eylem Planı I. Aşama Çalışması Eki) www.dpt.gov.tr, 2003.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye İstatistik Yıllığı Sanayi Sayımı, 2002.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). 2004 Yılı Tüketim Harcamaları Hane Halkı Anket Sonuçları. Bülten No:128, Ankara, 2005.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Avrupa 2010 Yılı Senaryoları, Nisan 2000.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Türkiye-AB Tarım Ürünleri Ticaretinde Tercihli Rejim, Ocak 1999.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Birliği ve Türkiye, Ekim 1999.
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Web Sitesi, <http://www.tarim.gov.tr>
- T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Gıda Envanteri, Ankara, 2002.